

ԳԱՐԻԻԵԼ ԳԱՐՍԻԱ ՄԱՐԿԵՍ

ՆԱՀԱԳԵՏԻ ԱՇՈՒՆԸ

Թարգմանեց՝
ՌՌԻԲԵՆ ՀՈՎՍԵՓՅԱՆԸ

ԼՈՐԶ
ԵՐԵՎԱՆ 2000

ԳՏՅ 860-3 Գարսիա
ԳՂՍ 84.7 Կո
Գ 363

CABRIEL CARCIA MARQUEZ
EL OTONO DEL PATRIARCA

Գիրքը հրատարակվում է Մեծի Տանն Կիլիկիո
Կաթողիկոս ԱՐԱՄ Ա-ի աջակցությամբ

Գ 4703040100 2000
0142(01)-2000

ԳՂԴ 84.7 Կո

© «Նորք» հրատարակչություն, 2000

ISBN 99930-852-1-9

Շաբաթվա վերջին գիշակեր անդղերը բղկտեցին պատուհանների մետաղյա ցանցերը, լուսամուտներով ու պատշգամբով խուժեցին պրեզիդենտական պալատ, թեւարախումներով ալեկոծեցին մեռյալ ժամանակի հեղձուկ օդը, եւ երկուշաբթի լուսաբացին քաղաքն, ի վերջո, արթնացավ լեթարգիական դարավոր քնից, ուր ընկղմվել էր փթուակած իր ողջ վեհությամբ. այդ ժամանակ միայն մենք համարձակվեցինք ներս մտնել, եւ հարկ չկար ամբողջի խարխուլ պատերը գրավել գրոհով, ինչպես կոչ էին անում ոմանք, ամենակրակոտները, կամ շքամուտքը խոյահարել եղների լծասարքի առեղով, ինչպես առաջարկում էին մյուսները, քանզի մատով դիպչելն իսկ բավական էր, որ իրենք իրենց բացվեին այդ շինության հիշարժան ժամանակներում Ուիլյամ Դեյմպերի արկերի տակ կանգուն մնացած զբահապատ դարպասները. եւ ահա մենք քայլ ենք գցում անցյալ մի ժամանակաշրջան ու քիչ է մնում շնչահեղձ լինենք վիթխարի, ասիերակ դառած տիրակալության որջում, ուր նույնիսկ լուսթյունն էր դառած, լույսը՝ ազոտ եւ ամենայն իր ազոտ, ցնորական այդ լույսի մեջ հազիվ էր նշմարվում. առաջին բակում, որի քարե սալիկները ճկվել, ճաքճքել էին ուղտափշերի ընդվզումից, մենք տեսանք ճողոպրած պահակախմբի այս ու այն կողմ շարտված զենքը, հանդերձանքը, տեսանք երկար, տախտակյա մի սեղան՝ վրան կիրակնօրյա ճաշի բորբոսած մնացուկներով ափսեներ, տեսանք մուսլլ, կիսամուխ մի կառույց, որտեղ ժամանակին տեղավորված էր գրասենյակը, ներսում՝ թունավոր սնկեր, դալուկ, ժանտահոտ ծաղիկներ, որ բուսել էին լուծում չստացած այն գործերից, որոնց քննարկումն այստեղ ամենաանպտուղ կյանքից էլ դանդաղ էր ընթացել. այդ բակում մենք տեսանք նաեւ բարձրադիր կնքավազանը, որի մեջ կնքվել

էին պայատի տիրակալ բոլոր Հինգ սերունդները, բակի խորքում տեսանք փոխարքայական կառասրահի փոխակերպված Նոյի տարվա ախոռը եւ ներսում, ամպ կազմած ցեցերի միջից տեսանք Մեծ Աղմուկի ժամանակի կառքը, ժանտախտի ժամանակի ծածկված սայլը, Գիսաստղի ժամանակի լծասարքով կառքը, կարգուկանոնի շրջանակներում Առաջընթացի ժամանակների դիակառքը, Խաղաղության Առաջին Դարի լուսնոտ լինողինը, եւ այս ամենը սարքին-կարգին, ներկված ազգային դրոշի գույնով, թեեւ աղտոտ էին, սարդոստայնով պատած, Հաջորդ բակում, երկաթյա ցանկապատից այն կողմ ծաղկել էին արծաթավուն, ասես լուսնափոշով օծված վարդերը. այս վարդենիների հովանու տակ, պայատի փառավոր օրերին քնում էին բորոտները. վարդաթփերն այնպես էին հուռացել, որ շրջապատը լցրել էին իրենցով. օղը արբած էր վարդահոտից, խառնված այգու խորքից եկող գարշահոտով, որին էլ խառնվել էին Հավանոցի, թրիքի, ինչպես նաեւ գինվորական մեզի գարշահոտերը, և գինվորներն ի վերուստ իրենց փոքր պետքերն առնում էին կաթնաֆերմա դարձած գաղութային բազիլիկի պատի տակ. անցնելով շնչահեղձ անող վարդաթփերի միջով, մենք դուրս ելանք կամարակապ մի պատշգամբ, որ պատված էր միխակի, բազմաթերթ աստղածաղկի, գառ-մանուշակի ծաղկամաններով. Հավանոցի այս պատշգամբը նրա կանանց Համար էր եւ դատելով կուտակված ամենատարբեր փախս-փուլուսից ու կարի մեքենաների քանակությունից՝ կարելի էր ենթադրել, թե քանի կին էր բնակվում բարաքում. հազարից ոչ պակաս՝ յուրաքանչյուրն անհաշիվ ու օրապակաս իր երեխաների հետ. մենք տեսանք փնթի խոհանոցների նողկալիությունը, տեսանք տաշտակներում նեխող սպիտակեղեն, տեսանք գինվորների եւ կանանց Համար ընդհանուր պետքարանի բաց հոսքը. տեսանք Փոքր Ասիայից հսկայական չաներով ու այնտեղի հողով բերված բաբելոնյան ուռենիներ՝ թխակապույտ, ասես մանր անձրեւով ցողված, իսկ ուռենիների ետեւում նրա պայատն էր, նրա տունը՝ հսկա, մուսլլ-վարագույրները պոկոտված լուսամուտների բացվածքից դեռեւս ներսուղուրս էին անում անգղերը. մենք հարկադրված չեղանք կոտրել դռները, դրանք բացվեցին իրենց իրենց, ասես ենթարկվելով մեր ձայնին, եւ մենք, ահա, քարի սանդուղքով բարձրացանք գլխավոր հարկա-

բաժին, որ օպերեսային շքեղություն ուներ, ծածկված էր կովերի կնդակների տակ տրորված գորգերով եւ, սկսած առաջին սրահից մինչեւ վերջին ննջասենյակը, մենք եղանք բոլոր սենյակներում, անցանք օֆանդակ զետեղարանները, անհամար ընդունարանները, եւ ամենուր թափառում էին անվրդով կովերը. նրանք որոճում էին թավչե վարագույրները եւ մուրտառում բազիլաթոռների առկասե պատատները՝ տրորելով սրբապատկերները եւ գորավարների դիմանկարները, որ թափված էին Հատակին, կահույքի ջարդոնի եւ թրիքի մեջ. կովերը տեղ ու տիրակալն էին ճաշասենյակում եւ Համերգային դահլիճում, որ պղծել էին իրենց մնչոցով, ամենուր էին կովերը. մենք տեսանք նաեւ դոմինո խաղի ջարդված սեղանիկները եւ բիլիարդի սեղանի կանաչասպիտակավուն մահուղը, որ ասես նախրի արտոնից սկլորված մարգագետին լիներ, տեսանք մի կողմ զցած քամու մեքենան, որի թիակները կարող էին նմանակել ուզածը ուղղության ծովային քամուն, որպեսզի իրենց հարազատ արիերը լքած այս տան բնակիչները չթախսեին ծովի կարոտից. մենք տեսանք նաեւ ամենուր կախված ծածկոցներով թուջնավանդակներ. ինչպես ծածկել էին անցած շաբաթվա գիշերը, այդպես էլ մնացել էին. իսկ անհաշիվ լուսամուտներից երևում էր քաղաքը՝ վիթխարի մի կենդանի, որի գիտակցությունը գեռուս չէր հասել արդեն շնչող պատմական երկուշաբթին, իսկ քաղաքից այն կողմ, մինչեւ հորիզոնը, տարածվում էին ամայի խառնարաններ, խոր-դուբորդ, ասես լուսնի փոշուց կազմված բլրակներ՝ անեզր հարթություն վրա, որտեղ երբեք ծովն էր ալեկոծվում. իսկ արգելավայր մենաստանից, ուր դեռ երեկ շատ քչերն էին համարձակվում մտնել, փսուսի, լեշի հոտ էր փչում, լավում էր այնտեղից եկող անգղերի ասթմատիկ շնչառությունը, եւ անտանելի գարշահոտի ու անգղերի թոխչի ուղղությունը բռնած՝ մենք Հասանք նիտտերի դահլիճ, որտեղ նույնպես կովեր էին, միայն թե սատկած, նրանց որդնոտած մարմինները, նրանց կտրավուն սուկիները բազմապատկվել էին դահլիճի հսկայական հայելիների մեջ. մենք հրեցինք կուլքի գաղտնի դուռը, որ տանում էր նրա առանձնաստեղյակը եւ տեսանք այնտեղ նրան՝ առանց տարբերանշանի դաշտային Համազգեստով, ճաքավոր կոշիկներով. ձախ կոշիկի վրա պապղում էր ոսկյա խթանը: Նա, որ ամենատարեցն էր աշխարհի բոլոր մահ-

կանացուներէց, ամենահինը ջրային ու ցամաքային նախանկատմական կենդանիներէց, պառկած էր բերանքսիվայր, դեմքը խրած ասիների մեջ, ահա այսպես, այս գիրքով էր նա քնում միշտ, ինքնիշխան-ճգնավորի իր երկար կյանքի երկար գիշերները. բայց երբ մենք շրջեցինք նրան, որ տեսնենք դեմքը, հասկացանք, որ նրան ճանաչելն անհնար է, եւ ոչ միայն այն պատճառով, որ դեմքը կտցահարել էին անգղերը. ինչպե՞ս կարող էինք ճանաչել, երբ մեզանից եւ ոչ մեկը չէր տեսել նրան կենդանութեան օրոք: Եվ թեեւ նրա կիսադեմը դրոշմված էր ցանկացած մետաղադրամի գույգ երեսին էլ, պատկերված էր փոստային դրոշմանիշների, փորլուծութեան դեմ գեղերի պիտակների, կալանդների ու մետաքայա խնկամանների վրա, թեեւ ոսկյա շրջանակով նրա վիմագրական դիմանկարը՝ դրոշակով, վիշապի նշանը կրծքին, յուրաքանչյուր պահին եւ ամենուր բոլորիս աչքի առաջ էր, մենք գիտեինք, որ դրանք պատճեններն էին նախկին պատճենների, որ անհավաստի էին համարվում դեռեւս Գիսաստղի տարին, երբ մեր ծնողներն իրենց ծնողներից իմացան, թե ով է նա եւ ինչ տեսք ունի, իսկ նրանք իմացել էին իրենց պապերից. փոքր տարիքից մենք վարժվել էինք հավատալ, որ նա անմահ է ու ընդմիշտ ապրելու է Իշխանութեան տանը. մենք գիտեինք, որ տոնի նախօրյակին նրան տեսնող էր եղել Իշխանութեան տանը կանթեղի գնդերը վառելիս, լսել էինք պատմութունները, թե ինչպես է մեկը տեսել նրա թախճոտ աչքերը, գունատ շրթները՝ պրեզիդենտական կառքի լուսամուտիկից, տեսել էր նաեւ ձեռքը, որ դուրս էր եկել եկեղեցական շուրջառի նման արծաթահյուս վարագույրի վերեւից, այդ ձեռքը մտախոհ օրհնում էր ամայի փողոցը. մենք լսել էինք, որ նա ողջ-առողջ է այն կույր թափառաշրջիկից, որին տարիներ առաջ, կիրակի օրով ձերբակալեցին Հենց փողոցում, որտեղ նա Հինգ սնասալով վճարով արտասանում էր մոռացված պոետ Ռուբեն Դարիոյի բանաստեղծութունները,՝ ձերբակալեցին, բայց շուտով էլ երջանկացրած բաց թողեցին՝ մաքուր ոսկյա դրամը գրպանը խցկած, որ Հոնուրարն էր Հատուկ պրեզիդենտի Համար կայացած պրեզիդի երեկոյի. թափառաշրջիկն, իհարկե, նրան չէր տեսել, քանզի կույր էր, բայց եթե առողջ աչքեր էլ ունենար, միեւնույն է, չէր տեսնի գեներալին, որովհետեւ Դեղին Տենդի ժամանակից ի վեր նրան չէր կա-

րող տեսնել եւ ոչ մի մահկանացու: Եվ, այսուհանդերձ, մենք գիտեինք, որ նա կար, որովհետեւ երկրագունդը պտտվում էր, կյանքը շարունակվում, փոստը դալիս էր, քաղաքապետարանի փողային նվագախումբը մինչեւ շաբաթ օրվա վերջին զանգը նվագում էր անհեթեթ վախերը դե Արմա Հրապարակի փոշոտ արմավենիների եւ տխուր լապտերների ներքո,՝ մեռնող երաժիշտներին փոխարինում էին նորերը,՝ նույնիսկ վերջին տարիներին, երբ Իշխանութեան տնից այլեւս չէին լսվում ոչ մարդկային ձայներ, ոչ թուշնային երգեր, երբ դադարեցին բացվել գրահասարակ դարպասները, մենք գիտեինք, որ պալատում կա մեկը, որովհետեւ նախկին ծովին նայող լուսամուտներից, ինչպես նալի լուսամուտներից, լույս էր նշմարվում, իսկ եթե մեկը Համարձակվում էր մոտ գնալ, լսում էր ամբակների դոփյուն եւ ինչ-որ խոշոր կենդանիների շնչաուլթյուն, որ գալիս էր ամբողջ պատերի այն կողմից. իսկ մի անգամ, Հունվարին, մենք տեսանք պրեզիդենտական պատշգամբից արեւամուտը վայելող կովին. պատկերացնում էք, կովը Հայրենիքի գլխավոր պատշգամբում: Ինչպիսի՞ այլանդակութուն. թրիքոտ երկիր չէ՞: Բայց կասկածն սկսեց կրծել ամենքիս. Հնարավոր է, արդյոք, որ կովը Հայտնվի պրեզիդենտական պատշգամբում: Մի՞թե կովերը ճեմում են սանդուղքներին, այն էլ պալատական, այն էլ գորգածածկ: Եվ այնպիսի մի դատարկ խոսքուղրույց սկսվեց, որ մենք, ի վերջո, չգիտեինք, թե ինչ մտածենք. տեսե՞լ ենք անիծյալ այդ կովին պրեզիդենտի պատշգամբում, թե աչքներին է երեւացել: Չէ՞ որ այդ պատշգամբում ոչ ոք երբեք, ոչինչ չի տեսել մինչեւ ճակատագրական ուրբաթ օրվա լուսաբացը, երբ այստեղ եկան առաջին անգղերը՝ լքելով աղքատաց Հիվանդանոցի քիվերը, ուր սովորաբար թառում էին դանթելու. բայց թուան-եկան ոչ միայն գրանք, Հեռու-Հեռուներից եկան բազմաթիվ այլ երամներ,՝ նրանք Հայտնվում էին մեկը մյուսի ետեւից, ինչպես երբեմնի ալիքները, որ գլորվում էին Հորիզոնի տակից, որտեղ Հիմա նախկին ծովի փոխարեն փոշու ծովն է փռված. ողջ օրն անգղերի երամները ծուլորեն պտտվում էին Իշխանութեան տան գլխավերելում, մինչեւ առաջնորդը, երկար, կարմիր վզով, սպիտակ փետրափնջով, ասես թագով պտտված նրանց արքան անձայն Հրահանգ տվեց եւ այնժամ շրխկացին կոտրատվող ապակիները, մեծ Հանգուցյալի

գարչահոտն ընկավ, անգղերն այսուայն կողմ էին թռչում, մտնում-դուրս գալիս պատահած լուսամուտով, ինչպես լինում է տիրոջից լքված տանը, կենդանի շունչ չունեցող տանը. եւ երկու-շաբթի օրը մենք էլ սիրտ առանք, ներս մտանք ու դատարկ սրբա-րանում տեսանք երբեմնի վեհության ավերակները, գտանք նրա մարմինը՝ բզկտված դեմքով, խնամված, կանացի ձեռքերով,- աջ ձեռքի անանուն մատին մատանի կար՝ պետական կնիքով. ամբողջ մարմինը ծածկված էր մանր ցանով, հատկապես թեւատակերին եւ աճուկներին վրա. նա հագել էր բրեզենտե կալանդ, որ սեղմած պա-հում էր նրա հսկայական, ինչպես ցլի երիկամ փոշտանկը, միակ բանը, որին չէին դիպել անգղերը: Բայց նույնիսկ հիմա մենք չէինք կարողանում հավատալ, որ մեռած է, որովհետեւ մի անգամ արդեն նրան այս նույն առանձնասենյակում գտել էին մեռած,- թվում էր մեռել է բնական մահով, քնի մեջ, ճիշտ այնպես, ինչպես ջրով լի թասին նայելով տարիներ առաջ գուշակել էր գուշակ-պայ-ծառատեսը. այն ժամանակ նրա աշնան տարիները դեռ նոր էին մտտեկում, իսկ երկիրը դեռ այնքան էր աշխույժ, որ նա չէր կարող իրեն ապահով գգալ նույնիսկ սեփական առանձնասենյակում, իր գաղտնի ննջասենյակում, բայց եւ կատալարում էր այնպես, ասես համոզված էր, որ չի մեռնելու երբեք, եւ պրեզիդենտական պա-լատն իր բոլոր բակերով ու ծառայություններով ավելի շատ շու-կայի էր նման, քան պալատի,- այս շուկան դյուրին չէր խցկվել ա-վանակների ծանր հակերը բեռնաթափող, պալատի միջանցքներով բանջարեղենի, հավերի գամբյուղները քարշ տվող ոտաբոբիկ սպասյակների պատնեշի միջով. հարկ էր շրջանցել կանանց խմբե-րը, որոնք քաղցած երեխաներին գրկած ննջում էին սանդղակքնե-րի վրա՝ սպասելով պաշտոնական ողորմածության հրաշքին. հարկ էր լինում խուսափել պղտոր ջրերից, որ թափում էին նրա կուլա-րար սիրուհիները ծաղկամաններից, որպեսզի գիշերվա ընթաց-քում թառամածների փոխարեն նոր ծաղիկներ տնկեն. այդ տիկին-ները թաց փալասներով սրբում էին հատակը եւ վասն մեղալի սի-րո երգեր երգում, չափ գարկում այն ավելներով, որոնցով պատշ-գամբում գորգերն էին ծեծում. ավելների ազմուկը եւ երգեցողու-թյունը խառնվում էին նույն պաշտոններին ցմահ գամված չինով-նիկների ճղճղան ձայներին. սրանք հայհոյում էին մեկմեկու եւ

հայհոյանքով էլ իրենց գրասեղանների դարակներից վռնդում հենց այդ դարակներում հանգիստ խղճով ձու ածող հիմար հավե-րին, իսկ սքանչ հայհոյանքին ձայնակցում էին կանանց եւ գին-վորների համար ընդհանուր պետքարանի ազմուկը, թռչունների ճուլոյոյունը, նիստերի դահլիճից լավող անտուն շների զգվուտոցի ձայները. եւ ոչ մեկն այստեղ չգիտեր, թե ով ով է, չգիտեր՝ որտեղ ինչ կա լայնորեն բացվող հարյուրավոր ու վիթխարի դռներով այս պալատում եւ, անշուշտ, ոչ մի կերպ հնարավոր չէր որոշել, թե այս խենթանոցում, բացառիկ այս խառնաշփոթության մեջ որն է եւ որտեղ է կատալարությունը. պալատի տիրակալը շուկայական այդ շփոթի սոսկ մասնակիցը չէր. արարիչն էր, ոգեշնչողն ու գրգիչը, եւ հենց լուսավորվում էր նրա ննջասենյակի լուսամուտը,- իսկ դա լինում էր առաջին աբլորականցից էլ շատ առաջ,- պրեզի-դենտական գլխարկայի շեփորահարը փչում էր նոր օրվա կանչը, սղղանչանին արձագանքում էին մոտակա կոնդե գորանոցները եւ հաղորդում ավելի հեռու՝ Սան Լսերոնիմա բազա, այնտեղից էլ հասնում էր նախահանգստի ամբոցին, եւ ամբոցը նմանապես կրկնում էր շեփորականչի վեց տակտը՝ վեց սղղանչան, որոնք սրբնայնում էին նախ մայրաքաղաքը, հետո նաեւ ողջ երկիրը, քանի դեռ փոքրիկ պետքարանում կքված պալատի տիրակալը ընկզմված էր լինում վաղորդյան խոհերի մեջ. նա ափերով փակում էր ականջները, որպեսզի լուեցնի գլխամեջի ազմուկը, ինչն այդ տարիներին սկսել էր տանջել նրան, եւ նայում կենդանի, տոպագի նման ծխտ-երփնագույն ծովի վրայով սահող նավերի կրակնե-րին,- փառավոր այն ժամանակներում ծովը դեռ ծփում էր նրա լուսամուտների տակ. հետո նա կաթնաֆերմա էր գնում ստուգե-լու՝ այդ առավոտ որքա՞ն կաթ է կթվել եւ կարգադրելու դրա բաշ-խումը, որից հետո պրեզիդենտական երեք կառքերը կաթը տեղա-փոխում էին քաղաքի գորանոցները,- նա անձամբ էր ստուգում կաթի քանակը եւ կարգադրում բաշխումը պալատ մտնելու օրից. հետո խոհանոցում մի գամված սուրճ էր խմում եւ ուտում մի պա-տառ կասաբե՛ն, չերեւակայելով էլ, թե ուր են տանելու իրեն նոր օրվա քամիները, ինչով է գրազվելու, եւ հետաքրքրությամբ ա-կանջ դնում սպասուհիների գրույցին. նա միշտ էլ ակունջ էր դնում,

* Կասաբե - թխվածք՝ հացարմատից:

քանզի այդ մեծաստանում ընդհանուր լեզու էր գտնում միայն սպասուհիների հետ. նրանց հաղորդակցվելը հեշտ էր, եւ նա լքըռերեն էր ընդունում սպասուհիների գովաբանությունները իր հասցեին ու առանց դժվարութեան կարգում նրանց սրտի գաղտնիքները...

Եվ այսպես նա սուրճ էր խմում, ուտում մի պատառ կասաբե եւ իննի մոտերքը մտնում գրանիտյա տաշտը, որ զբված էր նշենիների ստվերի տակ, իր անձնական բակում՝ ետնաբակում, եւ պառկում տաք, բուժիչ տերեւների գոլորշիներով հագեցած ջրերում մինչեւ տասնմեկը, եւ այս արարողութունը նրան օգնում էր հաղթահարել անորոշ տազնապի զգացումը, ձեռք բերել խաղաղություն՝ կյանքի հերթական անակնկալներին դիմագրավելու՝ մի ժամանակ, այն օրերին, երբ դեռ նոր-նոր էր ափ իջել իրեն պրեզիդենտ դարձնող ծովային դեսանտը, նա փակվում էր դեսանտային զորքերի հրամանատարի հետ իր առանձնասենյակում՝ վճռելու հայրենիքի ճակատագիրը, ստորագրում էր ամեն տեսակի օրենքներ ու հրահանգներ բթամատի սեղմումով, քանզի բացարձակապես անգրագետ էր՝ ոչ կարդալ գիտեր, ոչ գրել, բայց երբ նրան թողեցին մեն-մենակ հայրենիքի ու իշխանութեան հետ, նա վճռեց, որ չարժե արյուն պղտորել ծուռտիկ-մուռտիկ տառերով զբված, նրբանկատություն պահանջող օրենքների պատճառով, եւ սկսեց կառավարել երկիրը՝ ինչպես աստվածն էր հոգուն թեյագրում, եւ դարձավ ամենագու ու անառարկելի, իշխանութեան գազաթներում ցուցաբերելով ժայռագնացի զգուշավորություն, միեւնույն ժամանակ իր տարիքին անհավատալիորեն ոչ հատուկ ճարպկություն, անվերջ շրջապատված բորոտների, կույրերի ու ընկնավորների ամբոխով. սրանք մի պտղունց աղ էին խնդրում, որովհետեւ կարծում էին, թե նրա ձեռքի աղը բուժիչ է. շրջապատված էր նաեւ դիվանագետ-քաղաքագետներով, լիտի ստահակներով ու քծու շողօքորթներով, որոնք նրան երկրաշարժների, երկնային նշանների, նահանջ տարիների եւ աստծո այլեւայլ սխալների կորեկսիզոր՝ էին հռչակում, իսկ նա, ձյան վրա քայլող փղի նման պալատով մեկ քարչ էր տալիս իր վիթխարի ոտքերը, հենց ընթացքում վճռում

* Կորեկսիզոր - նահանգապետ: Այստեղ բառախաղ է. կորեկսիզորի առաջին նշանակությունը ուղղող, սրբադործող է:

պետական ու կենցաղային հարցերը, ճիշտ այնպիսի հեշտութեամբ, ինչպես հրամայում էր հանել ու տեղափոխել այս կամ այն դուռը. հրամանն իրագործվում էր առանց ուշացման, թեեւ նա տեղնուտեղն էլ կարգադրում էր ետ տանել դուռը. այս կարգադրությունն էլ էր կատարվում իսկույն, ինչպես եւ հրամանը՝ որ աշտարակի ժամացույցը կեսգիշերին եւ կեսօրին զարկի ոչ թե տասներկու, այլ երկու անգամ, որպեսզի կյանքը առավել երկար թվա, - հրամանները կատարվում էին անառարկելիորեն, անտրտունջ: Եվ միայն սիեստայի մեռյալ ժամերին էր ամեն ինչ սակվում, ամեն ինչ կանգ առնում, իսկ նա այդ ժամերին շոգից փրկվում էր կանանց հավանոցի կիսախավարում, որտեղ ընտրութեան վրա պահ իսկ չկորցնելով, հարձակվում էր առաջին պատահած կնոջ վրա, ճանկում ու պառկեցնում էր անկողնու լայնքով՝ առանց մերկացնելու, ինքն էլ չէր հանվում, ետեւից դուռն էլ չէր փակում, եւ ամբողջ պալատը լսում էր նրա ծանր փնչոցը, նրա շնային կաղկանձը, նրա հապշտապ հեւոցը, խթանների հաճախակի զնգզնգոցը, որ ոտքերն ընկած թույլ գողերոցից էր ծնվում, եւ լսվում էր սարսափով համակված կնոջ ձայնը, - կինը սիրո այդ պահերին փորձում էր իր վրայից ետ վանել նիհար, վախտ օրապակասների հայացքները. «Դուքս կորեք, գնացեք բակ. ձեր տեսնելու բանը չէ. երեխաներին չի կարելի տեսնել այդ բանը»: Եվ կարծես խաղաղ հրեշտակն էր ճախրում հայրենիքի երկնքում. լուռ էին ձայները, կանգ էր առնում ամեն մի շարժում, ողջ երկիրը մատը շրթներին էր տանում. «Սուսա... մի չնչեք... լուռթյուն... գեներալը սեր է վայելում...»: Սակայն ովքեր ծանոթ էին նրան, հավատ չէին ընծայում, նույնիսկ պետութեան կյանքի այդ դադարին, չէին հավատում, թե նա զբաղված է սիրո վայելքով, որովհետեւ քաջ գիտեին՝ նա երկատվելու սովորություն ունի. երեկոյան ժամը յոթին նրան տեսել էին դռմինո խաղալիս, բայց ճիշտ ժամը յոթին նա այրվող աթարի ծխով նիստերի դահլիճից դուրս էր քշում մժողովներին. ոչ մեկը հաստատ ոչինչ չէր կարող իմանալ, քանի դեռ չէին մարում բոլոր պատուհանների լույսերը, եւ չէր լսվում նրա ննջասենյակի դռան երեք կողպեքների ճռնչոցը, երեք մղակների չրխկոցը եւ երեք շղթանների զնգոցը, քանի դեռ այնտեղից, ննջասենյակից չէր լսվում խուլ թրխկոցը, որ նշան էր, թե նրա ծանր, հոգնած մար-

մինն ընկալ քարե հատակին, որից հետո կարելի էր լսել մանկան քուռ մտած ձեր մարդու արագահար շնչառութիւնը, որ ծովի գիշերային մակընթացութեան հետ ավելի ու ավելի համաչափ ու խոր էր դառնում. եւ այդ ժամանակ քամու տավիղները թմբկաթաղանթներում խլացնում էին ճպուռների ճռուցը, լայն, փրփրալի ալիքը վազ էր տալիս փոխարքաների ու բուկանյերների՝ հինավուրց քաղաքի փողոցներով, զարկվում լուսամուտներին, ողողում պալատը, եւ խխունջները կաշում էին հայելիներին, նիստերի դահլիճում երախները լայն բացում էին շնաձկները, իսկ ալիքը բարձրանում էր նախապատմական օվկիանոսի ամենաբարձր մակարդակից էլ վեր, գրավում երկիրը, տարածութիւնը, ժամանակը եւ միայն նա էր լուսնալույս ծովով լողում իր երազներում՝ որպէս մենավոր ջրահեղձ՝ դաշտային համազգեստով, ոսկյա խթանով ճաքավոր կոշիկները հագին, լողում էր երեսն փեղերի, ինչպէս բարձի, մեջ խրված:

Նրա երկատվելու, այսինքն միաժամանակ տարբեր տեղերում լինելու երեւույթը՝ բարձրանում էր երկրորդ հարկ եւ նույն պահին էլ առաջին հարկ իջնում, միայնութեան մեջ ծովի հեռվին էր նայում եւ նույն պահին էլ թրթռում սիրո վայելքի մեջ.՝ այս ամենը բոլորովին էլ արտահայտութիւնը էին նրա անձնական ինչ-ինչ արտակարգ հատկութիւնների, ինչպէս հավաստում էին շողոքորթները, եւ ոչ էլ զանգվածային տեսապատրանք էր, ինչպէս պնդում էին թշնամիները. պարզապէս նա նմանակ ունէր, ճիշտ իր պատճենը, շան պէս հավատարիմ մեկը, որը հանուն նրա պատրաստ էր ամեն ինչի. Պատրիսիո Արագոնեսն էր, որին, ի դեպ, գտան պատահականորեն, քանզի ոչ մեկը հատկապէս չէր փնտրել նրան. պատահեց այնպէս, որ մի անգամ պրեզիդենտին գեկուցեցին. «Իմ գեներալ, պրեզիդենտական կառքի նման մի կառք է չըջում հնգկացիների գյուղերով, եւ նրա մեջ նստած է մի ստահակ, որն իրեն մեծ հաջողութեամբ ներկայացնում է ձեր փոխարեն: Մարդիկ կառքի կիսախափարում տեսել են նրա թախծոտ աչքերը, եւ դրանք ձեր աչքերն են, իմ գեներալ. տեսել են նրա գունատ շրթները, եւ դրանք ձեր շրթներն են, իմ գեներալ. տեսել են, թե

* Բուկանյերներ - Ամերիկայի իսպանական տիրույթները թալանող ծովահեններ:

ինչպէս է նա մետաքսե ձեռնոցը հագին կանացի, ձերի նման ձեռքով կառքի լուսամուտից աղ շարտում հիվանդներին, որոնք ծնկի են գալիս ճանապարհի երկայնքով, իսկ կառքի ետեւից սպայական համազգեստով երկու հեծյալ են գնում ու փող ժողովում իբրեւ թե բուժիչ այդ աղի համար: Ինչպիսի՜ սրբապղծութիւն, իմ գեներալ»: Նա, սակայն, չհրամայեց անհավաղ պատժել խաբեբային, հրահանգեց ծածուկ պալատ բերել նրան՝ գլխին պարկ հագցրած, որպէսզի ոչ մեկը ստահակին չչփոթեր պրեզիդենտի հետ. իսկ երբ ստահակն արդեն պալատում էր, գեներալը նվաստացման տարօրինակ զգացում ապրեց՝ սսես իրեն տեսալ կողքից. նվաստացուցիչն այդ տակաւնի հետ հավասարվելու փիճակն էր: «Գրողը տանի, այդ մարդն, ախր, ես եմ», - ասաց նա ինքն իրեն, թեեւ առայժմ այդպէս չէր. երկվորյակը չէր կարողանում նույնիսկ նմանակել պրեզիդենտի ձայնը, ափամիջի կյանքի գիծն էլ շատ որոշակի էր ընդգծված. ահա այս հանգամանքն էլ ամենից շատ հուզեց նրան, հատկապէս այդ պատճառով չհրամայեց գնդակահարել ստահակին. սարսափում էր, որ նրա ձեռքի ճակատագրի գիծը կարող էր ինչ-ինչ կերպով ազդել իր իսկ ճակատագրի վրա. Պատրիսիո Արագոնեսին պաշտոնական նմանակ դարձնելու գաղափարը ծնվեց արվելի ուշ, երբ համոզվեց, որ իր սարսափն անհիմն է: Այդ ժամանակ Պատրիսիո Արագոնեսն արդեն հասցրել էր մեծ հաջողութեամբ խուճափել վեց մահափորձից, վարժվել էր ոտքերով քստքստացնելուն, փայտե մուրճիկով այնքան էին հարվածել ներքաններին, որ գրեթե հարթաթաթութիւն էր ձեռք բերել, տառապում էր ականջներում հնչող աղմուկից եւ ճողվածքից՝ ամենից շատ ձմռանը եւ ավելի հաճախ առափոտները, սովորել էր խթանի հետ խաղալ այնպէս, ասես իրար էր խառնել իր բոլոր գոտիներն ու ճարմանդները. դա արվում էր ընդունելութիւններին՝ ժամանակ չահելու նպատակով. իբր, խթանն էր ամբացնում ու փնթփնթում քթի տակ. «Գրողը սրանց տանի, այս ճարմանդները, Փլամանդական դարբիններին էլ՝ ոչինչ չեն կարողանում սարքել»: Խեղկատակից ու շատախոսից, ինչպիսին էր նա, երբ հոր մոտ ապակի փչող էր աշխատում, վերածվել էր մուսյլ լուսկյացի, երբեք ուշք չէր դարձնում բարձրաձայն արտասանված բառերին, հայացքով սուզվում էր զրուցակցի աչքերի խորքը՝ այնտեղ կարդալու չաս-

վածը. նա ետ վարժվեց Հարցերին մեկեն պատասխանելու սովորություններից եւ ցանկացած Հարցին պատասխանում էր Հարցով. «Իսկ դո՞ւք ինչ եք կարծում»: Այդ անբան սրիկան, որ դեռ վերջերս զբաղվում էր կաղերի ու խեղճուկրակների ապաքինման հրաշագործություններով, հիմա դարձել էր գործունյա, ոչ մի բույս էլ չէր նատում միեւնույն տեղում, ամբողջ ժամանակ դեհուղեն էր ընկնում, դարձել էր ժլատ եւ հաշտվել այն մտքին, որ կանանց պետք էր տիրանալ աքլորի պես, մի ցատկով, եւ քնել հատակին, առանց բարձի, դեմքը խրած ավերի մեջ. նա հրաժարվեց փառասիրական իր տարփանքից, որովհետեւ ինքնիշխան էր ուզում ապրել, որովհետեւ ի ծնե նրան ապակյա շեր փչելու շնորհք էր տրված, ինչով եւ զբաղվեց մի որոշ ժամանակ՝ փայփայելով բարի մտադրություններ. աշխարհում ունեցած ամեն ինչը նա փոխեց մահացու վտանգի հետ, ինչով նախանշված է գերագույն իշխանությունը կրողի կյանքը. այդ վտանգին Պատրիսիո Արագոնեսը ենթարկվեց բոլոր այն արարողություններում, որտեղ առաջին հիմնաքարերն էին դրվում, որտեղ երկրորդները չէին դրվելու, այն հանդիսությունը, որտեղ ինչ-ինչ ցուցահանգես էին բացում, եւ ինքը կտրեց ժապավենը, իսկ շուրջը վիտում էին խաբուսիկ եւ անհասանելի թշնամիներ, գեղեցկության թագուհիների օժման անհաշիվ ծեսերին. գեղեցկուհիներին նա չէր համարձակվում ամուսնանալ ինչպես հարկն է, քանզի հաշտվել էր իր խեղճ ճակատագրի հետ. անշուշտ, այս ամենին նա տրվեց ոչ ազահությունից եւ ոչ էլ համոզմունքից, պարզապես այլ ելք չուներ, որովհետեւ ամասական հիսուն պետ աշխատավարձով ցմահ նմանակի պաշտոնը, արքա չլինելով արքայապալի ապրելու հնարավորությունը նրան շնորհվել էր մահապատժի փոխարեն. այլեւ ի՞նչ հրաժարվելու մասին է խոսքը: Բայց մի գիշեր պրեզիդենտը ընկճված Պատրիսիո Արագոնեսին տեսավ ծովափին, հասմիկի բուրումնավետ թփի տակ հառաչելիս եւ անկեղծ անհանգստացած Հարցրեց, թե ինչ է պատահել. հո չէ՞ն թունավորել ճաշին, կամ գուցե չար աչք է դիպել, որ այդպես ծեծված է երեւում, կծկված. եւ Պատրիսիո Արագոնեսը պատասխանեց. «Ոչ, իմ գեներալ, ավելի վատ բան է կատարվել»: Եվ իսկույն էլ պարզվեց, որ շարաթ օրը նա թագադրել էր պարահանդեսի թագուհուն, պարել նրա հետ առաջին վալսը ու հիմա ոչ մի կերպ չի կարողա-

նում գտնել այդ հիշողությունը ճանապարհ գցելու դուռը, չի գտնում փախուստի ուղին, քանզի այդ կիրնը, աշխարհի ամենագեղեցկուհին նրանցից է, ովքեր թեեւ լավն են, բայց մերը չեն, իմ գեներալ. եթե միայն տեսնեիք նրան: Եվ այդժամ, թեթեւացած շունչ քաշելով, գեներալն ասաց, որ կնկա համար այդպես հարուստը լինելը բանի նման չէ, սակայն ինքը հասկանում է՝ Պատրիսիոն պարզապես անկնիկ է մնացել, եւ առաջարկեց փախցնել գեղեցկուհուն, ինչպես ինքն է փախցրել շատ անգամներ անմատչելի թվացողներին, որոնք հետո մեծ բավականություններ էին ապրում իր հետ: «Ես կպառկեցնեմ նրան քո մահճակալին, - ասաց նա, - չորս դինվոր կընեն նրա ձեռքերը եւ ոտքերը, քանի դեռ դու զբաղված կլինես նրան ճաշակելով: Թող նա դիմադրի... Տանձիր... նույնիսկ ամենասրբերն են սկզբում չարանում, այս ու այն կողմ շուռ գալիս, իսկ հետո աղաչում են՝ չքեք ինձ, իմ գեներալ, կծած խնձորի նման ինձ դեն չչպրտեք»: Սակայն Պատրիսիո Արագոնեսը չբավարարվեց այդքանով, ավելին էր ուզում, սեր էր ուզում, ցանկանում էր սիրելի լինել, որովհետեւ, ասաց նա, այդ կիրնը աննման է, գիտե, թե ինչ բան է սերը, գիտե՞ ինչն ինչոց է, ինքներդ կհամոզվեք, իմ գեներալ, երբ տեսնեք նրան: Եվ այդժամ գեներալը մեղմացրեց Պատրիսիոյի հոգը, որպես փրկություն բանաձեւ մատոնացույց անելով թաքուն այն արահետները, որ տանում էին տիրոջ կանանոց-ննջասենյակները, եւ թույլատրեց նրան օգտվել սրտին ուզածի չափով, միայն թե իր պես, աքլորի նման, մի ցատկով, առանց մերկացնելու ու մերկանալու. եւ Պատրիսիո Արագոնեսը բարեխղճորեն սողոսկեց ուրիշի սիրո ճահիճը, հավատալով, թե այդ կերպ կկարողանա խեղդել սեփական կիրքը, սեփական ցանկությունը, բայց կիրքն այնքան մեծ էր, ցանկությունն այնքան ուժեղ, որ նա, պատահում էր, մոռանալով պայմանը, գործում էր անշտապ, վայելքով, ոգեշնչված, արթնացնելով նույնիսկ քնքշանքից ժլատ, ամենասառը կանանց, կենդանացնելով նրանց քարացած զգացմունքները, ստիպելով տնքալ հաճույքից եւ զարմացած հրճվել մթություն մեջ. «Ա՛յ, քեզ բան, օր-ծերություն ավելի անխոնջ եք դառնում, իմ գեներալ...»: Եվ այդ ժամանակից սկսած ոչ ոք՝ ո՛չ գեներալը, ո՛չ Պատրիսիոն, ո՛չ էլ կանանցից որեւէ մեկը, չէր կարող իմանալ, թե ումից է սաղմնավորվել այս կամ այն երե-

խան, որն է ում տղան եւ ով է ում հայրը, որովհետեւ Պատրիարխ Արագոնեսից, ինչպես եւ գեներալից, միայն օրապակասներ էին ծնվում: Ահա այդպես եղավ, որ Պատրիարխ Արագոնեսը դարձավ պալատականներից ամենամտերիմը, ամենասիրելին եւ, թերեւս, ամենասարսափելին, իսկ գեներալը Պատրիարխի շնորհիվ ազատ ժամերի մեծ պաշարի տեր դարձավ, սկսեց զբաղվել ռազմական ուժերով, ներդրեց իր ողջ ուշադրութիւնը, ինչպես այն ժամանակ, երբ ստանձնեց բարձրագույն պաշտոնը: Բայց նա զբաղվում էր ռազմական ուժերով ոչ այն պատճառով, որ իր իշխանութիւնը հիմքը բանակն էր համարում: Ընդհակառակը: Նա կարծում էր, որ ռազմական ուժերը իր ամենաերգելի թշնամիներն են եւ այս համոզմունքին էլ համապատասխան ձգտում էր իրար դեմ լարել սպաներին. մեկի ականջին շնջում էր, թե իր նկատմամբ որոգայթներ են լարում մյուսները, այս ու այնտեղ տեղափոխելով, նշանակումներով, նա այնպես էր խառնչտորում նրանց ճակատագրերը, որ անհնարին դառնար դավադրութիւնը. նա գորանոցներ էր ուղարկում փամփուշտներ՝ տասից ինը դատարկ, ծովի ավազով խառնված վառոդ էր մատուցում, իսկ ինքը ուներ գերազանց զինանոց, որ տեղավորված էր պալատի նկուղներից մեկում. նկուղի բանալիները թաքուն գրնգում էին այլ դռների բանալիների հետ միեւնույն փնջում եւ յուրաքանչյուր բանալուց գոյութիւն ուներ միայն մեկը. միայն ինքն իրավունք ուներ բաց անել զինանոցը՝ սովերի պես ուղեկից-պահակ ունենալով գեներալ Ռոզրիգո դե Ագիլարին, իր թանկագին ընկերոջը, կադրային հրետանավորին, որը զբաղեցնում էր պաշտպանութիւն մինիստրի, պրեզիդենտական գվարդիայի հրամանատարի եւ ազգային անվտանգութիւն ծառայութիւն պետի պաշտոնները. նա մեկն էր սակավաթիվ այն մահկանացուներից, որին թույլատրվում էր հաղթել գեներալին դոմինո խաղում,- չէ՞ որ Ռոզրիգո Ագիլարն էր կորցրել աջ ձեռքը՝ ուժանակի լիցքը վնասազերծելիս, մի քանի րոպե առաջ այն պահից, երբ անցնելու էր պրեզիդենտական կառքը մահափորձի համար նախատեսված վայրից: Գեներալ Ռոզրիգո դե Ագիլարի թիկունքում եւ Պատրիարխ Արագոնեսի դեմքով նա իրեն այնքան ապահով էր զգում, որ բթացրեց ինքնապաշտպանութիւնը ընազդը, սկսեց հայտնվել մարդկանց ավելի ու ավելի հաճախ, հա-

մարձակվեց գրոտնիլ քաղաքում միայն համահարգի ուղեկցութեամբ, առանց գերբի սովորական կառքով, որի վարագույրը ետ քաշելով՝ նայում էր ոսկեգույն քարերով շարված, չքեղ պրեզիդենտական շրջապատակով աշխարհի ամենագեղեցիկը հոգակված տաճարին, նայում էր հինավուրց, աղյուսաչեն տներին, որոնց շքամուտքերում քարացի էր հեռավոր, ննջող ժամանակը, արեւածաղիկներին, որ դեղին երեսներով ծովի կողմն էին չրջվում, սալիկապատ փողոցներով փոխարքայական թաղամասին, որտեղից այրված մոմերի հոտ էր գալիս, որի պատշգամբներում մեխակով ծաղկամանների, պատատուկների կանաչ թելերի ոստայնում նստոտած քարե առաքինի արտահայտութեամբ աղջիկները շուշեքով անվերջ մանյակներ էին հյուսում. նայում էր բիսկայեկների մենաստանի պատուհանների մութ խոռոչներին, որտեղից կեսօրվա ճիշտ ժամը երեքին լսվում էր կլավիրորդային այն նույն վարժութիւնը, ինչը լսվում էր անհիշելի ժամանակներից,- այդ վարժանքով էր իր ժամանակին նշանավորվել առաջին գիսաստղի հայտնութիւնը: Իսկ մի անգամ նա մտալ առեւտրական թաղամասի բարեկոյնյան իրարանցման մեջ եւ կտրեց-անցավ ողջ թաղամասը, որ հռնդում էր անտանելի երաժշտութեամբ, նայելով վիճակախաղի տոմասիկների դրասանդներին, գուարապոյով լի սայլակներին, իգուաններին՝ ձվերի բլրին, թուրքական կրպակներին, ծնողներին չլսելու համար կարիճ դարձած աղջկա՝ արեւից ճերմակած սարսափելի դիմանկարին, այրի կանանց նրբանցքի խղճուկ խրճիթներին,- երեկոյան դեմ մերկ այդ կանայք հայտնվում են կրպակների դիմաց, որպեսզի մի քանի ձուկ գնեն ընտանիքների համար եւ միաժամանակ հոգիները թեթեւացնեն հայհոյելով կանաչի վաճառողներին՝ մինչեւ վարպետորեն զարգաքանդակված փայտե պատշգամբներում չորանա սպիտակեղենը. հետո նրա քթին նեխող խխունջների հոտ դիպավ. նա տեսավ հեռավոր ու պայծառ մի լույս, որ հավալուսնի երամ էր, եւ աչքերը շաղկեցին ծովախորշի երկայնքով տնկված բլրակներին կառչած նեգրական տնակների խայտաբղետութիւնից, եւ հանկարծ երեւաց նավահանգիստը. նավահանգիստը... փտած, խոնավ տախտակներից պատրաստված

* Գուարապո - շաքարեղեգնի դինի:

** Իգուան - վիթխարի մողես:

նավամաստույց, երկար, ճշմարտությունից էլ մուսյլ, հինավուրց ու կառանված գեսանտայինների զրահանամ: Եւ այստեղ կառքը քիչ մնաց անիվների տակ տրորեր բեռնակիր նեղրուհուն, որը ետ ցատկեց, ազատելով անսպասելիորեն շրջվող, ասես ինչ-որ բանից վախեցած կառքը, եւ նրան թվաց, թե տեսավ Հենց իրեն՝ մահին, որը Համաշխարհային վիշտն իր մեջ առածի Հայացքով գննում էր նավահանգիստը: «Նա է, - ճչաց ցնցված նեղրուհին: - Նա է: Կեցցե՛ք՝ իսկական տղամարդը».- «Կեցցե՛ք», - բղավեցին տաղավարներից ու չինական խորտկարաններից, ամեն կողմից մոտ վազող տղամարդիկ, կանայք, տղաներ: «Կեցցե՛, կեցցե՛, կեցցե՛», - ճչում էին նրանք, ովքեր բռնեցին կատաղած ձիերի սանձերը, եւ ովքեր շրջապատեցին կառքը, որպեսզի սեղմեն իշխանության ձեռքը. ներշնչված ողջ այս ամբոխը գոյացավ այնպես անմիջակամորեն եւ, որ գլխավորն է, այնպես արագ, որ նա Հագիվ Հասցրեց մի կողմ հրել Համհարզի ատրճանակը սեղմած ձեռքը, ճչալով. «Չի կարելի վախկոտ լինել, լիյտենանտ, նրանք սիրում են ինձ, մի խանգարելք նրանց»: Նա ծայր աստիճան հուզվեց սիրո նման պոռթկումից եւ Համանման արտահայտություններից, որ տեսավ Հաջորդ օրերին, այնպես որ Ռոդրիգո դե Ագիլարին Հարկ եղավ մեծ ջանք թափել փոխելու բաց կառքով զբոսնելու նրա վճիռը.- «Թող երկրի Հայրենասերները տեսնեն ինձ ոտքից գլուխ: Ոչ մի վտանգ չկա, դատարկ բաներ են»: Նա գլխի չէր էլ ընկնում, որ նավահանգստում ծագած Հայրենասիրական հրճվանքի պոռթկումն էր միայն եղել տարերայնորեն, իսկ շարունակությունը կազմակերպվել էր անվտանգության ծառայություն կողմից, որպեսզի առանց վտանգի ենթարկելու սիրաշահեն գեներալին. կյանքի աշնանամուտին նա այնպես էր հուզվել իր անձի նկատմամբ ցուցաբերված սիրուց, որ երկարամյա մեկուսացումից հետո Համարձակվեց դուրս գալ մայրաքաղաքից, հրամայեց բորբոքել աղբային դրոշի գույնով ներկված Հին գնացքի Հնոցը, եւ գնացքը կատվի նման մազցելով Հուսահատություն եւ վշտի թագավորություն քիվերը, սողալով խորըձների եւ ամազոնյան Հինածաղիկների մացառուտների միջով, վախեցնելով կապիկներին, զրախտահավերին ու երկաթուղազծերին քնած ընձառյուծներին, քարչ եկավ երկրով մեկ դեպի ճյուղապատ գյուղերը, պրեզիդենտի Հարազատ վայրերը, որ

կորել էին մերկ սարահարթի ամայի անկյուններում. կայարաններում նրան դիմավորում էին ծուլ, կարծես Հոգեհանգստի թախծալի երաժշտություն, զողանջում էին գանգերը, ծածանվում՝ գեներալին սուրբ երրորդությունից աջ նստող առաջյալ Հուզակող ցուցանակներ. գնացքի մոտ քշիլ-բերել էին Հնդկացիներին՝ ցույց տալու իշխանություն դեմքը, որ թաքնվել էր պրեզիդենտական վագոնի անդրչիրմյան կիսախավարում, սակայն ովքեր շատ մոտեցան, փոշոտ լուսամուտից այն կողմ տեսան միայն զարմանքից լայն բացված աչքեր, թրթռացող շրթներ, ողջույնի Համար վեր տնկած, չուված մատներով մի թաթ, որն ասես կախված էր օդում, ինքն իր Համար, որովհետեւ նկատելի էր չուված այդ թաթը միայն եւ ոչ թե ողջ ձեռքը: Պահակախմբի գնդապետը փորձեց հեռացնել նրան լուսամուտից. «Չգուշացեք, գեներալ, դուք պետք եք Հայրենիքին», - ինչին նա առարկեց Համոզվածություն. «Մի հուզվիր, գնդապետ, այս մարդիկ սիրում են ինձ»: Հետո նա գնացքից տեղափոխվեց գետային, անվավոր շոգենավ, որի պիանոլայի ստեղների նման փայտյա թիերը իրենց ետեւից ջրերի վրա թողնում էին լայն ու սահուն, վախի պարաքայեր Հիշեցնող շրջաններ, իսկ շոգենավը լողում էր գարդենիայի տախի Հոտերի եւ ծանծաղուտներում նեխող Հասարակածային սալամանդների գարշահուտություն միջով, շրջանցում գիշատիչ մողեսների ոսկորներից կազմված նախապատմական կուտակումները եւ աստժուց մոռացված, ծանրամարմին ծովահարսերով բնակեցված կղզիները, լողում էր, իսկ Հեռվում բոցկլտում էր անհետացող հսկայական քաղաքների հրդեհին նմանվող արեամուտքը, իսկ գետափին Հայտնվում էին սոթից խարկված աղքատիկ բնակավայրեր. մարդիկ գետափ էին դուրս թափվում տեսնելու ազգային դրոշի գույնով ներկված շոգենավը եւ Հագիվ էին նշմարում մետաքսյա ձեռնոցով ձեռքը, պրեզիդենտական խցիկի պատուհանից ծուլ թափահարվող ձեռքը, իսկ նա, նկատելով, թե ինչպես են գետափի մարդիկ թափահարում մարանգայի տերեւները, որ դրոշին էին փոխարինում, քանզի աղքատիկ այդ գյուղերում դրոշներ չկային, տեսնելով, թե ինչպես են ոմանք ջուրը նետվում, որպեսզի լող տալով շոգենավ Հասցնեն՝ որը կենդանի այժիկ, որը վիթխարի, փղի ոտնաթաթի մեծություն նյամեր պալարներ, որը զամբյուղով լի թռչուններ՝ պրեզիդենտա-

կան խոհանոցի համար, հուզված հոգոց հանեց խցիկի եկեղեցա-
կան խավարում. «Տեսեք, կապիտան, նրանք լող են տալիս իմ ե-
տեւից: Ինչպե՞ս են նրանք սիրում ինձ»:

Դեկտեմբերին, երբ կարիքյան երկրներում սկսվում է դարու-
նը, նա կառքով կտրեց-անցավ լեռնային ժապավեն-ճանապարհը,
բարձրացավ ամենաբարձր լեռան գագաթին տնկված մենավոր
ծերանոցը, որտեղ մեկ-երկու իրիկուն մթնեցրեց՝ դոմինո խաղալով
մայրցամաքի տարբեր երկրների նախկին բռնակալների, տարբեր
հայրենիքների տապալված հայրերի հետ, ում տարիներ առաջ քա-
ղաքական ապաստան էր տվել. նրանք ծերանում էին գեներալի
սիրալիբ հյուրընկալության ստվերի ներքո, այդ շատախոս, կեն-
դանի մեռելները, որ բազմում էին պատշգամբի բազկաթոռներին
վերացած տեսքով, ընկղմվում ցնորական այն երազների մեջ, թե
մի օր իրենց ետեւից պիտի գա իշխանության վերադարձի ճանա-
պարհը բաց անող նավը. այդ ապաստարանը, տարբեր հայրենիք-
ների նախկին հայրերի հանգստյան այդ տունը կառուցվեց, երբ
նրանց թիվը անց, թեեւ գեներալի համար նրանք բոլորն էլ նույն
դեմքն ունեին, որովհետեւ բոլորն էլ ներկայացել էին լուսաբացին,
գիշերազգեստի վրա թարսուչխոսակ հագած գիշերային համազգես-
տով, պետական գանձարանից թուցրած փողերով լի սնդուկով, ար-
տոնագրեր, լրագրային հոդվածներով սոսնձված գրասենյակային
մատյաններ եւ լուսանկարների ալբոմ պարունակող պայուսակով.
Նոր ժամանած հայրենիքի նախկին հայրերից յուրաքանչյուրը գե-
ներալին ալբոմը ցույց էր տալիս որպես հավատարմագիր, քթի
տակ խոսելով. «Տեսեք, գեներալ, այստեղ ես եմ դեռեւս լեյտենան-
տի կոչումով, իսկ այստեղ՝ պրեզիդենտ դառնալու օրը, իսկ այս-
տեղ, ահա, իշխանության գլուխ անցնելու տասնվեցերորդ տարե-
լիցի օրը, իսկ այստեղ...», բայց գեներալը բոլորովին ուշադրու-
թյուն չէր դարձնում այդ ալբոմներին, որ ներկայացվում էին իբ-
րեւ հավատարմագիր, քանզի համոզված էր եւ այդ մասին հայտա-
բարում էր ի լուր ամենքի, որ տապալված պրեզիդենտի անձը
հաստատող արժանահավատ միակ փաստաթուղթը նրա մահվան
վկայականն է. նա արհամարհանքով էր լսում հերթական ժամա-
նածի փքուն ճառիկը՝ թե ինքն, ահա, ժամանել է կարճ ժամանա-
կով, ժամանակավորապես. «Մինչեւ այն պահը, իմ գեներալ, քա-

նի դեռ ինձ ետ չի կանչել իմ ժողովուրդը»: Բայց գեներալը գի-
տեր, որ քաղաքական ապաստան խնդրելու արարողություն այդ
մաշված ձեւակերպումները դատարկ խոսքեր են, բարբաջանք: Նա
միեւնույն խոսքերը լսել էր յուրաքանչյուրից, թե՛ նրանից, ով տա-
պալվել էր, թե՛ նրանից, ով տապալել էր, քանզի սրան էլ էին տա-
պալել իր հերթին: Այդ ցուանները կարծես թե չգիտեին, որ քաղա-
քականությունը արիություն է պահանջում, իշխանությունը մի
այնպիսի սայլ է, որ եթե վրայից մի բան ընկավ, համարիք կորած,
եւ իզուր է ապուշային ցնորական երազներ փայտայելը: Նոր ժա-
մանածին նա երկու ամիս պահում էր պրեզիդենտական պալա-
տում, հետը դոմինո խաղում, մինչեւ նախկին բռնակալը գեներա-
լին տանուկ էր տալիս վերջին սենտավոն, որից հետո, մի գեղեցիկ
օր, գեներալը նրան ծովահայաց լուսամուտի մոտ էր տանում,
սկսում հոգեփրկիչ մի գրույց, անիծում արագահոս կյանքը, որն,
ավագ, միայն մեկ ուղղություն է ընթանում, ոչ մեկին չի բավա-
բարում, մի խոսքով՝ կյանք չէ, այլ ձեռնաշարժություն, հավա-
տացնում եմ ձեզ: Բայց եւ սփոփանք կա. տեսնո՞ւմ եք ժայռազլխի
այն տունը: Տեսնո՞ւմ եք օվկիանոսային վիթխարի այն նավը, որ
խրվել է լեռնագագաթներում: Այդ նավում ձեզ հատկացված է
հրաշալի մի խցիկ՝ լուսավոր սենյակ: Մուռնոր հիանալի է... Այն-
տեղ, որքան ուզեք, ազատ ժամանակ ունեք... Հանդատացեք բախ-
տակից ձեր ընկերների հետ... ծովահայաց չնախարհիկ պատշ-
գամը կա այնտեղ: Նա ինքն էլ էր սիրում հանգստանալ այդ տա-
նը, բայց ոչ այնքան առնությունը կորցրած այդ թափթփուկների
հետ դոմինո խաղալու հաճույքի համար, որքան թաքուն այն ու-
րախություն, որ վայելում էր իր վիճակի առավելությունը զգալով.
ինքը նրանցից մեկը չէ. եւ նա վայելում էր իր վիճակը, այդ ոչնչու-
թյուններին, մարդկային այդ ճահճին նայելով նա ձգտում էր ապ-
րել սիրտն ուզածին պես, ձգտում էր իրականացնել քաղցր ա-
նուրջները, հագուրդ տալ մեղալի ցանկություններին. ոտնաթա-
թիլի վրա հետապնդում էր հեշտ տրվող մուլատուհիներին, որոնք
վաղ առավոտվա ժամերին ավլում էին տունը, հտեւներից ընկած
չնչում էր այդ կանանց բնորոշ բրիլիանտինի եւ ընդհանուր ննջա-
սենյակների գեշ հոտը եւ սպասում, մինչեւ որ մեկի հետ մնում էր
մեկ-մեկակ, որպեսզի տրորեր նրան, ինչպես աքլորը հավին՝ որ

անկյունում էլ պատահեր, եւ լսեր նրա կշկչոցը, սրտաբաց քրքիջը: «Բայց դուք ավագակ եք, իմ գեներալ, եւ անկուշտ՝ ձեր տարիքին ոչ համապատասխան»: Բայց բուսական սիրուց հետո նրան թախիժ էր համակում, որից փախչելով նա երգում էր որեւէ թաքուն, աննկատ անկյունում. «Օ, Հունվարյան լուսին, տես, քո լուսամուտի դիմաց իմ թախիժը ելել է կառափնարան»: Դրանք առանց չար նշանների, առանց վատ կանխազգացումների գարուններ էին, եւ նա այնքան վստահ էր իր ժողովրդի հավատարմության վրա, որ ճոճը կապում էր պալատից հեռու, այն մենատան բակում, որտեղ ապրում էր մայրը՝ Բենդիսիոն Ալվարադոն, եւ այնտեղ, առանց պահակախմբի, հնդկարմավի ստվերի տակ անցկացնում մեռյալ ժամերը, երազում տեսնում ճանապարհորդ-ձկների, որ լողում էին պալատի ննջասենյակների դույնն ունեցող ջրերում. «Հայրենիքը ամենագեղեցիկ հորինվածքն է, մայր», - հառաչում էր նա, թեեւ բոլորովին չէր ցանկանում, որ մայրը պատասխաներ իրեն, - մայրն աշխարհում միակ մարդն էր, որ համարձակվեց ասել՝ թեւերիդ տակից գեշ Հոտ է գալիս. նա կամացուկ պրեզիդենտական պալատ էր վերադառնում ջրամուտքով, խաղաղված, բարեհամբույր՝ լույս աշխարհի նկատմամբ, կարիքյան գարնան, Հունվարյան փիփերթի բույրերով արբած. այդ օրերին նա հաշտվեց նույնիսկ պապի նվիրակի, այսինքն Վատիկանի դեսպանի հետ եւ սա սկսեց այցելել նրան երեկոները ոչ պաշտոնական այցով, մի բաժակ շոկոլադի եւ թխվածքի սեղանի շուրջը հոգեփրկիչ գրույց բացելով, որի նպատակը գեներալին կաթոլիկ եկեղեցու գիրկը, դեպի քրիստոնեությունը ետ տանելն էր, իսկ նա, ծիծաղից թուլանալով, ասում էր, որ եթե տեր աստվածն այդքան հզոր է, ինչպես դուք եք ասում, ապա հաղորդեք նրան իմ խնդրանքը, սուրբ հայր, թող նա ազատի ինձ այս անպետք ծղրիդից, որ ականջս է մտել, թող փրկի ինձ այս ուռած ձվից, թող բաց թողնի միջից ավելորդ օդը: Եվ արձակելով շավարի կոճակները, նա ցույց տվեց, թե ինչը նկատի ունի, բայց պապի նվիրակը կայուն մարդ էր, պնդում էր, որ այդուհանդերձ, ամեն ինչ ասածուց է, որ ամեն ինչ ծնվում է սուրբ հոգուց, ինչին գեներալը պատասխանում էր նույն զվարճությամբ. «Իզուր տեղը վստուղ մի ծախսեք, սուրբ հայր: Ձեր ինչի՞ն է պետք իմ դարձը, եթե ես, միեւնույն է, ինչ ձեզ պետք է, այն եմ անում»:

Բայց նրա հոգեկան անգործը անսպասելիորեն խռովվեց մի խուլ քաղաքում, ուր աքլորակույթ տեսնելու էր գնացել. Հերթական մենամարտի ժամանակ մի հզոր, գիշատիչ աքաղաղ պոկեց հակառակորդի գլուխը եւ գազանացած ամբոխի աչքի առաջ սկսեց ագահաբար կտցահարել ու խժռել, քանի դեռ հարբած նվագախումբը ի փառս հաղթողի ցնծալի տուչ էր նվագում. գեներալն իսկույն վատ նշան տեսավ աքլորակույթի ասպարեզում կատարվածի մեջ, պատահածը համարեց երկնից ուղարկված ահնարկ՝ որ իր հետ էլ, ահա-ահա, նույնն է կատարվելու. նա զգաց դա բնագրաբար եւ հրամայեց պահակախմբին ձերբակալել անհասպաղ եղջյուր փչող երաժշտին. պարզվեց, որ երաժիշտը գինված էր. տանջանքների ենթարկվելով, նա, ի վերջո, խոստովանեց, որ պիտի կրակեր գեներալի վրա, երբ ամբոխը շարժվելիս լիներ դեպի մուտքը եւ սկսվեր հրմշտոցը: «Ես դա իսկույն հասկացա, - ասաց գեներալը, - հասկացա, որ նա պիտի կրակի: Որովհետեւ ես նայում էի բոլորի աչքերին, եւ բոլորն էլ նայում էին իմ աչքերին, բացի այդ վիժվածքից, դժբախտ այդ կոտորակորից. կնիկը կոտոշ է տնկել գլխին, դրա համար է կոտոշ փչում»: Այդ պահից գեներալը վերատին սկսեց վախենալ, թեեւ հասկանում էր, որ իրեն բոլորովին էլ աքլորակույթի դիպվածը չէր հուզել, որ խնդիրը դա չէր. նրան սարսափ էր պատում ամեն գիշեր, նույնիսկ պալատի պատերի ներսում, չնայած անվտանգության ծառայության հավաստիացումներին, թե կարգին է ամեն ինչ, անհանգստության ոչ մի հիմք չկա. ահա թե երբ ավերացան Պատրիսիո Արագոնեսի հոգսերը: Պատրիսիոյի հետ գեներալը գրեթե փոխեց իր տեղը, սնում էր նրան իր անձնական կերակուրներով, հյուրասիրում անձնական ամաններում պահվող մեղրով, սիրովվում այն մտքից, թե թունավորվելիս կմեռնեն երկուսն էլ: Համենայնդեպս, ոչ միայն ինքը: Երկուսով էլ թրեւ էին գալիս պալատի հարկաբաժիններում ինչպես ստվերներ, եւ յուրաքանչյուրը ճգնում էր քայլել միայն գորգերի ու ուղեգորգերի վրայով, որպեսզի չմատնեն իրենց փղային քայլվածքը: Թվում էր նրանք իրենցից անկախ լողում էին պալատի դահլիճներով, փարոսի կանաչ լույսերի տակ. կես րոպեն մեկ բոցկլտում էին փարոսի փայլակները անհունության մեջ, որտեղ ծփում էին քնած ծովի կանաչ ալիքները, - բոցկլտում էր փարոսը, ծփում էին ալիք-

ները, եւ գիշերային շոգենավերի թախճոտ, Հրաժեշտի ազդանշանները ներս էին խուժում լուսամուտից, ծովափին այրվող ալթարի ծխի հետ: Եվ կամ օրեր շարունակ նայում էին թափվող անձրեւին, հաշվում ծիծեռնակներին, ինչպես սեպտեմբերյան սիրտ մաշող երեկոներին վարվում են շարքից դուրս եկած սրբեկանները, եւ այնքան կտրվեցին կյանքից, որ կորցրեցին իրականութեան զգացողությունը, եւ գեներալի մտքով էլ չէր անցնում, որ ձգտելով ներկայացնել իրեն երկակի, միաժամանակ լինելով թե՛ այտեղ, թե՛ այնտեղ, նա իրականում հարկադրել էր մարդկանց կասկածել՝ իսկ, առհասարակ, գոյություն ունի՞ ինքը: Չի՞ քնել, արդե՞ք, լեթարգիական քնով: Եվ թեեւ պահակախումբը կրկնապատկվել էր, թեեւ ոչ ոք չէր կարող պրեզիդենտական պալատ մտնել ու դուրս գալ այնտեղից, խոսում էին, թե իբր մեկին, այդուհանդերձ, հաջողվել է լինել պալատում եւ իբր այդ մեկը տեսել էր սասկած թռչնակներով վանդակներ, մկրտության ավազանից, ինչպես սովորական գուռից ջուր խմող կովեր, բուրումնավետ վարդաթփերի տակ քնած կաթվածահարներ ու բորոտներ, եւ ողջ երկիրը քարացավ սպասման մեջ, կարծես կեսօրից հետո կրկին լուսաբաց էր լինելու, որովհետեւ լուր տարածվեց, թե նա մեռել է այնպես, ինչպես կանխատեսել էր ժամանակին գուշակ-պայծառաստեղը՝ ջրով լի կոնքին նայելով, - մեռել էր բնական մահով, քնի մեջ, իր անկողնում, բայց, - նոր թափ էր առնում լուրը, - բարձրատիճան պաշտոնյաները ծածուկ են պահում եղելությունը, որովհետեւ արյունալի հաշիվներ են մաքրում իրար մեջ: Նա ուշ չէր դարձնում այդ խոսակցություններին, թեեւ զգում էր, որ իր կյանքում ահա-ահա ինչ-որ բան է պատահելու եւ, ընդհատելով անվերջանալի դոմինո խաղը, հարցնում էր գեներալ Ռոդրիգո դե Ագիլարին, թե ինչ կազկա, բարեկամս, եւ սա պատասխանում էր. «Ամեն ինչ մեր ձեռքում է, իմ գեներալ, երկրում խաղաղություն է»: Բայց նա չարագուշակ նշաններ էր փնտրում այրվող ալթարի կրակի օձանման լեզվակներում, բակում վառվող այդ մուսլ խարույկներում, աչք էր գցում այլեւս լքված ջրհորների մուկ խորքերը, որպեսզի դրանց հատակում տեսներ իր ճակատագիրը եւ, չգտնելով ոչինչ, տագնապներից բզկտված, գնում էր մոր՝ Բենդիսիոն Ալվարադոյի մոտ, նրա մենատուն, որի բակում, հնդկարմավի ստվերի տակ կարելի

էր հաճելի պաղովթյուն շնչել. մորից սառը շունչ էր փչում. նստում էր կողքին, իր մաշված ճոճում, գառամյալ, բայց հոգեկան ուժերով լի. եգիպտացորենի հատիկներ էր տալիս ոտքերի տակ քջող հավերին ու սիրամարգերին, իսկ գեներալը, ընկղմվելով ճեմակ, հյուսկեն բազկաթոռի մեջ, գլխարկով հով էր անում ու թախճոտ աչքերով նայում բարձրահասակ մուլատուհիներին, որ իրեն վառ ներկած, պաղ մրգաջուր էին մատուցում. «Թարմացեք, ձեր գեներալացույթյուն»: Նայում էր ու մտածում այն մասին, ինչը ուզում էր, բայց չէր կարողանում խոստովանել մորը. «Մայր իմ, Բենդիսիոն Ալվարադո, եթե միայն իմանայիր, թե ինչպես եմ ես ավարտվել ու չգիտեմ անելիքս այս աշխարհում, թե ինչպես եմ ուզում փախչել այս տառապանքներից, բայց ո՞ւր՝ ինքս էլ չգիտեմ»: Մայրը գլխի չէր ընկնում, թե ինչն է որդու ծանր հառաչանքների պատճառը, ենթադրում էր, թե հառաչում է մուլատուհիների համար, իսկ նա, երբ վառվում էին իրիկնային առաջին լույսերը, կամացուկ վերադառնում էր պալատ՝ ծածուկ, հոնամուտքից, եւ գողունի շարժվում միջանցքներով, ականջ դնելով պարեկների ոտնաձայններին. նկատելով նրան, պարեկները զվարթաձայն գեկուցում էին. «Ամեն ինչ կարգին է, ձեր գեներալացույթյուն: Բացարձակ խաղաղություն է»: Բայց նա գիտեր, որ պարեկներն այդ խոսքերն ասում են ըստ սովորության, որ նրանք խաբում են իրեն, որպեսզի խաբեն նաեւ իրենց, որովհետեւ իրենք էլ են վախենում. դա մի ճշմարտամային ժամանակ էր, եւ ոչ ոք իրեն վստահ չէր զգում, թեեւ բոլորն էլ ստում էին, թե ամեն ինչ հրաշալի է. հատկապես անվստահությունը, անկայուն վիճակն էր մուսլում նրա գոյությունը, դառնացնում փառքը, մարում նույնիսկ իշխելու ցանկությունը: Եվ այս ամենը՝ ճակատագրական աքլորակովից հետո: Գիշերներ շարունակ անքնությունից տառապելով, նա երեսնիվայր պառկում էր հատակին եւ լսում բաց լուսամուտից ներս լցվող թմբուկների զարկերը, պարկապուղիի գեղեղանքը, որ հնչում էին աղքատ մարդկանց հեռավոր ու համեստ հարսանիքներում մի այնպիսի ոգեւորությունը, ասես իր մահն էին տոնում. լսում էր, թե ինչպես է ավից պոկվում, Հրաժեշտի ազդանշան տալով ավից հեռանում ճարպիկ մի նավ, որ ականջատորեն անօրեն գործով եւ առանց թուլյատրություն էր գիշերվա երկուսին ծով

դուրս գալիս. լսում էր առափոստները բացվող վարդերի թղթյա շրջյունը, լսում էր ու մարմինը սառը քրտինքով էր ծածկվում եւ ծանր տնքալով, չվայելելով ոգեշնչման եւ ոչ մի ակնթարթ, քանզի նախնական բնագրը զավթել էր նրա ողջ էութիւնը այն երեկոյի կանխագգայմամբ, երբ սովորականի նման վերադառնալով մոր մոտից, փողոցներում տեսալ անհամար մարդկանց, տեսալ, թե ինչպես են տներում լայն բացվում լուսամուտները, ինչպես են ծիծեռնակների երամները անսովոր աշխույժով կտրատում դեկտեմբերյան կապույտ երկինքը. եւ նա ետ քաշեց կառքի վարագույլը, որպեսզի ավելի լավ տեսնի անցուղարձը, եւ ասաց ինքն իրեն. «Ահա թե ինչն էր ինձ տանջում, մայր, ահա թե ինչն էր ինձ չարչարում. վերջապես կատարվեց»: Եվ նա վայրենի Հանգստութիւն զգաց, նայելով երկնքում լողացող դուռնավոր ու անհամար փուչիկներին՝ կարմիր, կանաչ, դեղին, երկնագույն, վիթխարի նարինջներին՝ ողողված բյուրեղյա լույսով, որ հատուկ էր դեկտեմբերյան, կեսօրվա ժամը չորսի երկնքին. իսկ փուչիկները սարսափահար ծիծեռնակների միջև լող տալով՝ Հանկարծ մեկեն ու անձայն պայթեցին, եւ քաղաքի վրա թափվեցին Հազարավոր թռուցիկներ, պտտվեցին օդում, ինչպես փոթորկից առաջացած անակնկալ տերեւաթափ. եւ պրեզիդենտական կառքի կառասպանը պահից օդավելով՝ կառքը դուրս բերեց մարդկային ջրաստույտից: Բայց ոչ ոք էլ ուշք չդարձրեց կառքին, չճանաչեց, որովհետեւ բոլորն էլ զբաղված էին թռուցիկներ որսալով, Հավաքելով - բոլորը, իմ գեներալ: Թռուցիկների տեքստը բարձրաձայն կարդում էին պատշգամբներից, բոլոր խաչմերուկներում ճիչեր էին լսվում. «Կեցցե՛ ժողովրդի եւ բոլոր դասակարգերի միասնութիւնը՝ Հանուն դարավոր բռնակալութեան դեմ մղվող պայքարի: Կեցցե՛ բոլոր Հայրենասերների միութիւնը՝ Հանուն ծախու գինվորականութեան դեմ մղվող պայքարի: Կորչի կաշառակերութիւնը: Վերջ արյունահեղութեանը: Վերջ կողոպուտին»: Ողջ երկիրն արթնացել էր Հազարամյա քնից ճիշտ այն պահին, երբ նա կառքում նստած՝ իմացալ սարսափելի լուրը. «Իմ գեներալ, Պատրիսիո Արագոնեսին թունավոր նետով մահացու վիրավորել են»:

Մի քանի տարի առաջ տանջվելով իրիկնային ձանձրույթից,

վատ տրամադրութեան մեջ նա Պատրիսիո Արագոնեսին առաջարկել էր խաղարկել իրենց կյանքը՝ մանրադրամ գցելով: «Գցենք մանրադրամը,- ասել էր նա,- եւ եթե «արծիւ» դուրս գա՝ կմեռնես դու, եթե «գիր»՝ ես»: Պատրիսիո Արագոնեսն առարկեց, ասելով, որ մեռնելու վիճակը երկուսին էլ կրննի, որովհետեւ որքան էլ գցեն, միեւնույն է, կլինի ոչ ոքի. «Մի՞թե մոռացել եք, իմ գեներալ, որ պրեզիդենտական կիսադեմը դրոշմված է դրամի երկու կողմերում»: Այդժամ գեներալն առաջարկեց խաղարկել իրենց կյանքը դոմինոյով. քսան խաղից ով ավելին Հաղթի, նա էլ ողջ կմնա: «Լավ,- ասաց Պատրիսիո Արագոնեսը,- մեծ Հաճույքով, իմ գեներալ: Բայց մի պայմանով. դուք պիտի ինձ իրավունք չնորհեք Հաղթել ձեզ»: Իրավունքը չնորհվեց, նրանք նստեցին խաղալու, եւ Պատրիսիո Արագոնեսը, որ մինչ այդ տանու էր տալիս, որովհետեւ արգելված էր Հաղթելը, շահեց բոլոր քսան խաղափուլերը, բոլոր քսան դաժան մենամարտերը եւ թուլացած ձեռքերով մաքրելով դեմքի քրտինքը, ասաց Հառաչելով. «Ինչ արած, իմ գեներալ, ցավում եմ, բայց ես չեմ կամենում մեռնել»: Եվ այնժամ գեներալը փայտյա արկղիկի մեջ խնամքով, շարքը շարքի վրա դասավորելով դոմինոյի ոսկյա քարերը, ասաց երգեցիկ ձայնով, դասը բացատրող դպրոցական ուսուցչի պես՝ Հատ-Հատ, թե ինքն էլ Հարկադրական մահով մեռնելու ցանկութիւն չունի, Հատկապես դոմինո խաղում տանու տալով, մանավանդ, որ մեռնելու է բնական մահով, սահմանված ժամանակին, իր անկողնում, քնի մեջ, ինչպես կանխատեսել էր հեռավոր օրերում գուշակ-պայծառատեսը՝ ջրով լի կոնքին նայելով: «Ասենք,- շարունակեց նա,- եթե լավ մտածենք, ամեն ինչ այնքան էլ պարզ չէ, քանի որ մայրս՝ Բենդիսիոն Ալվարադոն, ինձ նրա Համար չի ծնել, որ կարդամ եղանով ջրի վրա գրածը, ծնել է, որ իշխեմ: Եվ, առհասարակ, ես ես եմ եւ ոչ թե դու, եւ փառք տուր աստծուն, որ այս բոլորը կատակ էր սոսկ»: Նա այդ պահին չէր մտածում, թե կատակ չէ, չէր ենթադրում, որ շուտով իրենցից մեկնումեկին, իրոք, մահվան վիճակ էր ընկնելու: Եվ ահա, կատարվեց:

Նա մտալ Պատրիսիո Արագոնեսի սենյակը եւ տեսալ նմանակին վերջին ջղաճգունների մեջ. փրկութեան հույս չկար, չափից ա-

վելի էր եղել թույնի բաժինը նետի ծայրին: Եվ, ահա, նա ներս մտավ ու շեմից ողջունեց Պատրիսիոյին վեր բարձրացրած ձեռքով, հոռմեացու պես. «Թող օրհնի քեզ աստված, իմ քաջ: Մեծ պատիվ է՝ մեռնել Հայրենիքի Համար»: Եվ հետո, նստելով մեռնողի անկողնու մոտ, սպասեց այնքան, քանի դեռ շարունակվում էր հոգեվարքը, իր իսկ ձեռքով մատուցեց ցավերը մեղմող գեղորայք, խմեցրեց դրանք գլխով, իսկ Պատրիսիո Արագոնեսը, թեև չէր հրաժարվում խնամքից, սակայն ընդունում էր առանց փոքր իսկ երախտագիտություն, եւ կուլ տալով դեղի հերթական բաժինը, անկեղծորեն ասաց այն ամենը, ինչ մտածում էր այդ պահին. «Ես կարճ ժամանակով եմ ձեզ թողնում այս կեղտոտ կյանքում, իմ գեներալ... սիրտս գուշակում է, որ մենք շատ շուտով կհանդիպենք դժոխքի ամենախորքում. ես՝ կապկպված ծովային հանգույցով, այս թույնից եռածալ գալարված, դուք՝ ձեր սեփական գլուխը ձեռքներումդ բռնած, չիմանալով, թե ուր խցկեք... Ներեցեք անկեղծության համար, իմ գեներալ, բայց հիմա ես ասում եմ միայն ճշմարտությունը... Հիմա ես կարող եմ ասել, որ երբեք չեմ սիրել ձեզ... այդ դուք եք ձեր գլուխը մտցրել, թե սիրում եմ ձեզ... այնինչ ես ձեզ միշտ էլ ատել եմ... այն պահից ի վեր, երբ ձեր ողորմածությունը կորցրեցի իմ ազատությունը... գրկվեցի ազատ թափառաշրջիկ կյանքով ապրելու հնարավորությունից... այդ պահից ես ամեն օր աղոթում էի, որ դուք մեռնեք՝ տանջալից կամ հանգիստ մահով, մեկ է, միայն թե մեռնեք, միայն թե ձեր կյանքով վճարեք խեղանդամված իմ կյանքի դիմաց... ձեր ողորմածությունը, ախր, ինչպե՞ս վարվեցին ինձ հետ... փայտյա մուրճերով հարթեցրին իմ ներբանները, այլանդակեցին ոտքերս, մինչև դրանք դարձան ձերի նման՝ հարթաթաթ, մինչև սկսեցին շարժվել դանդաղ, լուսնոտի ոտքերի նման... ծակծկեցին ամորձապարկս կոշկակարի բզով, որպեսզի ես էլ ճողվեմ... ստիպեցին սկիպիդար խմել, որպեսզի ետ վարժվեմ կարգալ-գրելուց, մոռանամ քերականությունը, որովհետև դուք էլ չգիտեք... Եթե իմանայիք, թե որքան է տառապել խեղճ մայրս ինձ ուսում տալու համար... դուք ինձ ստիպում էիք կատարել ձեր անվերջանալի շքերթապաշտոնական պարտականությունները ոչ թե այն պատճառով, որ պահում էիք ձեզ այլ, ավելի կարեւոր, հայրենիքին առավել անհ-

րաժեշտ գործերի համար, ինչպես կրկնում էիք հաճախ, այլ որովհետև՝ նույնիսկ ամենաքաջի հետույքն է սառչում սարսափից, երբ գեղեցեցկության մրցույթում, հերթական պոռնիկին թաղաղեցիս, չես իմանում, թե որ կողմից է ահա-ահա վրա պրծնելու մահը... ներեցեք անկեղծության համար, իմ գեներալ...»: Գեներալը, սակայն, խայթվեց ոչ այնքան Պատրիսիո Արագոնեսի հանդդուովյունից, որքան՝ երախտամոռությունից. «Դո՛ւ, այդ դո՛ւ ես ասում... դու, որ այստեղ ապրում էիր արքայի պես, ում տվեցի ես այն ամենը, ինչ չեմ տվել երբեք եւ ոչ մեկին: Նույնիսկ սեփական կանանցս եմ քեզ տվել»: Բայց այստեղ Պատրիսիո Արագոնեսն ընդհատեց նրան. «Պետք չէ խոսել այդ մասին, իմ գեներալ... Լավ է մարդ կուտված լինի, քան ընկնի դժբախտ այդ կանանց, տանջահար այդ մայրերի վրա, լավ է կուտված լինի, քան պառկեցնի դրանց, ինչպես հորթերին են պառկեցնում խարանելու, այն տարբերությունը միայն, որ հորթերը քացի են տալիս ու բառաչում, իսկ սրանք անտարբերությունը դեմ են անում նիհար կովերի քամակի նման հետեւները, շարունակելով կարտոլ կլպել կամ ձայն տալով ընկերուհիներին՝ որ հետեւեն օջախին դրված բրնձի շիլային՝ հանկարծ չայրվի, մինչ ինքը զբաղված է այդ գործով... Միայն դուք կարող եք այդ բուժ կենսակցությունը սեր կոչել, իմ գեներալ, որովհետև ուրիշ ոչինչ դուք չեք տեսել երբեք... ներեցեք անկեղծության համար»: Եվ այնժամ նա բզավեց. «Լուի՛ր: Չայնդ կտրիր, գրողը քեզ տանի: Կտրի՛ր ձայնդ, թե չէ վատ կլինի»: Բայց Պատրիսիո Արագոնեսը շարունակեց շատ հանգիստ ու կշռադատված. «Ոչ, ես չեմ լսի, իմ գեներալ... Դուք ի՞նչ կարող եք ինձ անել... Սպանե՛լ... առանց այն էլ ես համարյա մեռած եմ... ավելի լավ է, մի փախցրեք առիթը, լսեք այն ամենը, ինչ ոչ ոք եւ երբեք չի ասի ձեզ, թեև այդպիսի մտածում են բոլորը... ձեզ չէ՞ որ ասում են միայն այն, ինչ դուք եք ցանկանում լսել... Գլուխ են խոնարհում, քծնում, իսկ գրպաններում զենք են պահում... Դուք ինձ շնորհակալ պիտի լինեք անկեղծության համար, իմ գեներալ... Ես միակն եմ, որ խղճում եմ ձեզ... Ես խղճում եմ ձեզ, ինչպես ոչ մեկն աշխարհում չի կարող խղճալ... որովհետև պատահականության բերումով, բախտի քմահաճությամբ ես գրեթե նույն մարդն եմ, ես չէ՞ որ ձեր նմանակն եմ... ահա թե ինչու եմ ազնվորեն ասում այն ա-

մենք, ինչ չեն Համարձակվի ասել երբեք ուրիշները, թեև մտա-
ծում են նույնկերպ... Բանն այն է, իմ գեներալ, որ դուք բոլորովին
էլ պրեզիդենտ չեք... Ոչ ոք ձեզ չի Համարում օրինական պրեզի-
դենտ... Դուք նստած եք պրեզիդենտական աթոռին, որովհետև
ձեզ նստեցրել են անպիացիները... Իսկ նրանցից Հետո յանկիները
ձեզ օգնեցին իրենց զրահանավի մի գույգ մահաբեր ձվերով... Ես
չէ՞ որ տեսա, ես չէ՞ որ Հիշում եմ, թե ինչպես էիք դուք, բզեզի
նման, շփոթված վազվզում, գլուխներդ էիք կորցրել, երբ գրինգո-
ները բղավեցին ձեր վրա: «Վերջ: Կամաս մենակ կեղտոտ այս բո-
զանոցում: Տեսնենք՝ ինչպես ես առանց մեզ գլուխ Հանելու»: Եվ
եթե այդ օրից դուք չեք իջել եւ մտադիր էլ չեք իջնել ձեր աթոռից,
ապա բոլորովին էլ ոչ այն պատճառով, որ շատ է դուք գայիս ա-
թոռը... ոչ, պարզապես անհնար է այդ քայլն անելը... Գաղտնիքը
սարսափով պետք է բացատրել... Խոստովանեք, իմ գեներալ, դուք
քաջ գիտեք, որ եթե փողոց ելնեք Հասարակ մահկանացուի տես-
քով, ապա մարդիկ կհարձակվեն ձեզ վրա, ինչպես որսաչները, որ-
պեսզի վրեժխնդիր լինեն Սանտա-Մարիա-դել-Ալտարի զանգվա-
ծային կոտորածի Համար... բերդախրամը նետված, կոկորդիլոմե-
րին ողջ-ողջ որպես կեր տրված բանտարկյալների Համար... նրանց
Համար, ում վրայից քերթել են մաշկը եւ ուղարկել դժբախտների
ընտանիքներին, որպեսզի դարուղարներ չմոռանան այդ դասը...»: Այսպես խոսեց Պատրիսիո Արագոնեսը, խոսեց ու խոսեց, Հին վի-
րավորանքների անհատակ ջրհորից Հանելով սոսկալի Հիշողու-
թյունների անհատնելի քարերը, ասես ջովջկում էր դրանք, ասես
ազոթք էր հորինում՝ ի Հիշատակ Հրեշային բռնակարգի գոհերի:
Բայց Հանկարծ նա լռեց, որովհետև անտանելի ցավը շփացած
փոցներով ծվատեց նրա ներսը ու քիչ մնաց կանգ առնել սիրտը:
Սակայն կրկին ուշքի գալով, նա շարունակեց կամացուկ, առանց
վիրավորական բառերի, աղերսալից ձայնով. «Իմ գեներալ, բաց մի
թողեք այս Հարմար պահը... մեռեք ինձ Հետ... ձեզ Համար ամե-
նաճիշտը մեռնելն է... ով՞ ով, բայց ես դա լավ գիտեմ... ես չէ՞ որ
դուք եք, թեև, աստված վկա, երբեք չեմ ցանկացել նմանակել մե-
ծությանը, դառնալ Հայրենիքի Հերոս, բայց այդպես ստացվեց...
եւ ես գիտեմ, թե ինչ կյանք է ձեր կյանքը... այլ կյանքերի Հետ կա-
րող եմ Համեմատել... որովհետև Հոգուս խորքում ես միշտ էլ Հա-

սարակ ապակի փչող եմ մնացել, մեկը նրանցից, ովքեր Հորս նման
չչեր էին փչում... Մի սարսափեք, իմ գեներալ, մահն այնքան էլ
ցավոտ չէ, որքան թվում է...»: Նա այս խոսքերն արտասանեց
այնպիսի Համոզականությամբ, այնպես անկեղծ ու ազդեցիկ, որ
մեր գեներալն իր մեջ չարություն չգտավ առարկելու: Նա մնաց
տեղում նստած, բռնում էր մեռնողին, որ վայր չընկնի անկողնուց,
երբ սկավեցին վերջին ջրածգումները, ցնցումները, երբ Պատրի-
սիոն երկու ձեռքով բռնեց փորը եւ Հեկեկաց ցավից՝ ու ամթից.
«Օ, տեր աստված: Ես չալվարումս արեցի, իմ գեներալ»: Նա կար-
ծեց, թե Պատրիսիոն փոխաբերական իմաստով այդպես արտա-
Հայտվեց, կարծեց թե ասվածը պետք է Հասկանալ որպես վերջին
պահին մահից վախենալու խոստովանություն, սակայն Պատրի-
սիոն կրկնեց, որ չալվարի մեջ է արել ոչ թե փոխաբերական, այլ
ամենատեղի իմաստով, եւ մեր գեներալը ճշաց. «Աղաչում եմ,
Համբերիր մի քիչ, զսպիր քեզ: Հայրենիքի գեներալները պետք է
մեռնեն տղամարդավայել՝ ինչ գնով էլ լինի»: Բայց արդեն ուշ էր
ոգեկոչելու Հայրենասիրական զգացմունքները, քանզի Պատրիսիո
Արագոնեսը փռվել էր Հատակին եւ ոտքերն իրար քսելով ճոճում
էր վերջին Հոգեվարքում՝ ամբողջովին լրոզված կեղտով ու ար-
ցունքի մեջ կորած: Նիստերի դահլիճին կից առանձնասենյակ-
ննջասենյակում գեներալն անձամբ լողացրեց Պատրիսիոյի մարմի-
նը, Հագցրեց իր Հագուստը, որ Հանել էր վրայից ու մնացել այն-
պես, ինչպես մայրն էր լույս աշխարհ բերել. նա վրայից Հանեց
նույնիսկ բրեզենտե կալանդը, փոշտանկը պահող կալանդը եւ քա-
չեց Պատրիսիոյի վրա. ոտքերին Հագցրեց իր ճութավոր կոշիկները,
ձախին ամրացնելով ոսկյա խթանը: Այս բոլորը նա արեց խոր
վշտի մեջ, անհուն մենության զգացումով Համակված, գիտակցե-
լով, որ այսուհետ ամբողջ աշխարհում ինքը դարձավ ամենամիայ-
նակ արարածը: Այս զգացողությունը, սակայն, չխանգարեց նրան
Հանգամանորեն վերացնել Հանգուցյալին մշակելու իր բոլոր Հետ-
քերը եւ ջանաց Հիշել այն տեսիլքի մանրամասները, որ երևաց ի-
րեն գուշակ-պայծառատեսի շնորհիվ, նախնական ջրերի Հայելում,
փորձեց Հիշել, թե ինչ դիրքով էր պտկված լինելու իր մարմինը,
երբ առավոտյան նկատեին սպասուհի-Հավաքարարները. երեսնի-
վայր, դեմքը ափերի, ինչպես բարձի մեջ խրված, առանց տարբե-

րանշանների դաշտային Համազգեստով, ճաքավոր կոշիկներով, ձախին՝ ոսկյա խթան,- ճիշտ այնպես, որպեսզի ասեն, որ նա մեռել է բնական մահով. քնի մեջ, Համաձայն գուշակի վաղուց ի վեր կանխատեսման: Բայց, սպասածին հակառակ, ոչ ոք չըտասպեց Հավաստել նրա մահը. վարչակարգի ժառանգորդները խոհեմաբար սպասում էին, գաղտնի հետազոտություններ կատարում, մեկը մյուսի հետ բանակցում եւ դեռ Հարմար առիթով հերքում մահվան լուրը, օգնություն հրավիրելով մորը՝ Բենդիսին Ալվարադոյին, ստիպում նրան երեւալ առեւտրական թաղամասում, որպեսզի բոլորս Համոզվեինք, որ նա սղի մեջ չէ. «Վրաս ծաղկանախշ շրջագետ գցեցին, սենյոր, եւ ինձ, որպես մի խրափլիակի, ստիպեցին գնել թուխակի փետուրներով գլխարկ, հազար ու մի զարդարանք ու դատարկ բաներ, որպեսզի բոլորը տեսնեին իմ անհոգությունը, երջանկությունը, թիեւ ես ասում էի նրանց, որ հասել է արտասպելու եւ ոչ թե գնումների ժամանակը. ես, ախր, ոչինչ չգիտեի, ես մտածում էի, որ մեռել է որդիս եւ ոչ թե մեկ ուրիշը, իսկ նրանք ստիպում էին ինձ ժպտալ, երբ ինչ-որ մարդիկ լուսանկարում էին ինձ ամբողջ հասակով. ինձ ասում էին, թե այդպես է պետք Հանուն Հայրենիքի, սենյոր»: Իսկ նա այդ ժամանակ, իր թաքստոցում նստած, տարակուսանքի ու շփոթություն մեջ էր. «Գրողը տանի, այս ինչո՞ւ աշխարհում իմ մահից հետո ոչինչ չփոխվեց: Ինչպե՞ս կարող է պատահել, որ արեւն առաջվա պես ծագում ու մայր է մտնում եւ նույնիսկ ամպի չի հանդիպում: Ինչո՞ւ, օ՛ մայր իմ, կիրակին կիրակի է մնացել, իսկ շոգը՝ անտանելի նույն շոգը, ինչպիսին իմ ժամանակ էր»: Այսպես ինքն իրեն հարց էր տալիս, երբ անսպասելիորեն որոտաց թնդանոթային կրակոցը նավահանգստի ամրոցում, եւ տաճարի միայր զանգերի հուզարկավորման դողանջը լող տվեց քաղաքի երկնքում, իսկ դեպի պալատը շարժվեցին մարդկային անկանոն շարքեր, որոնց, դարավոր գառամախտից, արթնացրել էր ցնցող լուրը: Եվ այդժամ նա փոքրինչ բաց արեց իր գաղտնի ննջասենյակի դուռը եւ, բացվածքից ծիկրակելով, նիստերի դահլիճում տեսավ իր մեռած մարմինը՝ շրջապատված վառվող մոմերով, զգեստավորված ավելի շքեղ, քան Հոտմի պապերից որեւէ մեկը քրիստոնեություն պատմության ամբողջ ընթացքում, սակայն սարսափն ու ամոթը ցնցեցին նրան, երբ

տեսավ այդ մարմինը՝ ընկղմված ծաղիկների մեջ, քսուքից ճերմակած դեմքով, ներկած շրթներով, քմահաճ պչրուհու փայտացած ձեռքերով, որ դրված էին շքանշաններով զրահավորված կրծքին. այդ մարմինն ինչ-որ մեկի հորինած Տիեզերքի Հանգուցյալ գեներալի Համազգեստ էին հագցրել՝ ուսադիրներին բոցկլտացող տասական արեգակներ, կարճ, խաղաքարտե թագավորի խաղալիք սուսերը գոտկից կախ. այդ սուսերը տարօրինակ կերպով փոխում էր մաշտաբը եւ ամեն, ամեն ինչ՝ իր անսահման իշխանություն բոլոր խորհրդանշանները, սգո մեջ ծիսակատարությունը, գինվորական պատիվները մի տեսակ փոքրացել էին, գրկվել ազդեցությունից ու վեհությունից, դարձել էին սովորական եւ լիովին Համապատասխանում էին դազադում պատկած, մարդկային կանոնավոր, նույնիսկ փոքր-ինչ ողորմելի չափերով Հանգուցյալին, այնինչ իրեն արտակարգ տղամարդ էր կարծում, կարիճ գինվորական, եւ նա շատ բարկացավ ու ասաց ինքն իրեն. «Մի՞թե սա ես եմ: Ոչ, գրողը տանի»: Իսկ մարդիկ անվերջանալի հուքով անցնում Հանցնում էին Հանգուցյալի կողքով, եւ նա մի պահ մոռացավ, որ խաղ է այս ամենը, թատրոն, մոռացավ թատրոնի մուժ նպատակները եւ վիրավորվեց, ստորացավ իշխանություն նկատմամբ մահվան դաժան արհամարհանքի համար: «Անարդարություն է, գրողը տանի,- կրկնում էր նա քթի տակ, տեսնելով, թե ինչպես են մարդիկ պահում իրենց, եւ ուրախանում էր, նկատելով ոմանց շփոթվածությունը, անօգնականությունը եւ խղճում իրենց կորցրած այդ մարդկանց եւ շունչը պահած հետեւում էր նրանց, ովքեր ակնհայտորեն եկել էին ճշտելու՝ հո խաբկանք չէ՞, ստո՞ւյգ է լուրը: Նա՞ է դազադում պատկածը: Նա տեսավ մի ծերունու, Փեղբրացիս ստեղծելու համար մղված պատերազմի մասնակցի, որ քսուքացավ դազադի մոտ՝ Հանգուցյալին պատիվ տալու. տեսավ սգո թեւակապով մի տղամարդու, որը կռացավ ու Համբուրեց Հանգուցյալի մատանին. տեսավ լիցեյի մի սանուհու, որը մի համեստ ծաղիկ դրեց դազադի մեջ,- տեսավ եւ առանձնահատուկ դրոշմեց Հիշողության մեջ,- սրանց եւ շուկայի վաճառողուհուն, որը Հանկարծ Հատակին գցեց ձկներով լի զամբյուղը, ընկավ Հանգուցյալի վրա, գրկեց օձված, ներկված դիակը եւ ողբաց դահլիճով մեկ. «Ողորմած աստված, հիմա ի՞նչ է լինելու մեր վիճակը: Նա մեռել է:

Մեռել է: Նա մեռած է»: Եվ այդ պահին բոլորը սկսեցին շնչալ, խոսել, աղմկել. «Իրոք, նա է: Տեսնո՞ւմ եք, նա է: Ոչ մի խաբեկանք: Մեռած է», - «Դա նա է: Նա: Նա, - ունաց, մոնչաց դե Արմաս հրապարակում կրակ-արեւի տակ կանգնած ամբոխը: - Նա է»: Եվ անակնկալ գաղարեց հուղարկավորման զանգի դողանջը, եւ տաճարի բոլոր զանգերը, բոլոր եկեղեցիների բոլոր զանգերը Հնչեցին անսպասելի ուրախութեամբ, ինչպես ավետման սուրբ չորեքշաբթի օրը, եւ սկսեցին ճայթել գատկվա ճայթոտկները, երկինք սուրացին հրավառութեան հրթիռները, տկտկացին ազատութեան թմբուկները, եւ նա տեսավ ապստամբների գրոհային խմբեր, որ պահակախմբի լուռ խրախուսանքով պալատ խուճեցին լուսամուտներից, տեսավ, թե ինչպես նրանք մահակներով ցրեցին դազադի մոտ հավաքվածներին, հատակին փռեցին անմխիթար ձկնավաճառուհուն, տեսավ, թե ինչպես նրանք ծանակեցին դիակը, հետո ութ հսկա տղաներ դիակը հափշտակեցին անմահությունից, գրկեցին նրան ծաղիկների հոծ թագավորությունից եւ ոտքերից քարշ տալով իջեցրին սանդուղքներով, իսկ մյուսները նույն պահին քանդում ու ոչնչացնում էին այն ամենը, ինչ հնարավոր էր քանդել ու ոչնչացնել շքեղութեամբ ու աղետներով լեցուն այդ դրախտում. նրանք ջարդեցին համաշափ սալերից շարված գործական խոյակները, լուսամուտներից դուրս շարտեցին թռչունների վանդակները, փոխարքայական գահը, դաշնամուրը, փշուր-փշուր արեցին անհայտ հերոսների աճյունասափորները, պատառոտեցին հրաթափութեան գոնդոլները նստած քնքուշ աղջիկների պատկերներով գորեկենները, ոչնչացրին Նոյի տարվա համագեատով գինավորականների ու եպիսկոպոսների դիմանկարները, ծոկային ահեղ մարտեր պատկերող կտավները. նրանք կարծում էին, թե ընդմիջտ կործանում են ատելի իշխանութեան որջը, եւ ձգտում էին կործանել ամեն բան՝ առանց մնացորդի, որպեսզի ապագա սերունդներին նույնիսկ հիշողություն չմնար անիծյալ ցեղից. եւ այս բոլորը նա տեսավ, իսկ հետո նետվեց իր թագաժողով լուսամուտը, որպեսզի ծածկված վարագույրների արանքից հետեւի դրսի անցուղարձին, տեսնի, թե որքան է առաջացել ամեն ինչ ու ամենայն բան կործանելու ալիքը, - «Եվ մի ակնթարթում ես տեսա ավելի շատ ստորություն ու երախտամոտություն քան տեսել ու տեսածի

համար արտասովել էին իմ աչքերը կյանքիս ողջ ընթացքում մա՛յր ես տեսա երջանկությունից խենթացած իմ այրիններին որ խուճախումը լքում էին տունս՝ հետները քշել-տանելով Փերմայիս կովերը պետական գույքը քո փեթակներից քամված մեղրը մա՛յր ես տեսա իմ երեխաներին բոլոր այդ օրապակասներին որ դիվային համերգ էին սարքել իրար զարկելով կաթսանների կափարիչները եկեղեցական ճաշասպասքի արծաթեղենը պղնձյա թասերին զարկելով բյուրեղապակյա ափսեները եւ ճշալով անվերջ թե մեռել է մեր հայրը եւ կեցցե ազատությունը ես տեսա դե Արմաս հրապարակում բոցլլատացող խարույկը եւ կրակների մեջ այրվող իմ պատմական դիմանկարներն ու օրացուցային դիմանկարները»: Եվ, ահա, նա դիտում էր, թե ինչպես են բոցավառվում պաշտոնական այդ դիմանկարները, որ հոգնեցրել էին մարդկանց աչքերը ամեն քայլափոխին, վարչակարգի բոլոր տարիներին, եւ կրկին տեսավ սեփական մարմինը, - դիակը քարշ էին տալիս սալահատակի վրայով, քարշ էին տալիս շքանշանները, մեղալները, ոսկեգոծ կոճակները, ոսկեգույն ուսակապերը, դիպակի ցնցոտիները, ծոպավոր կոթով խաղաթղթե թագավորի սուսերը, Տիեզերքի Գեներալի մարած տասական արեղակներով ուսադիրները, եւ նա շնչաց. «Տես, մայր, թե ինչ դարձրեցին ինձ», - եւ ամբողջ մաշկով, ողջ հուլթեամբ զգաց իր մարմինն շնորհված ամբոխի թուքն ու ծաղրը, շնչեց պատշգամբներից իր վրա թափվող գիշերանոթների պարունակություն հոտը, եւ այրող ամոթը կրծոտեց նրան. այդ ամոթը սարսափի էր վերածվում այն մտքից, որ իրեն մահվան այս տոնահանդեսի խելագար ունոցների ու պիրոտեխնիկական որոտների մեջ կարող են քառատել, կարող են շների առաջը գցել՝ խժռելու, եւ անդդերին հանձնել՝ բզկտելու: Իսկ երբ այդ թագաժողով անցավ, ամեն կողմից երաժշտության ձայներ էին լսվում, որ գալիս էին հեռուներից, թեեւ օրը խաղաղ էր, քամի չկար. նա սկսեց ետուսառջ առնել իր ապաստարանում եւ ճանճ սատկեցնել՝ ափերի մեջ ճզմելով, փորձեց նույնկերպ նաեւ ականջը խցկված, մտածելուն խանգարող անտանելի ծղրիղը որսալ, հետո նայեց հորիզոնի հրացուլքին, փարոսին, որի կանաչ լույսը կես ըոպեն մեկ թափանցում էր վարագույրի ճեղքից ներս, կես ըոպեն մեկ շերտավոր վագր դարձնելով նրան, իսկ նա նայում էր ու լսում, զգալով դրսի առօրեական կյան-

քի շնչառությունը, որ գնալով ավելի ու ավելի էր բռնում իր սովորական ափերը. իր մահը արտակարգ իրադարձությունից վերածվում էր շարքայինի, դառնում էլի ինչ-որ մեկի մահ, ճիշտ այնպիսին, ինչպիսին այլ մահերն էին անցյալում, եւ գոյության հավերժական հորձանուտը տանում էր նրան ոչ մեկին չպատկանող, համընդհանուր ներողամտության ու մոռացման երկիրը: Եվ այդժամ նա ճչաց մահվան վրա. «Դե, գնա, ես քո անքիթ մերը...», - եւ լքեց իր ապաստարանը, վճռելով, որ հասել է ժամը, բավական է թաքնված մնա. եւ ծանր քարը տալով ոտքերը, նա անցավ խավարի մեջ ընկղմված, մեռնող ծաղիկների ու այրված մոմերի հոտերով լեցուն կողոպտված դահլիճներով, ինչպես անցյալի բեկորների մեջ շարժվող ուրվական, եւ հրեց նախարարաց խորհրդի նիստերի դահլիճի դուռը. ներսում ծուխ էր եւ այդ ծխի մեջ, այնտեղ, որտեղ ընկուզենու փայտից երկար սեղանն էր, լսվում էին խոսքոտած ձայներ. եւ նա տեսավ, որ սեղանի շուրջը հավաքվել էին բոլոր նրանք, ում ուզում էր հանդիպել. լիբերալները, ուլքեր ծախեցին հաղթանակը ֆեդերացիայի համար մղված պատերազմում, սահպանողականները, ուլքեր սրանցից գնեցին այդ հաղթանակը, բարձրատիճան սպաներ, երեք նախարար, արքեպիսկոպոսը եւ դեսպան Ծոտնները. բոլորը միեւնույն ծուղակում: Նրանք ընդդեմ դարավոր բռնակալության միանության կոչ էին անում, բայց եւ բղկոտում էին իր ժառանգությունը, եւ ազահությունը այնպես էր կյանել նրանց, որ ոչ ոք չնկատեց մեռյալներից հարություն առած պրեզիդենտին, իսկ նա սոսկ ձեռքի ափով շրխկացրեց սեղանին ու հարցրեց. «Այդպես, հա՞»: Եվ նա չհասցրեց որեւէ բառ ավելացնել, որովհետեւ, երբ ձեռքը հո քաշեց սեղանից, արդեն հնչել էր խուճապի պայթյունը, եւ չքվել էին բոլորը. մնացել էին միայն ծխախոտի մնացորդներով լեցուն մոխրամանները, սրճի բաժակները, շուռ եկած բազիլթոռները եւ մեկ էլ նրա թանկագին բարեկամը՝ գեներալ Ռոդրիգո դե Ագիլարը, որը դաշտային համազգեստով էր. փոքրամարմին, անվրդով այդ գինվորականը, միակ ձեռքով ցրեց ծխախոտի ծուխը եւ նշան արեց. «Պառկեք հատակին, իմ գեներալ: Հիմա կսկսվի հարայհրոցը»: Եվ նա դեռ չէր հասցրել պառկել թանկագին ընկերոջ կողքին, երբ թնդաց կոտորակառումբի մահացու խրատճանքը, եւ սկսեց կոտորածը, պրեզիդենտա-

կան գվարդիայի արյունայի տոնը. գվարդիականները մեծագույն հաճույքով եւ առանձնահատուկ ջանասիրությամբ էին իրադրոծում վճռական հրամանը. «Դավադրության եւ ոչ մի մասնակից ողջ չպիտի մնա»: Հետեւելով ձեռք առնող հրամանին, իմ գեներալ, գվարդիականները գնդացրային կրակահերթով հնձեցին շքամուտքից փախչողներին, որպես թռչնաձագերի որսացին լուսամուտներից դուրս նետվողներին, իսկ նրանց, ում հաջողվեց թաքնվել հարեւան շինություններում, դուրս բերեցին ծխաբեր նունակներով եւ սպանեցին՝ հալատարիմ պրեզիդենտական սկզբունքին. «Մահապատժից խուսափածը մինչեւ դարավերջ ռեսերվե թշնամի կմնա»:

Մինչ կատարվում էին այս անցքերը, նա երեսնիվայր պառկած էր հատակին, Ռոդրիգո դե Ագիլարից մի երկու քայլ հեռավորության վրա եւ լսում էր սրայթյունների աղմուկը. ամեն պայթյունից հետո նրա թիկունքին թափվում էին ապակու փշուրներ, ավաղի կոտորանք, իսկ նա, այդ կարկառի տակ պառկած, փնթփնթում էր քթի տակ, աղոթքի հանգով. «Վերջ բարեկամս վերջ ամեն ինչին սրանից հետո ինքս եմ միայն դեկավարելու եւ ոչ մի շուն ոչ մի շուն այլեւ հրաման չի տա վաղն առավոտյան կտեսնենք թե ինչ է մնացել անխնայ այս հարայհրոցից եթե նստելու տեղ էլ չի մնացել կզտնենք մի գույզ էժանագին աթոռ մի քանի խաիր որ ծածկենք ծակուծուկերը եւ էլի որոշ բաներ կառնենք բայց ոչ աման-չաման ոչ ափսե ոչ զրպալ ամեն ինչ կվերցնենք զորանոցից ու չեմ պահելու այլեւ ոչ զինվորներին ոչ սպաներին թող կորչեն դրանք զրոգի մոր ծոցը միայն կաթ լակել գիտեն դրանք իսկ երբ իրարանցում է սկսվում թքում են կաթնատու ձեռքին եւ կպահեմ միայն պրեզիդենտական գվարդիան որի մարդիկ ազնիվ են ու քաջ եւ այլեւ ոչ մի նախարարների խորհուրդ տանձիս պետք չէ ինձ հերիք է միայն առողջապահության մի կարգին նախարար նման նախարար իրոք անհրաժեշտ է եւ էլի որեւէ մեկը որ գեղեցիկ ձեռագիր ունենա հավանաբար հարկ կլինի որոշ բաներ գրի առնել եւ բավական է իսկ բոլոր այդ զորանոցները նախարարությունները կդարձնենք բնակելի շենքեր եւ բնակարանային վարձի գումարով պալատը կպահենք եթե մի պահանջ կա ապա դա փողի պահանջն է եւ ոչ թե մարդկանց կճարենք աշխատասեր երկու սպասուհի մեկը

կեփի մյուսը լվացք ու արդուկ կանի իսկ կովերին ու թռչուններին եթե մնացել են ինքս կխնամեմ եւ ոչ մի բող այստեղ այլեւս թրեւ չի գա հերիք է վազ տան զինվորական արտաքնոց եւ բոլոր բորոտներին որ քնում են վարդաթփերի տակ վաճղել եւ իրավագիտութեան բոլոր գոկտորներին որոնք ամեն բան գիտեն եւ ուշայլ բոլոր քաղաքագետներին որոնք տեսնում են ամեն ինչ վաճղել որովհետեւ ի վերջո սա պրեզիդենտական պալատ է եւ ոչ թե կեղտոտ բողանոց ինչպես ասացին յանկինները եթե Հավատանք Պատրիսիո Արագոնեսին եւ մենակ էլ գլուխ կհանեմ ինձ ոչ ոք պետք չէ գլուխ կհանեմ մինչեւ գիտատղի երկրորդ Հայտնությունը որովհետեւ ես այլեւս մտադիր չեմ մեռնելու ով ուզում է թող մեռնի եւ թող կորչեն դրանք բոլորը գրողի ծոցը»: Այսպես բարձրաձայն, միաձուլ, առանց դադարի, ինչպես աղոթք, ինչպես անդիր արած ոտանավոր փնթփնթում էր նա իր մտքերը. դեռ պատերազմական տարիներից եկած հին սովորութիւն էր՝ խոսքով խեղդել սարսափը, փրկվել սարսափից բարձրաձայն մտածելով, եւ, ահա, նա մտածում էր բարձրաձայն, դուրս էր տալիս իր մտքերը, ասես չչսելով պալատը ցնցող պայթյունները, կազմելով եկող առաջադիմա եւ գալիք Հարյուրամյակի ծրագրերը: Բայց, ահա, փողոցում ճայթեց վիրավորներին սպանող վերջին կրակոցը, եւ գեներալ Ռոզրիգո դե Ագիլարը սողաց դեպի լուսամուտը, ոտքի ելավ, դուրս նայեց ու ինչ-որ մեկին հրամայեց բերել աղբի սայլերը՝ դիակները տանելու, որից հետո հեռացավ, հրաժեշտի պահին մաղթելով. «Բարի գիշեր, իմ գեներալ» - «Բարի գիշեր, արձագանքեց նա, բարի գիշեր, բարեկամս: Անչափ շնորհակալ եմ»: Նա այդպես էլ մնաց երեսնիվայր պառկած սգո սեւ մարմարե հատակին, նախարարներին խորհրդի նիստերի դահլիճում, գլխի տակ Հարմարեցնելով աջ ձեռքի արմուճկը, խրվեց դրա մեջ դեմքով եւ ակնթարթորեն քնեց՝ ավելի մխայնակ, քան եղել էր երբեւէ, օրորվելով իր կյանքի խղճուկ աշնան դեղին տերեւների սփափոցի տակ. այդ աշունն անվերադարձ եկել էր Հատկապես այս մեծ կոտորածի գիշերը, որ նշանավորվել էր ծխացող խրամներով եւ արյան լճակների կարմրալուծ լուսնյակներով: Առաջուտյան, սակայն, նա ազատվեց նախորդ օրվա ծրագրերն իրականացնելու անհրաժեշտութիւնից, քանի որ բանակն ինքն էր դադարեցրել իր գոյութիւնը, զինվորները փա-

խել էին, իսկ մայրաքաղաքի եւ երկրի վեց այլ գորանոցներում մինչեւ վերջ դիմադրած սպաններին գնդակահարեցին պրեզիդենտի գլխարդիակները՝ քաղաքացիական կամավորների օժանդակութեամբ. ողջ մնացած նախարարները փախել էին արտասահման, բացի երկուսից, ամենահավատարիմներից. մեկը նրա անձնական բժիշկն էր, մյուսը՝ երկրի լավագույն գեղագիրը. դրամական միջոցների հարցն էլ լուծվեց. խնդրելու հարկ չկար, քանի որ պրեզիդենտի կողմնակիցները, որոնք այնքան էլ փոքրաթիվ չէին, ժողովեցին բազմաթիվ մատանիներ, ոսկյա զարդեր եւ հանձնեցին պետական գանձարան. նմանապես հարկ չեղավ գնելու էփանագին, կաշեպատ աթոռներ, խսիրներ, որոնցով հուղարկավորման պղծման օրից ամենուր մնացած ավերածութեան հետքերը պիտի ծածկվեին, որովհետեւ մինչեւ վերջնականապես կխաղաղեցվեր երկիրը եւ դեռ դրանից էլ առաջ, պրեզիդենտական պալատը վերակառուցվեց եւ դարձավ առավել շքեղ ու գեղեցիկ. կրկին Հայտնվեցին թռչուններով լեցուն վանդակները, մի վանդակում նստոտած էին լեզվանի գառլկամայա թուփակները, մի այլ տեղ, առաստաղից կախ, արքայական թուփակները. «Եթե ոչ Իսպանիայում, ապա Պորտուգալիայում» հանրաճանաչ երգի մեղեդին էին երգում, իսկ շուրջբոլորը փայլում էր մաքրութիւնից, ինչպես ռազմանափի վրա, նավային մաքրութիւնը եւ կարգուկանոնը պահպանում էին երկու համեստ, աշխատասեր կին. լուսամուտներից ներս էր խուժում նրան փառաբանող երաժշտութիւն, հնչում էին ճայթիկների հրճվալից պայթյուններ, լսվում էր զանգերի հանդիսավոր զողանջ. դե Արմաս հրապարակում աղմկում էր մշտապես գործող ցույց, որի ճիշդը կեցցեներ էին պրեզիդենտի եւ ժողովրդի հավերժ միասնութեան պատվին, իսկ վեր խոյացած ցուցաստախտակներին մեծ-մեծ տառերով գրված էր. «Աստված պահապան լինի մեռելներից երրորդ օրը Հարութիւն առած նորին գերազանցութեանը»:

Մի խոսքով՝ կյանքը վերածվեց ամենօրյա տոնակատարութեան, որն անհրաժեշտ չէր բոլորքից արհեստականորեն, ինչպես նախկինում, որովհետեւ ամեն ինչ հրաշալի էր ընթանում. պետական հարցերը լուծվում էին իրենք իրենց, հայրենիքը առաջադիմում էր, կառավարութիւնն ինքն էր, ոչ ոք ոչ խոսքով եւ ոչ էլ

գործով էլ իսնագարում նրա մտահղացումների իրականացմանը թվում էր, նույնիսկ, փառքի գազաթում, մենության մեջ մնացած գեներալը թշնամի այլեւս չունի,- նրա թանկագին բարեկամը՝ գեներալ Ռոդրիգո դե Ագիլարը կարող էր գոհ մնալ իր աշխատանքից. ինքն էլ էր գոհ, եւ, ահա թե ինչու մի օր Հրահանգեց վարժահրապարակում շարի պրեզիդենտական գլխավորայի բոլոր այն շարքայիններին, որոնք անկարգությունները ճնշելիս առավել աչքի էին ընկել, եւ դարձրեց նրանց սպա, թեեւ հասկանում էր, որ հիմա Հարկադրված է լինելու վերականգնելու բանակը, որովհետեւ Հրամանատար դառնալու համար սպային զինվոր է պետք. այո, հարկադրված էր վերականգնել բանակը, որը վաղ թե ուշ խայթում է իրեն սնող ձեռքը. բայց մեկ է, նա սպա դարձրեց այդ շարքայիններին՝ ցուցամատը շարժելով այս կամ այն աստիճանը շնորհելիս միայն ներչնչանքի ձայնը լսելով. «Դու կապիտան ես: Դու՛ մայոր: Դու՛ գնդապետ: Այսինքն ի՞նչ եմ ասում. դու գեներալ ես, իսկ մնացած բոլորը լեյտենանտներ են: Ոչ մի դեպքում, բարեկամս, չչեղվես ճանապարհից, ընդունիր գորքը»: Նա չըջանցեց նաեւ նրանց, ովքեր անկեղծորեն վշտացել էին իր մահվան համար, շնորհակալական զգացումը համակել էր նրան, ահա թե ինչու Հրամայեց փնտրել-գտնել այն ծերուկին, որը հրաժեշտի օրը վշտացած կանգնել էր դազադի մոտ՝ վերջին պատիվը տալու, Հրահանգեց գտնել այն տղամարդուն, որը համբուրել էր հանգուցյալի ձեռքի մատանին, եւ սրան ու ծերունուն պարգևատրեց խաղաղության մեդալով. նա Հրամայեց գտնել իր դազադի վրա հեկեկացող ձկնավաճառ կնոջը եւ տասնչորս երեխա ունեցող այդ խեղճ մորը նվիրեց բազմաթիվ սենյակներով մի տուն, ինչի կարիքն ամենից շատ էր զգացվում. նա Հրամայեց գտնել լիցեյի այն սանուհուն, որը ծագիլի դրեց դազադի մեջ եւ նրան ամուսնացրեց մի նավաստու հետ, իրագործելով աղջկա ամենամիջրական երազանքը: Այսուհանդերձ, նրա ցնցված սիրտը, որ խաղաղվելու միտք էլ չուներ, ողորմություն բաժանելիս չհանգստացավ, քանի դեռ Սան Խերոնիմո գորանոցի բակում չտեսավ պրեզիդենտական պալատի վրա գրոհած բոլոր ողջ մնացածներին կապկպված. վախն ու ատելությունը սրում են Հիշողությունը, եւ նա դաժան անսխալակալությամբ ճանաչեց բոլորին եւ խմբավորեց գերիներն ըստ նրանց

մեղսաչափի. «Դու դեկավարում էիր գրոհը՝ կանգնիր այստեղ: Դու մի կողմ շարտեցիր դազադի վրա լացող կնոջը՝ կանգնիր այստեղ: Դուք անարգում էիք դիակը, քարշ էիք տալիս սանդուղքով եւ ցեխաջրերի միջով կանգնեք այստեղ: Իսկ մնացածները՝ այստեղ: Ես ձեզ ցույց կտամ, կոտոչավորներ»: Բայց կարեւորը նրա համար պատժելը էր, պատիժը նրան էր բավարարում,- նրան պետք էր համոզել ինքն իրեն, որ պալատի վրա գրոհող մարդկանց դաժանությունը, դիակի անարգումը ժողովրդական անբավակալության տարերային պոթկման արդյունք էր, այլ կեղտոտ վարձկանների ձեռքի գործ եւ այդ պատճառով նա գերիներին հարցաքննեց անձամբ, ցանկանալով նրանցից կորզել սիրտը չոյող խոստովանություն: Բայց գերիները չէին խոստովանում, եւ այդժամ նա հրամայեց գլխիվայր, որպես թուլթակ, կախել նրանց, կախել առաստաղի հեծանից, ոտուձեռքը կապած, մի քանի ժամով, իսկ երբ սա էլ չօգնեց, Հրամայեց պատահական մեկին բերդախրամը նետել, մնացածներին էլ ստիպեց նայել, թե ինչպես են ընկերոջը ողջ-ողջ լավում կայմանները. երբ սա էլ չօգնեց, նա գերիների խմբից մի-մի մարդ ընտրեց եւ Հրամայեց ի տես բոլորի բերթել դրանց կաշիները. բոլորը պարտավոր էին նայել անձատվող, դեղին ու նուրբ, ծննդկանից հենց նոր դուրս թափված ընկերքի նման մաշկին, պարտավոր էին տեսնել, թե ինչպես է մինչեւ կենդանի միսը մերկացած, զորանոցային վարժահրապարակի քարե սալիկների վրա թրթռացող մարմիններից առատորեն ծորում տաք, մածուցիկ արյունը. եւ այդժամ բոլոր պնդաճակատները խոստովանեցին, որ, այո՛, հենց այդպես է որ կա, իրենք վարձկաններ են, իրենց վճարել են չորսհարյուրական ոսկե պետ, որպեսզի պղծեն դիակը, քարշ տան շուկայի աղբանոց, որ իրենք սկզբում չէին համաձայնում եւ ոչ մի գնով, քանզի այդ ամենը հակառակ է իրենց համոզմունքներին, որ իրենք ոչինչ չունեն գեներալի դեմ, առավել եւս մեռածի, բայց պատահեց այնպես, որ մի գաղտնի հավաքում, որտեղ ներկա էին բանակի երկու բարձրաստիճան գեներալ, իրենց հարկադրեցին, վախեցրին հազար ու մի սպանալիքով. «Միայն այդ կերպ համաձայնեցինք, ազնիվ խոսք»: Եվ այդժամ, հանգիստ չունչ քաշելով, նա հառաչեց. «Խեղճ իմ խաբված տղաներ», - հրամայեց սնել նրանց, քնելու հնարավորություն տալ, իսկ առավո-

տայան չպրտել կայմանների առաջ՝ որպես կեր: Այս հրամանը տալով, նա մեկնեց պալատ, զգալով, թե ինչպես է հոգին ազատագրվում կասկածի քրճից եւ մեծ բավարարվածութեամբ նա մրմնջաց ինքն իր համար. «Ահա գրողը տանի բոլորը համոզվեցին որ ժողովուրդն այստեղ գործ չունի ժողովուրդն ինձ սիրում է»: Ոտնատակ տալով տագնապների այն խարույկի վերջին խանձողատները, որ իր սրտում վառել էր Պատրիսիո Արքեպիսկոպոսները, նա վճռեց խոշտանգումները վերացնելու որոշում կայացնել եւ երգվեց, որ այս հրաշալի երկրում այլեւ ոչ մի անգամ ոչ մի խոշտանգում չի լինի. դրանից հետո սատկեցրին բոլոր կայմաններին եւ վերափոխեցին խոշտանգումների խցիկները, որտեղ առանց մարդուն սպանելու հնարավոր էր աղալ նրա սակորները. հետո համընդհանուր ներքում հռչակվեց, որից հետո, ապագայի մասին մտածելիս, նրա ուղեղը հանկարծ լուսավորվեց. ասես պարզվեց այն դադանիքը, որ պատճառն էր դարձել երկրի բոլոր զժբախտութիւնների. մարդկանց ազատ շատ ժամանակ էր տրված տարբեր տեսակի խոհերի, մտածմունքների համար, ուրեմն, հարկավոր է ինչ-ինչ բաներով զբաղեցնել այդ ժամերը. այդ նպատակով նա վերականգնեց պոեզիայի մարտյան եւ գեղեցկուհիների ամենամյա մրցույթները, կառուցեց կարիքյան երկրներում ամենախոշոր փակ մարդահարկ պարակը՝ ձեռքի գնդակի հրաշալի դաշտով, մեր թիմին պարտավորեցնելով խաղալ «Հաղթանակ կամ մահ» նշանաբանով. յուրաքանչյուր գավառում նա հիմնեց հավաքարարների անվճար դպրոց, եւ ձրի ուսուցման համար նրան մոլեռանդորեն նվիրված ասնուհիները մեծ ոգեւորութեամբ ալլում էին ոչ միայն տների, այլեւ փողոցների աղբը, իսկ հետո նախաձեռնեցին ալլել ճանապարհահերձ՝ գյուղամիջյան եւ գլխավոր, բոլորն անխտիր, այնպես որ՝ աղբի կույտերը մի գավառից մյուսն էին տեղափոխում, չիմանալով ինչ անել, եւ աղբակույտի յուրաքանչյուր տեղափոխում կատարվում էր պետական դրոշի ներքո եւ բոցավառ ցուցանակներով. «Թող աստված պահի առաքինութեան առաքյալին, որը հոգ է տանում ազգի մաքրութեան համար»,- իսկ նա այդ ժամանակ հնարելով նորանոր գրադմունքներ երկրի քաղաքացիների համար, անչտապ, ինչպես խոհուն կենդանի, քարչ էր տալիս ոտքերը այգու ծառուղիներով՝ շրջապատված բորտներով, կույրերով եւ կաթվածա-

հարներով, որոնք խնդրում էին նրանից մի պտղունց բուժիչ աղ, բաց երկնքի տակ դրված մկրտութեան ավազանում կնքում էր Հին սանիկների երեխաներին, որոնցից յուրաքանչյուրին իր անունն էր բաշխում. շողոքորթները փառաբանում էին նրան, կոչում միակը, իսկ նա այն օրերին իր տեսակի մեջ իրոք միակն էր, որովհետեւ այլեւ նմանակ չունեի եւ հարկադրված էր հանդես գալ նմանակի փոխարեն շուկա դարձած այդ պալատում, որտեղ ամեն օր անհամար թռչուններով վանդակներ էին բերում,- ամեն օր, սկսած այն օրից, երբ լուր տարածվեց, թե նրա մայրը՝ Բենդիսիոն Ալվարադոն ինչ-որ ժամանակ թռչնավաճառ է եղել. ոմանք թռչուններ էին ուղարկում քծնելու համար, ոմանք էլ՝ բացահայտ ծաղրանքով, բայց ինչ էլ լինեի, պալատում շուտով ազատ տեղ չմնաց, որտեղ հնարավոր լինեի վանդակ կախել. այս հոգսերին ավելացան նաեւ պետական շատ ուրիշ հոգսեր, գործեր, եւ այս ամենը փորձում էին լուծել միաժամանակ, ինչի շնորհիվ առանձնասենյակում այնքան մարդ կուտակվեց, որ անհնար էր որոշել՝ ով է այստեղ պաշտոնյան եւ ով՝ խնդրատուն. որպեսզի ընդարձակեն տարածութիւնը, որպեսզի բոլորը կարողանան հիանալ ծովով, այնքան միջնորմ քանդեցին, այնքան նոր պատուհաններ բացեցին, որ սովորական անցումը մի սրահից մյուսը նմանվեց հանդիպակաց քամուց փքված, աշնանային ծովի անհզորութեան մեջ կորչող առաքատասանալի տախտակամածի տեղաշարժին: Եվ թեեւ մարտյան պատաստները միշտ էլ փչում էին պալատի լուսամուտներին, բոլորը սկսեցին աւսել, թե այդ քամիները հանգստութեան ու խաղաղութեան քամիներ են, իմ գեներալ, նույնիսկ ականջների աղմուկը, որ տարիներ շարունակ չարչարել էր նրան, վերածվեց հանդարտութեան ու խաղաղութեան ձայնի, անձնական բժիշկը հենց այդպես էլ ասաց. «Դա խաղաղութիւնն ու անդորրութիւնն է հնչում ձեր ականջներում, իմ գեներալ»: Երկրի վրա ու երկնքում ամեն արարած խաղաղութիւն ու անդորր էր ներկայացնում, համընդհանուր բարեկեցութիւն էր այն օրից, երբ ինքը հարութիւն առավ մեռյալներից, եւ նա հավատաց այդ իրավիճակին, հավատաց լուսթիւն է սկսվել, անդորր եւ աստվածային երանութիւն, հավատաց այնքան, որ դեկտեմբերին կրկին այցելեց ժայռի վրա կառուցած տունը, որպեսզի հաճույք ստանա՝ տեսնելով այդ տանը ձանձրալի մի

միաբանութիւն ստեղծած նախկին բռնակալների դժբախտութիւնը, իսկ նրանք ընդհատեցին խաղը, որպեսզի այս էլ որեւորդ անգամ դռմինոյի քարերով ցույց տան իրենց գլխով անցածը. «Ես, ասենք, զույգ վեցն եմ, իսկ պնդածակատ պահպանողականները՝ զույգ երեքը, բայց ես Հաչվի չառա տերտերների ու մասոնների անդրկուլիսյան գործարքները»: Եվ ասա պե՞տք է քեզ, պառաված դողոշ, շատախոսել այդ մասին, մոռանալով, որ սատչում է ապուրդ: Իսկ Հետո մի ուրիշ պառավ դողոշ սկսեց բացատրել այս կերպ. այս շաքարամանն, ասենք, պրեզիդենտական պալատն է, իսկ թշնամական հրանոթները Համընթաց քամու օգնութեամբ արկերը հասցնում էին չորս հարյուր մետր հեռավորութեան վրա. եթե չլիներ Համընթաց քամին, արկերը չէին հասնի պրեզիդենտական պալատ,- «Եվ եթե դուք հիմա ինձ տեսնում եք այս վիճակում, մեղքը եղած-չեղած ութսուն սանտիմետրինն է: Բախտի բան է»: Սակայն նույնիսկ ամենահամառներն էլ կոտրվել էին չափից ավելի երկարատեւ փտարանդիութեան մեջ, կորցրել ամեն տեսակի հույս եւ ապրում էին նրանով, որ հորիզոնում իրենց հայրենիքի նափն էին տեսնում,- ճանաչում էին ծխի գույնով, ազդանշանների դժոխքով,- նափահանգիստ էին իջնում եւ մանր անձրեւի տակ փնտրում նավաստիների զցած ուտելիքի փաթեթ-լրագրեր, հանում էին աղբարկղերից, կարդում ծայրից ծայր ոչ միայն ձախից աջ, այլեւ աջից ձախ՝ ճգնելով մեկ-երկու հաղորդագրութիւնների հիման վրա,- ով է հայրենիքում ամուսնացել, ով է մահացել, ով ում է հրավիրել եւ ով ում չի հրավիրել իր ծննդյան առթիւ կազմակերպված երեկոյին,- դուշակել քաղաքական հասունացումը իրենց երկրներում. յուրաքանչյուրը սպասում էր, որ իր ճակատագիրը փոխելու է ահեղ որեւէ ամպի ուղղութիւնը, եւ այդ ամպը, աստված տար, ամենակուլ փոթորկի ձեւով փչելու էր իր երկրի վրա, քանդելու էր բոլոր թմբերն ու ամբարտակները, եւ ղետերը հոսելու էին դեպի դաշտերն ու ոչնչացնելու էին բերքը, քանդելու տները. սով էր սկսվելու, ժանտախտ, մահացութիւն, եւ մարդկանց ոչինչ չէր մնալու անել, քան օգնութեան կանչել նրան, ում փնդել էին, որպեսզի նա փրկեր իրենց աղետի հետեւանքներից ու անօրինականութիւններից: «Այդպես էլ կլինի, ա՛յ, կտեսնեք»: Այդ մեծ ժամին սպասելիս, սակայն, հարկ էր լինում մի կողմ կան-

չել ապաստարանի համեմատաբար երիտասարդ բնակիչներից մեկին եւ խնդրել կամացուկ. «Բարի եղեք, այս թիւը ասեղն անցրեք. ես պետք է կարկատեմ շարվարս, ես չեմ կարող այն մի կողմ շարտել, որովհետեւ հիշատակ է եւ թանկ... սա իմ հոգեւոր արժեքն է...»: Հարկ էր լինում բոլորից ծածուկ դբազվել նաեւ լվացքով, աննկատ հավաքել սափրվելու օգտագործված սրիչները, որ սկզբում շարտում էին ապաստարանի նորեկները, ճաշել մենութեան մեջ՝ կողպելով դուռը, որպեսզի չբացահայտվեր անատամութեան խեղճութիւնը, որպեսզի հրապարակավ չմատնվին զառամախտի նշանները, ծերունական անգսպութեան՝ շարվարը մուրտառելու վկայութիւնները: Եվ մի գեղեցիկ օր նրանցից մեկին, որն ակնհայտորեն երկարաձգել էր իր գոյութիւնը այս լույս աշխարհում, վերջին պահին հագցրին պատշաճ շապիկ, կրծքին ամրացրին ունեցած բոլոր շքանշանները, մարմինը փաթաթեցին հանգուցյալի հայրենիքի ազգային դրոշով եւ երգելով նրանց ազգային հիմը, ուղարկեցին մոռացութեան երկիր, հանձնեցին ի տնօրինութիւն քայքայումից կրծոտված վշտերի իշխանութեանը. թախծից քարացած հանգուցյալի սիրտը միակ բալաստն էր, որ իր ետեւից տանում էր նրան ծովի հաստակի, ժայռաստորոտի այդ երկիրը. երկրի վրա նրանից Հետո մնաց դատարկ մի տեղ, լողափի աթոռակ՝ աներանելիութեան պատշգամբում. «Մենք նստեցինք այդ աթոռակին, իրար մեջ խաղարկելով հանգուցյալի իրերը, եթե նրանից, իհարկեւ, մնացել էր որեւէ բան: Ինչպիսի խղճուկ ավարտ՝ այնպիսի փառքից հետո»:

Մի ուրիշ, վաղուց անցած հեռավոր դեկտեմբերին, երբ նոր էին բացում ապաստարանը, նա Հենց այս պատշգամբից հանկարծ նկատեց Անթիլյան կղզիների մանյակը, Կարիբյան ծովափի քաղաքները: Կարծես երազ լիներ: Բայց երազ չէր, ինչ-որ մեկը ցույց տվեց, մատը հպելով կապույտ ծովի ցուցափեղկին. «Ահա այնտեղ, իմ գեներալ, Մարտինիկան է»: Եվ նա տեսավ Մարտինիկան, անուշաբույր, մարած հրաբուխը, թոքախտավորների առողջարանը, ժանյակե կոֆտա հագած վիթխարի նեզրին, որ տաճարի սյուների տակ հողաթմբերը Հետը զարգինյա էր վաճառում քաղաքազլուխների կանանց: «Իսկ այնտեղ Պարամարիբոն է, իմ գեներալ»: Եվ նա տեսավ տարտարոսի նման Պարամարիբոյի շուկան, տեսավ

խնցզետիններ, որ ծովից դուրս էին դալիս արտաքնոցի հոսքային խողովակներով ու մագլցում ծովափնյա սրճարանի սեղանների վրա, տեսավ ադամանդներով ատամները լցրած հաստաքամակ պառավ նեգրուհիներին, որ հնդկական դիմակներ ու գենջեֆիլի արմատներ էին վաճառում ապուրի պես թանձր անձրեւի տակ: Նա տեսավ Տանգուարենի ծովափում պտուկած, արեւից ոսկեգույն դառած կովերի նման պատկառելի տիկիներին,- «Մաքուր ոսկի են, իմ գեներալ», - տեսավ կույր պայծառատեսին Գուկայրոյից, որը երկու ռեալով մեկ լարանոց ջուրթակ էր նվազում՝ փոնդելով հնդկուհի մահին, տեսավ Տրինիդադի շոգ օրը, եսնամասով առաջ գնացող ինքնաշարժերը, կանաչ հագած հնդկացիներին, որոնք իրենց մեծ պետքը հոգում էին հենց փողոցի մեջտեղում, իրենց կրպակների դիմաց, որտեղ վաճառում էին բնական մետաքսից շապիկներ եւ նեղաչք մանդարինների արձանիկներ՝ քանդակված փղի ամբողջական ժանիքից. տեսավ Հաիթիի մղձավանջը. այնտեղ շրջում էին մագլթափ, կապտախտավոր շներ, իսկ եզներով լծված սայլերը առավոտները հավաքում էին փողոցներում փոխած դիակներ. տեսավ Կյուրասաոյի բենզինի պահեստը՝ զարդարված վարդակազաներով, որ նշան էր, թե վերադարձել է Հոլանդիան, տեսավ այրաղացի նման տներ՝ ձյունատառ ձմեռվա համար նախատեսված թեք տանիքներով, տեսավ օվկիանոսային տարօրինակ մի նավ, որ լողում էր քաղաքի կենտրոնով մի հյուրանոցից մյուսը, տեսավ Կարտախենի քարե փափախը, շղթաներով շրջապատված նրա ծովախորշը, լուսավոր պատշգամբները, փոխարքայական կերի կարոտից հորանջող, ուժասպառված շքերթաձիերին,- «Թրիքի հոտ է գալիս, իմ գեներալ: Ա՛յ քեզ հրաչք: Ի՛նչ հսկայական է աշխարհը»: Աշխարհն, իրոք, հսկայական էր, բայց եւ նենգ, այնպես որ եթե այս տարվա ղեկտեմբերին էլ գեներալը բարձրացավ ապաստարան, ապա բոլորովին էլ ոչ նրա համար, որ զրուցի բնակիչների հետ, որոնց ատում էր, ինչպես դժբախտության հայելում արտացոլվող իր սեփական պատկերը, այլ նրա համար, որպեսզի ներկա լինի կախարդական այն ակնթարթին, երբ ղեկտեմբերյան լույսը դառնում է հրաշալիորեն թափանցիկ եւ կապույտ ծովի ցուցափեղկի վրա նկատելի է դառնում Անթիլյան մանյակն ամբողջությամբ՝ Բարբադոսից մինչեւ Վերակրուս: Եվ, ահա, այդպես էլ ե-

դավ, եւ նա մոռացավ, թե ինչի համար է դույզ վեցով խաղաքարը ու դուրս եկավ պատշգամբ, որպեսզի հիանար ծովախորշում քնած կայմաններին նման կղզիների լուսնային լուսարձակումով, եւ նա-յիլով դրանց, կրկին հիշեց, վերստին ապրեց պատմական այն հոկտեմբերի ուրբաթ օրը, երբ ինքը վաղ առավոտյան դուրս եկավ իր ննջասենյակից եւ նկատեց, որ պրեզիդենտական պալատի բոլոր բնակիչներն անխտիր կարմիր թասակներ են գրել: Կարմիր թասակով էին նրա սենյակները ավյուղ ու թռչնավանդակների ջուրը թարմացնող կենակցուհիները, Ֆերմայի կթվորուհիները, ե՛ւ ժամապահներն էին կարմիր թասակներով, ե՛ւ սանդուղքներին մշտապես նստոտած կաթվածահարները, ե՛ւ վարդանոցում զբոսնող բորոտներն էին կիրակնօրյա պարահանդեսի կարմիր թասակներով. նա ոչ մի կերպ էլ չէր հասկանում, թե այդ ինչու են պալատի ու քաղաքի բոլոր բնակիչները շրջում թասակներով, եւ թե ինչ չխչխկանների կապ է յուրաքանչյուրի ձեռքում, բայց, ի վերջո, գտնվեց մեկը, որը բացատրեց նրան, թե ինչ է կատարվում. «Ինչ-որ օտարերկրացիներ են ժամանել, իմ գեներալ. նրանք խոսում են իսպաներեն, բայց դա մեր իսպաներենը չէ, որովհետեւ նրանք «ծովը» իրական սեռով են օգտագործում, մեր թուրքերին անվանում են «պապագայո», մակույկները՝ «ալմագրիյա», իսկ «եռաժանին»՝ «ասագա». իսկ երբ մենք մեր մակույկներով ծով դուրս եկանք եւ սկսեցինք պտտվել նրանց նավերի շուրջը, նրանք բարձրացան կայմերի վրա եւ մեկը մյուսի հոեւից բղավում էին, թե մենք, իբր, հրաշալի կազմվածք ունենք, գեղեցիկ մարմին ու դեմք, եւ զովաբանում էին մեր մազերը, համեմատում ձիու մազերի հետ, իսկ երբ նրանք նկատեցին, որ մենք ծածկված ենք ներկով, որպեսզի արեւը չպոկի մեր մաշկը, բլբլացին ինչպես կոտորոներ՝, թե մենք, իբր, իրենց պես սպիտակամորթ չենք եւ ոչ էլ կանարցիների նման սեւամորթ, սատանան գիտե, թե ինչպիսին ենք, որովհետեւ ծածկված ենք մուգ-դարչնագույն ներկով, եւ ծիծաղում էին, իսկ մենք չէինք հասկանում նրանց ծիծաղի պատճառը, որովհետեւ մենք ամենաբնական տեսքով էինք, իմ գեներալ, ինչպես մեր մայրերն են մեզ ծնել. այդ նրանք էին Հազմված խաչի

* Կոտորո - փոքրիկ թուրքական, շատախոսության խորհրդանիշ:

տղաների պես, թեև շոգ էր. նրանք «չողը» արտասանում էին Հոլանդացի մաքսանենգների նման, իսկ մազերը կանացի էին, թեև մեջները ոչ մի կին չտեսանք, բոլորը տղամարդիկ էին. նրանք բղավում էին, թե ինչու չենք հասկանում մարդկային լեզուն, իսկ հետո մոտեցան մեզ իրենց մակուկներով, որ, ինչպես ասվեց, կոչվում էին «ալմադլյամներ», եւ զարմացան, որ մեր որսատեղերի ծայրերը սարալու ձկան ոսկրից են սարքված. այդ ձկանը նրանք «ատամ-ձուկ» են կոչում. եւ նրանք սկսեցին փոխանակել մեր ունեցածը կարմիր այդ թասակների ու թելն անցկացրած ապակեղենի հետ. այդ կապերը մենք մեր վզերը գցեցինք, որպեսզի զվարճացնենք օտարերկրացիներին. իսկ հետո մեր ունեցածի դիմաց նրանք տվեցին մի մարավեղի՝ էլ չարժեցող թիթեղյա չխկչխկաններ եւ անդրծովյան էթանազին այլ հիմարություններ, իմ գեներալ. երբ մենք համոզվեցինք, որ նրանք չար մտքեր չունեն եւ ինչ-որ բան գիտակցում են, իրենց համար էլ աննկատ ափ հասցրեցինք եւ այստեղ ամեն ինչ խառնվեց, մի այնպիսի շուկա առաջացավ, որ գլուխ չէիր հանի. ով չէր ալարում, բերում էր թուխակ, ծխախոտ, գլուխ-գլուխ շոկոլադ, իգուանի ձվեր, բերում էին ու բերում, իսկ նրանք այս ամենը մեծ բավականությունը վերցնում էին եւ Հաճուքով տալիս իրենց ունեցածը. ցանկանում էին նույնիսկ մեզանից որեւէ մեկի թավչե խուրճը փոխանակել, որպեսզի ցուցադրեին Եվրոպայում, պատկերացնում եք, իմ գեներալ, թե ինչ էր կատարվում»: Նա ծայր աստիճան շփոթմունքի մեջ էր եւ չգիտեր՝ կարո՞ղ է, արդո՞ք, միջամտել այդ տարօրինակ գործին: Արդո՞ք, կարո՞ղ է իշխել իշխանությունների վրա: Այդպես հուզված վերադարձավ պալատ, իր ննջասենյակը, Հուսալով, թե նոր օրվա առավոտը նոր լույս կափոփ կատարվածի վրա եւ ինքը կհասկանա, թե ինչ է նշանակում այս երազը, կպարզաբանի այն շփոթը, որ հիմա լսեց: Բայց երբ բացեց լուսամուտը, տեսավ, որ նավամատուցում, բացի ժամանակին հետեւակից լքված զրահանավից, խարխիս էին գցել երեք առագաստանավ:

Երբ նրան կրկին մեռած գտան նույն առանձնասենյակում, նույն դիրքով, նույն հագուստով, բզկտված դեմքով, մեզանից ոչ

* Մարավեղի - հին մետաղադրամ:

մեկը դեռ այնքան ծեր չէր, որ հիշեր. թե ինչպես է եղել այդ ամենն առաջին անգամ, բայց մենք դիտեինք՝ ոչ ոք համոզված չէր կարող պնդել, թե իրոք նա է մեռել, չնայած մահվան ակնհայտությունը, քանզի նախկինում բազմիցս պատահել էր նույնը, քանզի նրան վերաբերող բոլոր հարցերում ակնհայտությունը կարող էր սոսկ երեւութական լինել, իսկ ականատեսների վկայությունը վերածվել վայրահաչուության. պնդում էին, օրինակ, թե ինչ-որ մեկին ընդունելիս, նա հանկարծ սոսկալի դալարումներով ընկել է բազկաթուփից ու դեղին փրփուր է թափվել նրա բերանից. պնդում էին, թե երկնավորը պատժել էր նրան պիղծ լեզվի համար եւ զրկել խոսելու ունակությունից. իբր, անձամբ ինքը ոչ մի բառ չի արտասանում, միայն բերանն է բացում-փակում, իսկ նրա փոխարեն խոսում է շիրմայի ետեւ թաքնված որովայնախոսը. պնդում էին, թե մեղքերին ի պատիժ, նրա ողջ մարմինը պատվել է ձկան թեփուկով, թե վատ եղենակներին փոշտանկն այնպես է տանջում նրան եւ այնպես փքվում, որ նա ունում է հայհոյելով, իսկ որեւէ տեղ զնայիս, փքված այդ ձուռ, իբր, հարկ է լինում հատուկ սայլակի մեջ դնել, այնպես որ՝ մահը յոթ սարի ետեւում չէ. պնդում էին, վերջապես, թե ոմն մեկը իր սեփական աչքերով տեսել էր պալատի ետնամուտքից դուրս բերված, այ թավչապատ, ոսկյա սկզբնատառերով կնքված դադաղը, Անձրեւների այգում արյուն-արցունք թափող Լեոփիսիա Նասարենոյին: Սակայն ինչքան ճշմարտանման էին հնչում նրա մահվանը վերաբերող ամենաբազմազան լուրերը, այնքան մեծանում էր հիասթափությունը, երբ հանկարծ պարզվում էր, որ նա ողջ-առողջ է եւ նախկինից ավելի ամուր է ձեռքում սեղմել կառավարման սանձերը՝ կտրուկ փոփոխելով մեր ճակատագրերը իր ողջ կյանքի ընթացքում... Թվում էր՝ բարդ գործ չէր դիակը ճանաչելը: Չէ՞ որ միայն նա էր կրում պետական կնիքով մատանի, միայն նա ուներ անխոնջ ոտավորի վիթխարի ներբաններ, թեև տառապում էր հարթաթաթուկյամբ. իսկ գլխավորը՝ բոլորը դիտեին չափսերով աննախադեպ նրա փոշտանկի մասին, որին չգիտես ինչու, չէին դիպել անգղերը: Բայց մեր մեջ մարդիկ եղան, հիշեցին, որ մի անգամ արդեն նման մատանիով, վիթխարի ներբաններով ու հսկայական փոշտանկով հանգուցյալ տեսել է երկիրը, այդ իսկ պատճառով մենք վճռեցինք մանրագնին տնտղել

ողջ պալատը՝ վերջնականապես համոզվելու, որ կեղծ չէ մեր հայտնաբերած դիակը. սակայն պալատի գննումը ոչինչ չհաստատեց եւ ոչինչ չհեքքեց: Բենդիսիոն Ալվարադոյի ննջասենյակում, նրա մոր, որի մասին այդ օրերին մենք ոչինչ չգիտեինք, բացի մշուշապատ այն ավանդուխտներից, թե ինչպես է հատուկ հրովարտակով սրբերի շարքը դասվել,- ահա նրա ննջասենյակում մենք գտանք թռչունների քարացած կմախքներով ջարդոտված մի քանի վանդակներ, ծղոտահյուս, թրիքոտ բազկաթոռ, ջրաներկի պարկուճներ եւ նկարչական բազմաթիվ վրձիններ - այդ ներկերով ու վրձիններով Բենդիսիոն Ալվարադոյի ընկերուհիները, սարահարթիցի այդ կանայք, սովորական թռչնակներին պիտոլ էին դարձնում եւ հարյուրավոր կեղծ պիրոլները վաճառվում էին թռչնաշուկայում: Բենդիսիոն Ալվարադոյի ննջասենյակում մենք տեսանք մեղվախոտի վիթխարի մի թոււմբ. առանց խնամքի մնացած մեղվախոտը ոչ միայն չէր չորացել, այլեւ հուռացել էր, նրա ճյուղերը մագլցել էին պատերն ի վեր, փաթաթվել կախված դիմանկարների, ետեւի կողմից ծակել նկարներից մեկի կտավը եւ կանաչ շուղերով աչքերը խրվել. մեղվախոտի ճյուղերը ձգվել էին դեպի լուսամուտ, դուրս ճողպրել եւ միահյուսվել այգու փարթամ բուսականությունը. նա, ում մահվան փաստը կասկածելի էր, չէր կարող այստեղ թաքնված լինել՝ ոչ մի հետք չկար: Լետիսիա Նասարենոյի պատկերը մեր հիշողության մեջ բավականաչափ վառ էր մնացել ոչ միայն այն պատճառով, որ դեռ վերջերս էր թագավորում, ո՛չ, սրբապետ, չէր եղել հասարակական որեւէ միջոցառում առանց նրա աղմկալի մասնակցության. ահա, նրա ննջասենյակում մենք ամենից առաջ տեսանք սիրո չքեղ մահիճը՝ ժանյակավոր ամուգուստիոնի հսկայական մահճակալը, որի վրա կշկչում էին հավերք. մենք բաց արեցինք բոլոր սնդուկները ու տեսանք դրանց մեջ միայն փոշի՝ ցեցն էր աղացել սեւագորշ ազվեսնուց կարած օձիքները. տեսանք օղակապերով շրջագրեստի մետաղալարե կմախքը, փոշոտ անձրեւանոցները, բրյուսեյյան ժանյակավոր կրճկայները, տղամարդու հողաթավեր, որ այստեղ սովորություն ունեին հագնել նաեւ կանայք, տեսանք ոսկեկար ալ կոշիկներ, որոնցով Լետիսիան ընդունելություններին էր ներկայանում. տեսանք նրբաթավիթին մանուշակներ ասեղնագործված նրա երկա-

րափեշ շրջագրեստը եւ դիպակե սգո ծանր ժապավենները - երկրի սուաջին տիկնոջ շքեղ հուղարկավորման պարագաներն էին դրանք. սնդուկներից մեկում մենք գտանք սանուհու կոպիտ բրդյա շրջագրեստը, որը հագին էր Լետիսիան առեւանգվել Յամայկայից ու բերվել մեր երկիր բյուրեղյա սպասքի արկղի մեջ փակված,- ուղեւորության անհարմարությունը հատուցվեց հետագայում, երբ Լետիսիան շատ հարմարավետ տեղավորվեց փաստացի պրեզիդենտուհու բազկաթոռում. սակայն նրա հետքերը, ում փնտրում էինք, Լետիսիայի ննջասենյակում նույնպես չկային՝ ոչ մի հետք. նույնիսկ Լետիսիայի առեւանգումը սիրո թելադրանքով բացատրելու հետքերը չկային, մենք չգտանք ոչինչ, որ վկայի նրա սերը, կարծես թե ուր էլ չէր դրել այս ննջասենյակի շեմից ներս: Նրա անձնական ննջասենյակում, ուր նա առանց դուրս գալու անց էր կացրել իր կյանքի գրեթե բոլոր վերջին տարիները, խնամքով հարգարված դիմավորական մի մահճակալ կար, փոքրիկ մի աթոռակ,- նրանցից, որ ամեն հնոսի գնող ժամանակին կարող էր գտնել ծովային-հետեւակ գրինգոների տներում,- եւ կար մի սնդուկ՝ ներսում ինսուլներով շքանշան ու առանց տարբերանշանների դաշապին համագրեստ, ճիշտ այնպիսին, ինչպիսին հագել էր անգղերից բզկտված մեռելը, բայց սնդուկի համագրեստը ծածկված էր խոշոր տրամաչափի վեց գնդակներով. եզրերը խանձված վեց խոշոր անցքեր էին բացված կրճից, եւ մենք ստիպված էինք գրեթե հավաստալ նրա անխոցելիությունը առատալենքին. ասում էին, թե հմայված է գնդակների դեմ, իբր, եթե մեկը դավաճանաբար կրակում է նրա թիկունքից, ապա գնդակը անցնում է մարմինը՝ առանց վնասելու, իսկ դեմ դիմաց թռչող գնդակները ետ են ցատկում ու վարկում կրակողին. ասում էին, թե նրան կարող է սպանել անսահմանորեն նվիրված, ուզածդ պահին նրա համար մեռնելու պատրաստ այն մարդը միայն, ով հարկադրված կլինի կրակել կարեկցանքի թելադրանքով - կարեկցանքի գնդակն է ի գորու միայն սպանել նրան: Մեր հայտնաբերած համագրեստները շատ փոքր էին նրա համեմատ, բայց մենք կասկած չունեինք, որ իրենն են, որովհետեւ մանկուց գիտեինք՝ նա շարունակում էր աճել մինչեւ հարյուր տարեկան հասակը, հարյուր հիսունում երրորդ անգամ նոր ատամներ դուրս եկան - նրա ատամները, իբրք,

առողջ էին, փոքր եւ բուժ, ինչպես կաթնատամներ. մաշկը դեղնա-
փուն էր, ամբողջովին պատված ծերունական պիգմենտային բծե-
րով, ամենուր ծալքեր էին ու պարկեր, ասես մի ժամանակ շատ
զեր էր եղել, բայց, առհասարակ, միջահասակ, կանոնավոր մար-
դու մարմին էր,- անբնական ոչինչ չկար, բացի անհավատալի մե-
ծութեան փոշտանկից եւ վիթխարի ու հարթ, գրեթե քառակուսի
ներբաններից՝ արտակարգ ամբուլթյան, բազեի ճանկերի պես ոլոր-
ված եզունգներով. չափից ավելի խոշոր էին նաեւ դատարկ ակնա-
խոռոչները, որոնց մեջ ժամանակին շարժվում էին անգղերի
կոցած աչքերը. համենայն դեպս, հսկայի մարմնով նահապետ չէր,
ինչպես նկարագրում էին նրան պատմաբանները. նա, իբր, չէր կա-
րողանում դուրս դալ պալատից, որովհետեւ բոլոր դռներն էլ չա-
փազանց ցածր էին ու նեղ, իբր, խենթանում էր երեխաների ու ծի-
ծեռնակների սիրուց, հասկանում էր շատ կենդանիների լեզուն,
կանխագգում բնութեան տարերային երեւոյթները, մարդկանց
աչքերում կարգում նրանց մտքերը, հասու էր բուժիչ աղի խոր-
հուրդին. մի պտղունց աղն ապաքինում էր բորոտներին ու ոտքի
հանում կաթվածահարներին - համազգեստից բացի բոլոր մնացած
լաները, սրոնց մասին խոսում էին պատմաբանները, չափազանց
մեծ էին նրա վրայով: Իսկ ինչ վերաբերում է նրա ծագմանը, թեեւ
ոչնչացվել էին տարազի բոլոր հիշատակումները, մարդիկ համոզ-
ված էին, որ նա սարահարթից էր, վկա՝ իշխելու նրա անհազուրկ
ծարավը, որ հատուկ է սարահարթում ծնվածներին. նույն բանն
էին վկայում կառավարման նրա դաժան եղանակները, անփոփոխ
մոռայութիւնը, այն չարախնդութիւնը, որով նա օտարերկրյա մի
պետութեան վաճառեց մեր ծովը եւ դատապարտեց մեզ ապրելու
անձայրածիր ու ամայի, լուսնի մեռչալ ու կոշտ փոշով ծածկված
այս սաղտակալի հովտում, որի արեւամուտները մարդու հոգու մեջ
անբացատրելի ցավ են սրսկում: Ինչ վերաբերում է նրա անձնա-
կան կյանքին, ենթադրում են, որ անհամար սիրուհիներից, ավելի
ճիշտ, կենակցուհիներից,- որովհետեւ նրանց նկատմամբ սեր չէր
տածում,- նա ունեցավ հինգ հազարից ավելի երեխաներ, բոլորն
էլ, առանց բացառութեան օրապակասներ: Երեխաներից ոչ մեկը
չկոչվեց նրա անունով ու չժառանգեց հոր ազգանունը, բացի Լե-
տիսիա Նասարենոյի ծնածից - այդ տղան հազիվ էր լույս աշխարհ

եկել, երբ գեներալի կոչում ստացավ եւ անդրանիկութեան իրա-
վունքով նշանակվեց օկրուգի ղեկավարի Հրամանատար, քանզի
Լետիսիայի որդին էր: Մնացած երեխաների համար հայրն այսպես
էր մտածում. մարդու հերիք է եւ մայրը. նա իրեն էլ նկատի ու-
ներ, քանի որ շատ ու շատ ականավոր բունակալների նման երեք
չէր տեսել հորը, գիտեր միայն ծնող մորը՝ Բենդիսիոն Ալվարադո-
յին: Բոլոր դասագրքերում գրված էր, որ Բենդիսիոն Ալվարադոն
կույս Մարիամի պես Հղիացել էր Հրաշագործութեամբ, որ երբ մա-
նուկն արդեն արգանգում էր, երկնային ուժերը կանխորոշել էին
նրա առաքելական կոչումը: Իշխանութեան գազաթին հասնելով,
նա հատուկ հրովարտակով Բենդիսիոն Ալվարադոյին հռչակեց
հայրենիքի մեծ մայր, քանզի նա միակն էր ողջ աշխարհում, քան-
զի, գրողը տանի, նա իր մայրն էր:

Անորոշ ծագումով, ցնցող միամտութեամբ տարօրինակ կին էր
նա, բնավորութեան ապշեցուցիչ պարզութեամբ, որի համար, ա-
ռանձնապես վարչակարգի առաջին տարիներին, նրան ատում էին
պալատական արքուկարգի սիրահարները. նրանք պարզապես
չէին հաշտվում այն իրողութեան հետ, որ պետութեան գլխի մայրը
կրճքից կախ խնկանոթ էր պահում՝ քափուրի տերեւներով, որ-
պեսզի պաշտպանվեր ամեն տեսակի վարակներից, խավիար էր ու-
տում պատառաքաղով՝ ճգնելով որսալ առանձին-առանձին հա-
տիկները, այնպես էր թփփփացնում ոտքերը, ասես ոչ թե լաքած
կոշիկներ էր հագին, այլ երկաթե կապանքներ: Նրանք գլուխները
կորցրեցին, երբ երաժշտութեան համար նախատեսված պատշգամ-
բում նա մեղվափեթակներ շարեց, պետական հիմնարկութիւննե-
րի ներսում սկսեց հավեր պահել. նրանք վրդովվում էին, երբ նա
ջրաներկերով ներկում էր զորջ թռչնակները եւ որպես պիրոլ վա-
ճառում շուկայում, երբ լվացքը չորացնում էր պրեզիդենտական
պատշգամբում, որտեղից պատմական ճառեր էին արտասանվում.
Նրանց համբերութիւնը, ի վերջո, սպառվեց ղեկանագիտական
այն ընդունելութեան ժամանակ, երբ նա բողոքեց, թե հոգնել է
աստծուն խնդրելուց, որ ազատի որդուն պրեզիդենտութիւնից, ո-
րովհետեւ պրեզիդենտական պալատում ապրելը պարզապես ան-
տանելի է. «Կարծես օր ու գիշեր լուսարձակների շոգերի տակ լի-
նես, սենյոր»։ Այս նախադասութիւնը արտասանեց ճիշտ այն

նույն անմիջականութեամբ, ինչով ազգային տոնի օրը, դատարկ շշերով լի դամբուղը ձեռքին անցավ պատվո շարասյան միջով դեպի պրեզիդենտական լիմուզինը. ծափահարութուններ էին թնդում, հանդիսավոր երաժշտութիւն էր հնչում, ծաղիկների ծով էր չորս դին. պրեզիդենտական լիմուզինը ահա-ահա պետք է բաց աներ շքերթը, իսկ Բենդիսիոն Ալվարադոն մեքենայի լուսամուտին դեմ արեց շշերով լեցուն դամբուղը եւ բղավեց. «Երեւում է խանութի կողմն ես գնում, ձեռքիդ հետ հանձնիր այս շշերը, որդիս»։ Խեղճ մայր... նրա մեջ չկար պատմական պահը գիտակցելու մի նշույլ, քաղաքական հոտառութեան մի փշուր, ինչը առանձնապես բացահայտվեց ծովակալ Հիգգենսի հրամանատարութեամբ ամերիկյան ծովային հետեւակի ատիւման պատվին կազմակերպված խնջույքում. որդուն առաջին անգամ տեսնելով շքերթային համազգեստով, սակայն չբանջաններով, մետաքայա ձեռնոցներով (այդ պահից մինչեւ կյանքի վերջը նա այլեւս չհանեց դրանք), Բենդիսիոն Ալվարադոն չկարողացավ զսպել իրեն համակած մայրական հպարտութեան զգացումը եւ դիմանազիտական ողջ ծառայութեան ներկայութեամբ բացականչեց. «Եթե իմանայի, որ որդիս հանրապետութեան նախագահ կդառնա, ես նրան կրթութեան կտայի, սենյորներ»։ Սարսափելի պահ էր, նա խայտառակեց պրեզիդենտին եւ վառվեց պալատից, տեղավորվեց տասնմեկ սենյականոց մի մենատանը, որ գառով որդին էր շահել նշանակալից այն գիշերը, երբ ֆեդերացիայի կողմնակիցների հաղթական առաջնորդները խաղանդանի շուրջ խաղարկում էին հակառակորդներին՝ ճողպարած պահպանողականների պերճաշուք տները։ Բայց Բենդիսիոն Ալվարադոյին դուր էր գալիս մենատան՝ կայսերական ժամանակների ձեփակերտութիւնը. «Այդ ձեփի պատճառով ինձ թվում է, թե ես Հոմերի պապի կինն եմ, սենյոր», եւ նա սկսեց սպրիտ ծառայողների եւ ոչ թե տերունական սենյակներում, վեց հավատարիմ, օտարերկի սպասուհիների շրջապատում, ազատ ժամանակի մեծ մասն անցկացնելով ամենախորքի զովաշունչ սենյակում, ուր տարել էր կարի մեքենան ու թռչնավանդակները. շոգը երբեք չէր թափանցում կիսափափար, խորդանոցի նման այդ սենյակը, այստեղ համեմատաբար տանելի էին իրիկնային մժղուկները, եւ Բենդիսիոն Ալվարադոն կարող էր հանգիստ խղճով գբաղվել իր կարու-

ձեւով, ետնարակից լուսամուտին ընկնող ոչ պայծառ լույսի տակ ներկել գորշ թռչնակները, որոնցից յուրաքանչյուրը պիրոլի էր վերածվելու, շնչել տամարինդների առողջ օդը եւ մինչ հավերը կըրջեին սրահներում, իսկ պալատական պահակախմբի զինվորները դատարկ սենյակներում կղարանակալեին սպասուհիներին, հասցնում էր նաեւ բողբոջ. «Մանր է խեղճ որդուս կյանքը. ծովային հետեւակը պահում է նրան պալատում։ Մայրը կողքին չէ, հոգատար կին չունի։ Ո՞վ է սփռվելու նրան գիշերվա կեսին, երբ արթնանա ցավից, երեք հարյուր խղճուկ պեսսո աշխատավարձով պրեզիդենտական աշխատանքի հոգնութիւնից։ Խեղճ տղաս»։ Նա գլխեր, թե ինչ է ասում, չէ՞ որ ամեն օր որդին այցելում էր մորը, ճիշտ այն ժամերին, երբ քաղաքը խեղդվում էր սիեստայի հեղձուկ ճահճում. նա մոր համար բերում էր շաքարամիրգ եւ բաց էր անում սիրտը, պատմում ծովային հետեւակի դրածոյի, այսինքն՝ իր, աննախանձելի վիճակից. նա բողբոջում էր, որ ստիպված է լինում փաստորեն գողանալ բերած շաքարամիրգը, իբր պատահաբար, անձեռոցիկ է գցում վրան, որովհետեւ անիծյալ այդ գրինգոները ծախսերի իրենց մատայաններում հաշվառում են նույնիսկ կերակրի մնացորդները. իսկ վերջերս, դաւը բողբոջեց նա, դրահանավի հրամանատարը պալատ բերեց մի խումբ աստղագետների, թե՞ քարտեզագիրների, եւ սրանք չբարեհաճեցին էլ բարեւել, լուսնային չափչփեցին սենյակը՝ իր գլխի վրայով ձգելով չափերիզի ժպտակներ, անգլերենով ինչ-ինչ հաշվումներ արեցին, եւ թարգմանչի միջոցով բղավեցին վրան. «Մի կողմ քաշվիր։ Ի՞նչ ես լույսի դեմը փակում։ Այստե՛ղ կանգնիր։ Մի՛ խանգարիր»։ Եվ նա մի կողմ քաշվեց, կծկվեց, հեռացավ, որպեսզի չխանգարի, լույսի դեմը չփակի, ոտքի տակ չընկնի, իսկ նրանք չափելով ամեն ինչ ու ամեն բան, նույնիսկ յուրաքանչյուր պատշգամբի լուսավորվածութիւնը, շարունակում էին վառվել նրան տեղից տեղ, այնպես որ՝ նա չգլխոք, թե գլուխն առած ուր փախչի սեփական սրայատում. «Բայց սա դեռ ամենասարսափելին չէր, մայր»։ Պարզվեց, որ նրանք փողոց էին շարժել նրա վերջին երկու սիրուհուն, պատճառաբանելով, թե գրինգո-ծովակալի կարծիքով պրեզիդենտին անարժան են օտարախոսակր այդ աղջիկները։ Եվ հիմա կնոջ այնպիսի կարոտ էր սպրում, որ մորից ծածուկ, իբր հեռանալով նրա անից,

աննկատելիորեն դատարկ սենյակներն էր մտնում եւ Հետապնդում սպասուհիներից որեւէ մեկին, եւ այդքամ Բենդիսիոն Ալվարադոն, կարեկցելով որդուն, դիտավորյալ բզբզում էր թռչուններին, որպեսզի սրանք թափահարեին թեւերը, կչկչալին, ծղրտային, ճաշին կոկորդներով մեկ եւ ստեղծված աղմուկը խլացներ կիսախափար սենյակներից եկող ամոթալի քաշքշուկի ձայնը, որ Հարեւանները չլսեին, թե որդին ինչպես է փորձում կոտրել սպասուհու Համառությունը, եւ թե ինչպես է խեղդված ձայնով սպասուհին սպառնում որդուն. «Թողեք ինձ, թե չէ կգանգատվեմ ձեր մորը»: Իսկ մայրն այդ ժամանակ չէր խնայում թեւավոր իր ժողովրդին, զրկում էր նրանց սիեստայից, բզբում Հա բզբում էր խեղճերին՝ որ չլսեին, որ ոչ ոք չլսեր շիկացած շնչառությունը այդ շտապող, թույլ սիրեկանի, որը նույնիսկ չէր մերկացնում կնոջը եւ ինքն էլ չէր համուսնաց, տիրում էր հասցրտապ, շան լակոտի նման վնգատալով, տիրում էր՝ չղգալով պատասխան կիրքը, եւ մենության դառը, ժլատ արցունքները գլորվում էին նրա այտերի վրայով, իսկ քաշքշուկից տագնապած Հավերը կչկչոցով փախչում էին տարբեր կողմեր, կրկին քաշվում սրաղ անկյուններ, իսկ շոգն այնպիսին էր, որ օդը ասես Հավված սպակի լիներ. «Խեղճ տղաս, անաստված այս օգոտոսյան շոգին, կիսօրվա ժամը երեքին, ախր, ի՞նչ սեր»: Նա աղքատ էր եւ նույնիսկ ինքն իրեն չէր պատկանում, քանի դեռ օտարերկրյա դեսանտը չէր լքել երկիրը, իսկ լքեց պայմանագրային ժամկետը լրանալուց էլ առաջ, որովհետեւ երկրում ժանտախտ բռնկվեց: Ժանտախտից սարսափած դեսանտայինները տախտակ առ տախտակ քանդեցին եւ բեռնարկղերի մեջ դասավորեցին իրենց սպայական կոտեջները, գետնից պոկեցին երկնագույն, արհեստական լճակները եւ ոլորեցին որպես գորգ, ծայծելցին մոլաթե ցիստեանները, որոնց մեջ Հայրենիքից ստացվող թորած ջուր էին պահում, որպեսզի ստիպված չլինեին օգտագործել մեր գետերի նեխած ջուրը, քարուքանդ արեցին իրենց Հոսպիտալների ճեմակ շինությունները, պայթեցրին զորանոցները, որպեսզի ոչ ոք չլիմանար դրանց կառուցվածքի գաղտնիքները. անմասա մնաց միայն Հին գրահանավ, որի տախտակամածին, Հունիսյան գիշերներին, Հայտնվում էր ծովակալի զարհուրելի ուրվականը. նավամատույցում միայն այդ գրահանավը մնաց ծովային Հետեակից

Հետո, մնացած ամեն ինչը նրանք տարան իրենց օդային գնացքներով: Տարան դրախտային բոլոր շրջիկ Հարմարություններն ու Հարմարանքները, որ նախատեսված էին մանր պատերազմների Համար, բայց տանելուց առաջ նրանք պետութայան ղեկավարին, նման դեպքերին պատշաճ կարգով, պատիվ սովեցին, ի նշան բարիդրացիական Հարաբերությունների պարզեւատրվեցին մեղալով, Հետո զղավեցին այնպես, որ ողջ աշխարհը լսի. «Վերջ: Մնա մենակ այս կեղտոտ բողբոջում: Տեսնենք առանց մեզ ո՞նց ես գլուխ հանելու»: Եվ գնացին: «Գնացին, մայր, սատանայի մոր ծոցը գնացին, ետ դարձան ձեռնունայն, ես դրանց մերը...»: Եվ առաջին անգամ սանդուղքով նա վեր ելավ որպես տեր եւ ոչ թե լծված եզ, աջ ու ձախ նետելով իր եւ ոչ թե այլոց Հրամանները՝ բարձրաձայն, անսքող, անձամբ բավարարելով ամենատարբեր ցանկություններ, խնդրանքներ: «Նորից թույլատրել աքլորակո՞վը: Թույլատրում եմ: Ասում եք կարելի է նորից օդապարիկներ՞ը բաց թողնել: Կարելի՞ է»: Նա Հասարակ մարդկանց վերադարձրեց գավթիչների արգելած բոլոր գվարճությունները, ասես արգելքները վերացնելով իր իշխանութայան Հզորությունն էր Հաստատում, իսկ երբ համոզվեց, որ ոչ ոք իրեն չի հակառակվում, որ իշխանությունն այժմ, իրոք, իրեն է պատկանում, նա փոխեց ազգային դրոշի գունաշերտերի հաջորդականությունը՝ վերին շերտը ներքեւ տարավ, ներքեւինը՝ վերեւ, պետական գինանշանից հանեց փյուռիկյան թասակը եւ Հրահանգեց փոխարենը տապալված դեւի պատկերը դրոշմել. «Որովհետեւ մենք, վերջապես, առանց վզակապի ենք, մայր: Կեցցե ժանտախտը»: Բենդիսիոն Ալվարադոն երբեք չէր մոռանում, թե ինչպես էին ապրում մինչեւ օտարերկրյա դեսանտի մեկնումը, հիշում էր ամոթալի կախվածությունն ու խեղճությունը, նույնիսկ աղքատությունը, որի մեջ ընկնում էին ժամանակ առ ժամանակ, բայց առանձնահատուկ դառնությամբ եւ տիրությամբ նա գանգատվեց իրենց անապահով վիճակից այն օրերին, երբ որդին Հարություն առավ մեռյալներից, երբ Պատրիսիո Արագոնեսի մահով իր սեփական հուղարկավորության խեղկատակությունը խաղաց, Հետո ճնշելով խաղի Հրահրած խոռովությունը, ընկղմվեց բարեկեցություն ճահիճը. Հենց այդ օրերին, սկզբում ոչինչ չնկատելով, Բենդիսիոն Ալվարադոն գանգատվում

էր բոլոր նրանց, ովքեր Համբերութիւն ունին լսելու, որ ինքը թեև պրեզիդենտի մայր է Համարվում, սակայն չունի ոչինչ, բացի խղճուկ մի կարի մեքենայից եւ որ որդին էլ, իրականում ոչինչ չունի. «Դուք տեսնում եք նրան կառք նստած, սենյոր, եւ ջահակիրներ են ուղեկցում նրան, բայց իմ խեղճ զավակը նույնիսկ իր տեղը չունի գերեզմանատանը, նույնիսկ գերեզմանոցային մի թիզ հող չի ձեռք բերել, որպեսզի կարողանա Հանգիստ շունչը փչել: Մի՞թե սա արդար բան է, սենյոր, այն էլ այսքան տարվա անբասիր ծառայութիւններից հետո»: Բայց շուտով նա դադարեց խոսել որդու դժբախտութիւններից, որովհետեւ պրեզիդենտն այլեւս չէր բացում սիրտը, առաջիկա պես վազ չէր տալիս մոր մոտ՝ պատմելու իշխանութիւնի գաղտնիքներն ու նենգութիւնները, դեասնուայինների ժամանակների Համեմատութիւնը նա այնպես էր փոխվել, որ թվում էր, թե մորից էլ տարիքով է, կարծես հրաշքով ժամանակի մեջ նա Հասեղ-անցել էր մորը. մայրը նկատել էր, որ որդու խոսքը հանկարծ դառնում է անհասկանալի, անկապ, բառերը սայթաքում են, մտքերը փախչում, ինչպես շաղ եկող ուլունք, երբեմն էլ շողիք է բաց թողնում, եւ այդժամ Բենդիսիոն Ալվարադոյին Համակում էր անսահման խղճահարութիւն. բայց դա ոչ թե մոր, այլ դատեր խղճահարութիւն էր՝ զառամած հոր նկատմամբ: Այդ զգացումը նա առանձնապես սուր ապրեց այն օրը, երբ որդին իր մոտ եկավ փաթեթավորված-տուփավորված գնումների ահապին կույտով եւ փորձում էր արձակել դրանց կապերը մեկին, անհամբերութիւնից թելը կտրատում էր ստամներով, չսպասելով մոր փնտրած մկրատին. կտորեց եղունգները, երկու ձեռքով ամեն ինչ թափեց սեղանին ու շնչակտուր, անհասկանալի հանդիսավորութիւնամբ, բառերից խեղդվելով, ասաց. «Տես, թե ինչեր եմ բերել, մայր: Ահա կենդանի ծովահարս՝ ակվարիումի մեջ, ահա բնական չափսերով յարովի հրեշտակ. նա կարող է թռչել սենյակում եւ զանգակ զնգացնել. սա օվկիանոսային խեցի է, տեսնո՞ւմ ես ինչ խոշորն է, բայց եթե ականջիդ մոտ պահես, մեր ազգային Հիմը կլսես եւ ոչ թե օվկիանոսի աղմուկը, ինչպես երգում են սովորական բոլոր խեցիները: Հրաշք են, չէ՞, մայր, ի՞նչ լավ բան է Հարուստ լինելը»: Սակայն մայրն անհաղորդ մնաց որդու հրճվանքին եւ լռեցայն կրծում էր իր վրձինների կոթերը, եւ նրա սիրտը պայթում էր

խղճահարութիւնից, անցյալի հիշողութիւններից. անցյալը նա հիշում էր եւ գիտեր բոլորից լավ. բոլորից լավ նա գիտեր ու հիշում էր, թե որքան էր վճարում որդին՝ պրեզիդենտական աթոռը պահելու համար. «Հիմա ուրիշ ժամանակներ են, սենյոր, իշխանութիւնը Հիմա ըմբռնելի է, տեսանելի, աչքիդ առաջ, ապակյա դնդիկ է՝ ձեռքիդ մեջ, ինչպես սիրում է ասել որդիս. այն օրերին իշխանութիւնը սպրդում էր ձեռքիցդ սաբալո ձկան պես, եւ նա, որ օծված չէր աստծուց եւ ոչ էլ ընտրյալն էր օրինականութիւն, պատից պատ էր զարկվում՝ այն օրերին իսկական խենթանոց դառած այս պալատում»: Այդ խենթանոցում նրան հետապնդում էր Հանուն Ֆեդերացիայի կռվում առաջ քաշվածները՝ անկշտում երամբ. նրանց օգնութիւն էր տալալվել գեներալ եւ բանաստեղծ Լաուտարո Մունյոսի նման ուժեղ բռնակալը, եւ թող չպակասի նրանից տիրոջ ողորմածութիւնը եւ լատինական պատարագամատուցը՝ ազնվացեղ, քառասուներկու նժույգներով, սակայն որպես փոխհատուցում իրենց ծառայութիւն, նախկին գինակիցները պահանջում էին երկրից արտաքսված Ֆեդերալների կալվածքներն ու անասունները, երկիրը բաժանում էին ինքնավար վավառներին եւ մի-մի գավառ գավթած Հայտարարում, թե Հենց սա է Ֆեդերացիան, որի Համար արյուն էին թափել. «Մեր երակներից, իմ գեներալ»: Նրանք իրենց գավառներում դարձան բացարձակ միապետներ, սեփական օրենքներ էին հռչակում, իրենց ծննդյան օրերը Հայտարարում էին ազգային տոն, անձնական ստորագրութիւններով դրամ էին կտրում, պճնվում արծաթակար եւ ոսկեհյուս շքագեասներով, ազամանդներով դրվագազարդում ոսկյա պատյաններն ու թրերի կոթերը, հագնում սիրամարզի փետրափնջով եռանկյուն գլխարկներ. Հասկանալի է, որ ողջ այս Հազուստ-կապուտը նրանք պատճենահասնել էին փոխարքայական ժամանակների Հինավուրց վիմանկարներից: Նրանք բռի էին, սենյոր, բռի ու անտաշ, պալատ էին խուժում առանց որեւէ հրավերի, բայց եւ սեփական արժանապատիւթիւն բարձր գիտակցումով. «Պետութիւնը մենք ենք, իմ գեներալ, երկիրը մեզ է պատկանում, բոլորիս. ե՛ւ երկիրը, ե՛ւ այս պալատը. Հանուն դրանց ենք մենք մեզ մահու տվել. մի՞թե այդպես չէ»: - նրանք մենակ չէին պալատ խուժում, գալիս էին իրենց քածերով, մի ամբողջ Հարեմ քածերով,

Հետները Հավուճիվ էին բերում՝ փորները լցնելու,- Հավուճիվը խլում էին հասարակ ժողովրդից՝ որպես խաղաղության տուրք, յուրաքանչյուրին անձնական պահակախումբ էր ուղեկցում,- վարձու բարբարոսներ էին, իսկական վայրենիներ, որ քայլում էին առանց կոշիկների, միայն գարշահոտ փաթաթաններով, գրեթե չգիտեին քրիստոնեական լեզուն, բայց ծանոթ էին զառ, խաղաթուղթ եւ այլ խաղերի բոլոր խորամանկություններին, հրաշալիորեն տիրապետում էին զենքի բոլոր տեսակներին. անկոչ ու անկիրթ Հյուրերի մշտական արշավանքներից պրեզիդենտական պալատը նմանվել էր գնչուների վաչկատան, սենյոր. անտանելի գարշահոտ էր ընկել պալատը, կարծես գետերը վարարման ժամանակ այստեղ էին ասի հանել իրենց ողջ աղտեղությունը. գլխավոր շտաբի սպաներն իրենց տուն էին քարչ տալիս պալատական կահույքը, բայց չէ՞ որ կահույքը Հանրապետության սեփականությունն էր, սենյոր. նրանք դոմինոյով խաղարկեցին պետական նպաստները: Խաղում էին օր ու գիշեր, ուշադրություն չդարձնելով Բենդիսիոն Այվարադոյի բողոքներին. խեղճ կինը դժվարություն էր ուռքի վրա մնում, այնքան էր հոգ տանում, որ այդ անասնոցում փոքրինչ կարգուկանոն հաստատի, փոքրինչ կարգի բերի, մաքրի կեղտ ու աղբի կույտերից. նա միակն էր, որ տեսնում էր, թե ինչպես է այլասերվում, Համբողջանուր նողկալիության վերածվում Ֆեդերալիստների լիբերական շարժումը, ինչպես է քայքայվում ամենայն բան. նրան չհաջողվեց կեղտոտ ցախավելով դուրս վճռել բոլոր այդ տականքներին, երբ տեսավ դրանց անբանությունը, տեսավ, թե ինչպես են խաղաթղթով խաղարկվում պետական բարձր պաշտոնները, ինչպես են տրվում զեխությունը. նրանք պոռնիկներին պառկեցնում էին դաշնամուրի ստեղնաշարի վրա, բնական պետքերը հոգում ալաբաստրե սափորների մեջ, թեեւ ինքը զգուշացրել էր. «Չէ, սենյոր, սա զուգարանի փոքրիկ կոնք չէ, գիշերանոթ չէ, սա սափոր է, որ դուրս են բերել ծովի հատակից»: Ի պատասխան՝ նրանք քրքջում էին եւ շարունակում պզճել թանկարժեք սափորները. «Տապալված հարուստների ջիզբու, սենյորա: Թող չմոզոնեն գիզի-բիզի սափորները»: Եվ ոչ ոք չէր կարող խանգարել նրանց, ինչպես ոչ մեկը, նույնիսկ, տեղ աստվածը չկարողացավ խանգարել գեներալ Ադրիանո Հուամանին հարբել պրե-

զիդենտական պաշտոնին անցնելու տասնամյակի առթիվ կազմակերպված կառավարական խնջույքում: «Ո՞ւմ մտքով կանցներ, որ այդպիսի հիմարություն կանի: Նա հայտնվեց պատշաճ տեսքով՝ վուշե գործվածքի թեթեւ, ձյունաթույր համազգեստով, առանց զենքի, ինչպես խոստացել էր ինձ նախօրյակին, սպալի ազնիվ խոսքով, որ զենքը կթողնի տանը: Նրան ուղեկցում էին քաղաքացիական շորերով թիկնապահները եւ օտարերկրյա լեզեոնից իր կողմն անցած Ֆրանսիացիներ. բոլորն էլ ծանրաբեռնված էին նվերներով, որ գեներալը բերել էր տվել Կայսինից եւ նախատեսել դեսպանների ու նախարարների կանանց համար. նվերները Հանձնում էր ինքը՝ Հուամանը, ոտքերն իրար զարկելով նախ ձիգ կանգնում յուրաքանչյուր տիկնոջ ամուսնու դիմաց՝ թույլատրություն խնդրելու. այս նրբակրթությունը նրան ծանոթացրել էին Ֆրանսիացիները, ահա այսպես էր, իբր, ընդունված Ֆրանսիական արքունիքում. ընծաները տիկնանց հանձնելով, Ազրիանո Հուամանը նատեց գահճիճի անկյունում, մի փոքրիկ սեղանի մոտ եւ սկսեց Հիանալ պարերով, դահուսակությունը շարժելով գլուխը եւ քթի տակ խոստովանելով, որ իրեն դուր է գալիս, շատ է դուր գալիս եվրոպական այդ պճնամոլների պարը. թվում էր, թե ինքն իր համար խաղաղ նստած էր բազկաթոռին, մոռացված բոլորից, բայց ես տեսնում էի, որ թիկնապահներից մեկը հեղում է նրան շամպայնով, լցնում հա լցնում էր նրա գավաթը. ի վերջո այնպես լցվեց փրփրուն այդ խմիչքով, որ դարձավ այ կարմիր ու քրտնեց. ձյունաթույր բաճկոնակի կոճակներն իրար հոտեից արձակելով, նա սկսեց զկուտալ ու բխկալ, բխկալ ու զկուտալ, մինչեւ բոլորովին շիլվեց, մայր, եւ հանկարծ, երբ պարը մի պահ դադարեց, ելավ իր տեղից, քանդեց շարվարի կոճակները եւ սկսեց ջրջնքել շուրջբոլորը իր խողովակից՝ ամեն ինչ ու ամենքին, մայր. նա միզում էր տիկնանց մուսլինե նուրբ փեշերին,- Չայլամի փետուրներով նրանց հովհարներին, կոշիկներին: Իհարկե, աներեւակայելի իրաբանցում սկսվեց, աներեւակայելի խայտառակություն, խոկ այդ Հուամանը շարունակում էր միզել, Հետն էլ երգում էր. «Մու ինձ մերժեցիր, բայց ես ջրում եմ քո այգու վարդերը: Օ՛, հրաշալի վարդեր»: Եվ ոչ ոք չհամարձակվեց հասցնել դրա վզակոթին, ոչ ոք, նույնիսկ ես, որովհետեւ գիտեի. թեեւ իմ իշխանությունն ավելի հզոր է,

քան զինակից գեներալներից յուրաքանչյուրինը առանձին-առանձին, սակայն ոչ այնքան, որ կարողանամ զիմադրել նրանցից թե-կուզեւ երկուսի դավադրութեանը»: Այդպէս էր, բայց ոչ մեկը դեռ իրեն հաշիվ էր տալիս, որ պրեզիդենտը, քարի ամրութեամբ այդ մարդը, մինչեւ ուղնուծուծը ճանաչում էր բոլորին, գիտեր, թե ով ինչու է շնչում, այնինչ սեփական մտքերն ու մտահոգացումները պահում էր ծածուկ. ոչ ոք, ոչ ոք էլ կարող գուշակել, թե ինչի է ընդունակ նա, ոչ ոք չգիտեր, որ նրա անվրդովութիւնն ու խաղաղութիւնը նիրհում էին սթափ ու դաժան հաշիվենկատութեան, սպասելու մեծ կարողութեան, ամեն ինչ կործանելու ճիշտ պահն ընտրելու մեծ համբերութեան վրա: Ահա թե ինչու նրա աչքերն անսահման թախծոտ էին, շրթներն անարյուն, իսկ կանացի ձեռքը նույնիսկ չղողաց թրի կոթը բռնելիս, երբ ստակալի այն կեսօրին գե-կուցեցին նրան, թե մարդկային կերպարանքը կորցնելու աստի-ճան անխոնի օդիով հարբած բանակի հրամանատար Նարսիստ Լո-պեսը արտաքննուցում, ամենավերջին պոռնիկի նման, հարկադրել է զրազունական սպային իր հետ անբնական հարաբերութեան մեջ մտնել, եւ հետո, ուշքի գալով, նվաստացումից ու չարութիւնից տատապելով, բռնել է գեղեցկադեմ սպային, քարշ տվել նիստերի դահլիճ եւ հեծելագորային նիզակով, որպէս մի թիթեռ, մեխել նրան գարնանային բնական պատկերող գործընտով պատին. դժբախտ գրագուցը պատին մեխված մնացել էր երեք օր եւ ոչ մե-կը էլ համարձակվել դուրս տանել նրա դիակը. այս դիպվածն այնքան էլ էր անհանգստացրել պրեզիդենտին, նա հետեւում էր միայն, որ զինակիցներն իր գեմ դավադրութիւն չկազմակերպեն, իսկ նրանց արարքներին ուշադրութիւն էլ դարձնում - ի վերջո այդ արարքները նպատակին համընդհանուր այն համոզմամբ-թեանը, որ վաղ թե ուշ նախկին զինակիցները կկոտորեն մեկ-մե-կու: Եվ, իրօք, մի գեղեցիկ օր նրան գեկուցեցին, որ գեներալ խե-սուքրիստո Սանչեսին ստիպված են եղել սպանել աթոռի հարված-ներով, որովհետեւ կատվի ճանկուտոցից Սանչեսը կատարութեան նոպա է ունեցել: Այդ լուրին բառացիորեն մյուսը հաջորդեց. գե-ներալ Լոտարիո Սերենոն խեղդվեց ձիով գետն անցնելիս. անհաս-կանալի բան էր պատահել ձիուն՝ ծնկել էր հանկարծ խեղճը ու սուզվել հատակը, ափսոս: Որոշ ժամանակ անց նոր իրադարձու-

թիւն. «Գեներալ Նարսիստ Լոպեսը, այլեւ չգիմանալով խայտա-ռակ իր արատի ամթիւն՝ արվամոլութեանը, ուժանակ է խցկել իր քամակը եւ փրթիկ-փրթիկ արել իրեն»: Ահա, այս կերպ, մեկը մյուսի հետեւից հեռանում էին նրանք, իսկ նա տխրութեամբ ասում էր յուրաքանչյուրի հասցեին՝ «խեղճ», եւ մի՞թե հնարավոր էր են-թադրել, որ նա որեւէ չափով մասնակցութիւն է ունեցել անփա-ռունակ ու հանկարծահաս այդ մահերին: Յուրաքանչյուր անգամ պաշտոնապէս հաղորդվում էր, որ սա կամ նա գոհվել է ծառայո-ղական պարտականութիւնները կատարելիս, բոլորին էլ կառա-վարական եւ գինվորական պատիվներով թաղեցին ազգային հե-րոսների պանթեոնում. «Երկիրն առանց հերոսների նույնն է, ինչ տունը առանց դռների, սենյոր»: Եվ, ահա, երբ ողջ երկրում մնա-ցին ընդամենը վեց գեներալ, որոնք անցել էին պատերազմական տարիների բոլոր փորձութիւնները, նա հրավիրեց նրանց իր ծննդյան տոնակատարութեանը, բարեկամական խնջույքի՝ առանց բացառութեան բոլորին, սենյոր, ներառյալ գեներալ ինստիտու Ադ-գարաբիին՝ ամենանենգ ու սարսափելի նախկին զինակցին, որը վառողով խառնված սպիրտ էր խմում եւ երեխա էր ունեցել սեփա-կան մորից: «Մենք մենակ կլինենք,- ասաց նա նրանց,- մեզանից՝ մարտական ընկերներից բացի ոչ ոք չի վրնի: Հին օրերի պես կհա-վաքվենք միասին, առանց գենքի, իհարկէ: Բոլորս միասին, կաթ-նեղբայրների պես»: Եվ բոլորը ժամանեցին, սենյոր, բոլորը հայ-տնվեցին խնջույքի դահլիճ, առանց գենքի, ինչպէս պայմանավոր-վել էին, բայց իրենց թիկնապահներով, որոնք աշալուրջ սպասում էին կից սենյակներում: Հյուրերը դատարկ ձեռքով չէին եկել, հրաշալի նվերներ էին բերել. «Մեզանից եղակիին, որը կարողա-ցավ միավորել բոլորիս»: Նրա կանչին արձագանքել էր նույնիսկ գեներալ Սատուրնո Սանթոսը, դուրս էր եկել սարահարթի իր որ-ջից, առասպելական Սատուրնո Սանթոսը, ոչ մեկին չվստահող, կասկածամիտ, գտարյուն հնդկացին, պոռնիկի գավակը, որը մշտապէս շրջում էր ոտաբոբիկ, որովհետեւ, ինչպէս ինքն էր ա-սում՝ իսկական տղամարդը չի կարող շնչել, եթէ ոտքի տակ չզգա հողի տրոփիւնը: Նա խնջույքին էլ ոտաբոբիկ էր եկել, վրան գցել երեւակայական կենդանիների պատկերներով պոչո, եկել էր ինչ-պէս միշտ մենակ, առանց թիկնապահների, մաշետեով, որ հրա-

ժարվեց Հանձնել, քանի որ դա գեներ չէր, այլ աշխատանքային գործիք, սափրանների գործիք: «Եվ նա նվիրեց ինձ մարտական մի քարարծիվ, մայր, տղամարդկային ազնիվ մենամարտի Համար եւ Հետը բերել էր տավիղ, մայր, սուրբ մի տավիղ, որի Հնչյունները փոթորիկ էին Հանդարտեցնում եւ նպաստում բերքատուլթյան բարձրացմանը. նա նվագեց տավիղը, նվագի մեջ Հալելով սիրտը, արվեստը, եւ մեր մեջ արթնացրեց պատերազմական տարիների կարտը, սոսկալի առաջին օրերի Հիշողությունները եւ այդ Հիշողությունները նման էին շնային եռուքորին. մենք նույնիսկ զգում էինք պատերազմի Հոտերը, նա տակնուվրա արեց մեր Հոգիները Հեռուները տանող մարտական ոսկե նավակի մասին երգով եւ մենք ձայնակցեցինք խմբովին, երգեցինք սրտանց. «Կամուրջից ես ես դարձա արտասովելով...»: Նրանք երգում էին, խմում, ուտում, մինչեւ խժռեցին փորը սալոր լցված մի ամբողջ Հնդուհավ եւ տապակած վարագի կեսը. ամեն մեկն իր խմիչքն էր խմում, իր անձնական տափաչչից, իսկ գեներալ Սատուրնո Սանթոնը եւ պրեզիդենտը ոչինչ չխմեցին եւ Համարյա ոչինչ չկերան, որովհետեւ երկուսն էլ խմող չէին եւ իրենց կյանքում չէին կերել ավիլին, քան պետք էր քաղցած չլինելու Համար. մարտական երգերից Հետո գեներալներն իրենց ընկերոջ պատվին երգեցին Դավիթ թագավորի առավոտյան սաղմոսները, բոլոր այն մաղթանքի երգերը, որ տարածված էին երկրում, քանի դեռ գեսպան Հանեմանը պրեզիդենտին չէր բերել իր հրաչալի նվերը. ձայնասկավառակ էր, որի վրա մեկընդմիջ գրանցվել էր «Մենդյան տոնը շնորհավոր» երգը. նրանք բղավում ու բղավում էին իրենց երգերը, ավելի ու ավելի Հարբում, լպտտում մարտական ընկերոջը՝ թախծոտ, վշտոտ ծերուկին, իսկ երբ բոլորովին Հարբեցին, պրեզիդենտը լքեց նրանց եւ լամպը ձեռքին, իր հին, գորանոցային սովորությամբ, շրջեց ողջ պալատը, բոլոր սենյակները եւ ննջասենյակ գնալուց առաջ վերջին անգամ տեսավ մարտական ընկերներին այնտեղ, ուր թողել էր. վեցն էլ քնել էին Հատակին փռված, մեկմեկու գրկած՝ ծանրացած մարմիններով ու անՀույս Հարբած, բացի Սատուրնո Սանթոնից. նրանց քունը Հակում էին Հինգ թիկնապահներ, քանգի Սանթոնը թիկնապահ չուներ. թիկնապահներն աչքները չէին Հեռացնում մեկը մյուսից, որովհետեւ Հատակին քնած գեներալները, նույնիսկ

քնի մեջ, նույնիսկ եղբայրաբար իրար գրկած, չէին վատահում միմյանց եւ վախենում էին իրարից ճիշտ այնպես, ինչպես նրանցից յուրաքանչյուրն առանձին-առանձին վախենում էր պրեզիդենտից, իսկ պրեզիդենտը սրանց զույգերից, քանի որ երկուսը, զույգը՝ դավադրություն է: Վերջին անգամ քնածներին նայելով նա ուղղվեց ննջասենյակ, դռան մոտ կախեց լամպը, փակվեց երեք կողպեքով, երեք շղթայով եւ երեք սողնակով, պառկեց Հատակին՝ երեսը ինչպես բարձին ափերի մեջ խրած, եւ Հենց այդ ակնթարթին պալատը դողաց պահակախմբի Հրացանագարկի որոտից՝ մեկ: Եվ երկրորդը՝ երկու: «Եվ վերջ ոչ մի ավելորդ աղմուկ ոչ մի Հատուկեմտ կրակոց ոչ մի տնքոց ամեն ինչ վերջացավ մի Հարվածով գրողը տանի ողջ այդ շխափրավը»: Միայն վառողի ծուխը նստեց անմուռն աշխարհի վրա: Իսկ առավոտն արթնանալով նա Համոզվեց, որ այլեւս ոչ ոք եւ ոչինչ չի սպառնում բացարձակ իր իշխանությանը. արյան լճակները չլմփացնելով գինվորները կարգի էին բերում անցած գիշերվա բարեկամական խնջույքի դահլիճը. ցնցված Բենդիսիոն Ալվարադոն սարսափահար բռնել էր գլուխը, նայում էր պատերին, որոնցից արյուն էր կաթկթում, թեեւ սվաղում էին մոխրով ու կրով՝ պատերը արյուն էին քրտնում. արյուն էր ծորում գորգերից, թեեւ նոր էին դրանք քամել, ինչպես սպիտակեղենն են մզում. արյան առվակները վաղում էին միջանցքներով, լցվում բոլոր սենյակները,՝ թվում էր, թե որքան ցանկանում էին ազատվել, այնքան ավելի էր շատանում արյունը,՝ սրբում էին, չորացնում, մաքրում, որպեսզի քողարկեն պատերազմի վերջին Հերոսների սպանության Հետքերը. պաշտոնապես Հայտարարվեց, որ նրանց սպանել են Հանկարծակի խելագարության նուպայով բռնված թիկնապահները, Հետո ազգային դրոշներով պատանված նրանց մարմինները Հերոսների պանթեոնում Հողին Հանձնեցին եւ նրանց պատվին պատարագ մատուցեց ինքը՝ եպիսկոպոսը. գեներալների թիկնապահները նույնպես դուրս չպրծան ծուղակից, ոչ մեկը ողջ չմնաց, բայց ողջ-առողջ դուրս պրծավ գեներալ Սատուրնո Սանթոնը, որովհետեւ նա վղից կախ գնդակներ վանող, գրահի պես, յոթ սուրբ խնկաման ուներ, սենյոր, որովհետեւ նա փոխակերպուկ էր, կերպարանափոխվում էր ինչպես կամենար. կրիա կարող էր դառնալ, լճակ, կայծակ. պրեզիդենտը ստիպված

էր Հավատալ, որովհետեւ Սատուրնո Սանթոսին չգտան նույնիակ Հովազների Հեռքերը բռնելուն վարժված չները. պայծառատես- գուշակը նույնպես Հաստատեց, որ ողջ է Սատուրնո Սանթոսը. «Ահա նա, իմ գեներալ, այս խաչի թագավորն է»։ Ինչ գնով էլ լի- ներ, պետք էր գտնել նրան, որովհետեւ ճողոպրած գեներալն ան- Հանգատացնում էր պրեզիդենտին, չէ՞ որ գիտեր ամեն ինչ. եւ նրան որոնում էին օր ու գիշեր, փնտրեցին տարիներ շարունակ, մինչեւ մի օր պրեզիդենտն իր վագոնի լուսամուտից տեսավ տղա- մարդկանց, կանանց ու երեխաների մի թափոր, որ թափառում էր կահ-կարասիով, անասուններով. այդպես պատերազմի տարիներ- ըն էին գլուղովի գաղթում Ֆեդերալիստների զորքերի ետեւից- բայց այս ամբոխը գնում էր գունատ, Հյուժված, կոշտ Հագուստով եւ պատառտոված պոնչոյով մի մարդու ետեւից, գնում էր Հորդ անձրեւի տակ՝ իրենց ծերերին ու Հիվանդներին տանելով ճոճերի մեջ պառկած - այդ մարդն իրեն մեսիա էր անվանում եւ ամբոխը քայլում էր նրա ետեւից։ Եվ պրեզիդենտը զարկեց իր ճակատին ու բացականչեց. «Ահա նա, գրողը տանի։ Սա չէ՞ որ Սանթոսն է»։ Իրոք այդ մարդը Սատուրնո Սանթոսն էր, որ ապրում էր քարոզ- չությամբ, սնվում Հավատացյալների ողորմածությամբ եւ Հրաշա- փորձ տավիրի նվագով. այո, ինքն էր՝ աղքատ, մուսլի, պատառտ- ված պոնչոյով եւ մինչեւ վերջին թեղը քրքրված փեպրե գլխարկով, սակայն այս խղճուկ տեսքով էլ նա ահեղ էր եւ Հնարավոր չեղավ առանց արյուն թափելու ձերբակալել. մաշետի Հարվածներով նա գլխատեց երեքին, պրեզիդենտական պահակախմբի ամենաճար- պիկ ու քաջ զինվորներին, որոնք փորձեցին որսալ գեներալին միանգամից. եւ պրեզիդենտը Հրամայեց կանգնեցնել գնացքը գե- ռեզմանատան նման տխուր այդ սարահարթում, մեսիային չըջա- պատած ամբոխի մոտ. մարդիկ իսկույն ցրիվ եկան, երբ ազգային դրոշի գոլյնով ներկված վագոնից գեներալը պատրաստ դուրս թափվեցին պրեզիդենտի թիկնապահները. ոչ մի շունչ չմնաց, միայն Սատուրնո Սանթոսն էր՝ իր Հրաշափորձ տավիրի մոտ քար կտրած. նրա ձեռքում մաշետի կոթն էր, իսկ աչքերն անշարժա- ցել էին պրեզիդենտական վագոնի դռանը - գեներալ Սատուրնո Սանթոսը Հմայված էր իր երգվյալ թշնամու տեսքով. նա Հայտն- վեց աստիճաններին առանց տարբերանշանի դաշտային Համագ-

գեստով, առանց դենքի. այնքան ծեր էր ու այնպես Հեռու. «Ասես չենք տեսնվել մի Հարյուր տարի, իմ գեներալ»։ Սանթոսի աչքին պրեզիդենտը չափազանց Հոգնած երեւաց ու միայնակ, անառողջ - ցարդի քմայքներից դեղնել էր մաշկը, դեղնել էին աչքերը, բայց դրանցից մի արտակարգ ճառագայթում էր արձակվում. ողջ իշ- խանության ուժի բխումն էր, որ կենտրոնացրել էր նա իր ձեռ- քում սպանելով մյուս Հավակնորդներին, եւ գեներալ Սատուրնո Սանթոսը իր մահն ընդունելով վճռեց չդիմադրել, տեսնելով, որ ոչնչի առաջ չի կանգնեցնի, ոչ մի բան խելքի չի բերի բացարձակ իշխանությունից խենթացած, միայն տիրելու ծարավ այդ ձերու- նուն, բայց պրեզիդենտը Սանթոսին պարզեց կյոբ ու Հարթ, ման- տերայայի՝ մարմնի նման ձեռքը եւ բացականչեց. «Թող աստված օրհնի քեզ, Հայրենիքի քաջ ու փառավոր զավակ»։ Որովհետեւ նա գիտեր, որ թիկունքը չձռած, Հպարտ թշնամուն Հաղթող միակ գեներալ բարեկամական ձեռքն է, եթե դու ես առաջինը պարզում։ Եվ գեներալ Սատուրնո Սանթոսը Համբուրեց պրեզիդենտի ոտքե- րի տակի Հողը եւ ասաց. «Թույլ տվեք Հավատով ու ճշմարտու- թյամբ ծառայել ձեզ, իմ գեներալ, քանի դեռ կարող եմ մաշետե բռնել, քանի դեռ նա կարող է հրգել իմ ձեռքերում»։ Եվ նա ըն- դունեց Սատուրնո Սանթոսին ծառայության, դարձրեց իր թիկնա- պահը, պայմանով սակայն, որ նա երբեք չկանգնի իր թիկունքի ե- տեւում. նա դարձրեց նրան նաեւ իր խաղընկերը, եւ նրանք չորս ձեռքով դոմինո էին խաղում. մինչեւ վերջին սենտավոն մաքրա- զարդեցին տապալված, գանձարանների Հետ մեր երկիրը փախած շատ ու շատ բռնակալների գրպանները. պրեզիդենտական կառքով նա նրան տանում էր ամեն տեղ, գազանի Հոտ արձակող այդ ոտա- բորիկին քարչ տալիս դիվանագիտական ընդունելությունների - նույնիակ շներն էին փախչում Հովազի նրա Հոտն առնելով, իսկ դեսպանների կանայք սրտխառնուք էին ունենում. նա Հրահանգեց նրան Հսկել իր քունը եւ Սատուրնո Սանթոսը քնում էր ննջա- սենյակի դռան տակ. ննջասենյակի տիրոջ Հոգին խաղաղվում էր այն գիտակցությունից, որ ոչ Հեռվում կենդանի շունչ կա, որով- Հետեւ նրան մշտապես տանջում էին մղձավանջները եւ նա սար- սափում էր մենակ մնալ նրանց Հետ, ում տեսնում էր երագում. եր-

* Մանտերայա - ձուկ, «ծովային սատանա»:

կար տարիներ նա պահեց Սատուրնո Սանթոսին իր կողքին, թեև լրիվ չէր վատահում, թեև որոշ տարածութեան վրա, բայց կողքին, մինչև Սատուրնո Սանթոսին Հաղթեց տառապալից Հոգատապը, որից նա բոլորովին Հյուծվեց եւ մաշեցին այլեւ չէր երգում նրա ձեռքերում, եւ այս Հանգամանքը ստիպեց նրան մահ տենչալ. «Սպանեք ինձ, իմ գեներալ: Միայն դուք ունեք այդ իրավունքը»: Բայց նա Սատուրնո Սանթոսին պատկառելի կենսաթոշակ նշանակեց, պարգեւատրեց Հավատարիմ ծառայութեան Համար մեղալով եւ մեռնելու ուղարկեց սարահարթ, անամնադողերի խուլ մի գյուղակ, ուր ժամանակին ծնվել էր Սանթոսը. Հրաժեշտին նույնիսկ արտասպեց, երբ Սանթոսը Հպարտութեանը վերջնականապես մի կողմ դնելով, իր անկարողութեանից չամաչելով, դառնացած ասաց. «Ահա տեսնում եք, իմ գեներալ, նույնիսկ ամենապինդ տղամարդիկ են թուլանում, դառնում կնիկ»:

Այո, Բենդիսին Ալվարադոն լավ գիտեր եւ հիշում էր, թե ինչ գնով էր որդին մնում պրեզիդենտական աթոռին, եւ ոչ մեկը իրենից լավ չէր Հասկանում երեխայական այն Հրճվանքը, որով որդին լրացնում էր բաց թողածը, այն շուսյութեանը, որով նա աջ ու ձախ վատնում էր իշխանութեան շնորհիվ ձեռք բերած փողերը. վատնում էր, որ ունենար այն ամենը, ինչից զուրկ էր մանկութեան, երիտասարդութեան տարիներին, բայց Բենդիսին Ալվարադոյին գայրացնում էր այն իրողութեանը, որ մարդիկ օգտվելով որդու միամտութեանից, առասպելական գներով էին վաճառում նրան արտասահմանյան գանազան ծուրի-պոտի բաներ, թեև նա տեսնում էր, որ դրանք գրոշի արժեք ունեն, ամեն դեպքում ավելի անարժեք էին, քան ջրաներկով ներկված իր թռչնակները - թռչնակներին կերպարանափոխելը Հնարամտութեան ու փորձ էր պահանջում, սակայն մեկ թռչնակին չորս պետոյից ավելի ոչ ոք երբեք չէր վճարել: «Ես դեմ չեմ քո խաղալիքներին,- ասաց նա որդուն,- բայց վատ չէր լինի ապագայի մասին էլ մտածել. ես չեմ կամենում տեսնել քեզ գլխարկի մարդկանց դեմ արած, երբ քեզ գլուրեն քո աթոռից. աստված ոչ անի, իհարկե, բայց չէ՞ որ կարող է այդպես պատահել, ուրեմն, ի՞նչ պիտի անես: Գոնե լավ երգիչ լինելի կամ արքեպիսկոպոս, կամ նավաստի, բայց դու ընդամենը գեներալ ես, միայն Հրամայել գիտես՝ մեկ, երկու: Բա դրանով ապրել կլինի՞»:

Նա որդուն խորհուրդ տվեց ապահով տեղում թաղել պետական ծախսերից ավելացած փողերը, այնպես որ ոչ ոք չիմանար թաքստոցի տեղը, եւ այդ փողերը պետք կգան, երբ Հարկ կլինի մի կողմ քաշվել, ինչպես ես եմ քաշվել իրենց երկրներից վտարված այն խեղճ պրեզիդենտները, որոնց բաժին էր Հասել միայն մոռացութեանը, որոնք ողորմածութեան ստանալու պես ուրախանում էին Հարազատ նավի սոսկ ազդանշանը լսելիս. «Հաճախ հիշիր ժայռակատարի տանը ապրող մարդկանց, հիշիր, որ նրանց նայելով դու Հայելու մեջ քեզ ես տեսնում»: Բայց նա կամ ուշք չէր դարձնում մոր խոսքերին եւ կամ Հանգստացնում էր նրան մոգական խոսքերով. «Ոչնչից մի վախենա, մայր, որովհետեւ ժողովուրդը սիրում է ինձ»: Բենդիսին Ալվարադոն ապրեց մինչև խոր ծերութեան, մշտապես գանգատվելով աղքատութեանից, Հայհոյելով սպասուհիներին, շուկայում շուսյ ծախսումների Համար, երբեմն ինքն էլ իրեն գրկելով ճաշից, միայն թե կրճատի ծախսը, եւ ոչ ոք չէր Համարձակվում բաց անել նրա աչքերը, ասել, որ վաղուց արդեն նա աշխարհի ամենահարուստ կանանցից մեկն է, քանզի այն ամենը, ինչ շահում էր որդին կառավարական գործարքների ու մեքենայութեանների շնորհիվ, գրանցում էր մոր անունով. նա չգիտեր, որ դարձել է անծայրածիր կարվածքների ու անհամար անասնահոտերի տիրուհի, տեղական տրամվայի գծերի, փոստի, Հեռագրատան եւ ազգային ջրերի կառավարչուհի, չգիտեր, որ մեզ պատկանող ջրերը մտնող, մեր գետերով լողացող յուրաքանչյուր նավ պարտավոր էր նրան մաքս վճարել. այս ամենը նա չգիտեր, ինչպես չգիտեր եւ այդպես էլ մինչև մահ չիմացավ, որ իր որդին բալորովին էլ միամիտ չէր, մեծահասակ երեխա չէր, ինչպես թվաց իրեն, երբ մենաստուն եկավ ու բերեց բոլոր այդ նվեր-խաղալիքները, որոնցով ինքն էլ զվարճացավ. նա չգիտեր, որ այդ ժամանակ արդեն որդին անասնամորթի տուրք էր նշանակել եւ այդ տուրքն ամբողջութեամբ իր գրպանն էր լցնում, չգիտեր, որ որդին խոշոր գումարներ էր վերցնում Հովանավորելու դիմաց, չէր նողկում շահամոլ արբանյակների շուսյ նվիրատվութեաններից, բացի դրանցից Հակայական գումարներ էր շահում վիճակախաղում - վիճակախաղի շահումների կարգը չէ՞ որ մանրամասնորեն ինքն էր մշակել եւ խաղարկութեանն այնպես էր գործում, ինչպես պետք էր ի-

րեն: Վիճակախաղի գործարքը նա ձեռնարկեց իր կեղծ մահից հետո, ավելի ճշգրիտ՝ Մեծ Աղմուկի ժամանակներում, սենյոր, որ այդպես կոչվեցին ոչ այն պատճառով, ինչպես կարծում են շատերը, թե մի անգամ, սուրբ էրակլիո մարտիրոսի օրվա լույս զիշերը, ողջ երկրով մեկ դժոխային ստորերկրյա որոտ թնդաց,- ի դեպ, այդպես էլ խելքին մոտ ոչ մի բացատրություն չստանալով,- այլ այն պատճառով, որ այդ օրերին մեծ աղմուկով ամենուր, ամենաբազմազան շինությունների հիմքն էր դրվում. հիմքը գցելու պահին կառույցները հռչակվում էին աշխարհի մեծագույնները, թեև հիմքը գցելուց եւ ոչ մեկն ամբողջությամբ չկառուցվեց, բայց աղմուկը մեծ էր, սենյոր. այդ ժամանակներում նա պետական խորհուրդներ հրավիրելու սովորություն ուներ՝ սիեստայի ժամերին եւ մոր մենատանը, տամարինդների սովերով ծածկված բակում. ճոճում պառկած, գլխարկով հով անելով, աչքերը փակ նա լսում էր ճոճի շուրջը նստոտած, ներկած բեղերով ճոռմաբաններին, որոնք շնչահեղձ էին լինում շոգից ցելուլոզե օձիքներով սեղմված մահուլե սյուրթուկների մեջ, շատախոս նախարարներին, ատելի այդ քաղաքացիականներին, որոնց նա ստիպված էր հանդուրժել իր իսկ շահերի համար. նրանք ճամբարտակում էին, իսկ նա լսում էր, թե ինչպես են դրանց ձայները սուզվում բակում հավերին հետապնդող աքաղաղների թեւաբախման աղմուկի մեջ, լսում էր ճոճիկների անվերջ ու միալար ճառացը, մոտերքից եկող անխոնջ գրամաֆոնի միեւնույն երգը. «Սուսաննա, ինձ մոտ արի, Սուսաննա», ննջում էր եւ նախա-րարները իսկույն լուռ էին հարգալից. «Սուս, գեներալը քնեց»,- սակայն ընդհատելով խոմիոցը, բայց եւ աչքերը չբանալով, նա բղավում էր. «Շարունակեք, ես լսում եմ»,- եւ նրանք շարունակում էին, քանի դեռ նա դուրս չէր գալիս սիեստայի սարդոստայնից, տանջալից նինջից եւ չէր ամփոփում նիստի արդյունքները. «Հիմարություններ դուրս տվեցիք: Չեղանից միայն մեկն է գործի մարդ՝ առողջապահության նախարարը, իմ հայրենակիցը: Դե, էլ ի՞նչ է ձեզ պետք: Յրվեք, վերջացրինք այս չիլափոթը»: Հետո նա պետական գործերը քննարկում էր անձնական օգնականների հետ, ճաշի ժամանակ, ետ ու առաջ քայլելով, ափսոս մի ձեռքում, գրալը՝ մյուս, իսկ շատ հարցեր վճռում էր ընթացքում, սանդուղքով բարձրանալիս, նույնիսկ չէր վճռում,

փնթփնթում էր. «Արեք ինչ ուզում եք, միեւնույն է, ես եմ այստեղ տեղ ու տիրականը»: Նրան այլեւս չէր հետաքրքրում՝ սիրո՞ւմ են իրեն, թե ոչ,- «Դատարկ բաներ են»,- եւ սկսեց հայտնվել հասարակական հազար ու մի հանդեսներում. անձամբ ժապավեններ էր կտրում բաց անելով ինչ-ինչ ցուցահանդեսներ, ամբողջ հասակով մեկ տնկվելով մարդկանց առջև վտանգելով իրեն այնպես, ինչպես չէր վտանգել նույնիսկ առավել խաղաղ ժամանակներում. «Դատարկ բաներ են, ոչինչ չի պատահի»: Իսկ օրվա մնացած ժամանակը նա անց էր կացնում իր թանկագին ընկերոջ՝ գեներալ Ռոդրիգո դե Ագիլարի եւ առողջապահության նախարարի՝ թանկագին հայրենակցի հետ դմինո խաղալով: Այս երկուսը միայն իրավունք ունեին խնդրել, որ այս կամ այն կալանավորին աղատի, որեւէ մահապարտի ներքի, միայն այս երկուսը կարողացան տեսակցություն թույլտվություն խնդրել գեղեցկության թագուհի Մանուելա Սանչեսի համար: Հասարակ դասից ծնված մի հրաշք արարած էր նա, աննման ծաղիկ, ծլած ազբատություն այն ծովի մեջ, որ մենք անվանում էինք Շնային գզվուտոցների թաղամաս, որովհետեւ այդ թաղամասում բնակվող շները գզվուտվում էին օր ու զիշեր, առանց շունչ քաշելու, առանց դադարի. դա այն թաղամասն էր, ուր չէին համարձակվում մտնել ազգային գլխարկայի պարեկները, որովհետեւ բավական էր հայտնվելին, իսկույն տկլորվում էին, իսկ նրանց մեքենաները մի ակնթարթում վերածվում էին պահեստամասերի. այստեղ մոլորված ավանակը դուրս էր ելնում ոսկորներով լի պարկի տեսքով - ահա այդպիսին էր Շնային գզվուտոցների թաղամասը, իր խճճված փողոցների լաբիրինթոսով, մահվան այդ որջը, ուր անհետանում էին հարուստների առեւանգված որդյակները. «Նրանց այստեղ սպանում էին ու տապակում, պատկերացնում էք, իմ գեներալ»: Բայց հենց այդտեղ էր ծնվել ու մեծացել, այդտեղ էր ապրում Մանուելա Սանչեսը, չարաբաստիկ Մանուելա Սանչեսը, ազբարկղի այդ ծաղիկը. «Այդ աղջկա գեղեցկությունն ապշեցրել է ողջ երկիրը, իմ գեներալ»: Նրա հետաքրքրասիրությունը բորբոքվեց, այնպես բորբոքվեց, որ ասաց. «Եթե նա, իրոք, այդպիսի արտակարգ գեղեցկուհի է, ապա ես պատրաստ եմ ոչ միայն ընդունել նրան, այլեւ հետը վալս պարել: Գրողը տանի, թող գրեն այդ մասին լրագրերը, նման պատմություններ շատ են հա-

վանում Հասարակ մարդիկ»: Երեկոյան, սակայն, Մանուելա Ման-
չեսի տեսակցութիւնից Հետո, սկսելով դոմինոյի Հերթական խա-
ղը, նա բացահայտ Հիասթափությամբ ասաց գեներալ Ռոզրիզո
դե Ագիլարին, որ աղքատների փառաբանված այդ թագուհին ար-
ժանի չէ նույնիսկ իր Հետ վայս պարելուն, որ նա սովորական մի
աղջիկ է, Հար ու նման Հարյուրավոր այլ Մանուելա Մանչեսների,
ուլքեր բնակվում են Շնային գզվուտոցների թաղամասում. «Մու-
լինե բոլորածախերով դրա Հավերժահարսի շրջագգե՛ստը, կեղծ քա-
րերով զարդարված, ոսկեջրած դրա թա՛գը, Հասյա ձեռքի վա՛րդը,
վախը՝ մորից, որն այնպես է դողդողում աղջկա Համար, կարծես
մաքուր ոսկուց է շինված: Բայց աստանան նրա Հետ, ես բավարա-
րեցի նրա երկու խնդրանքը. նա ջուր եւ էլեկտրականութիւն էր
խնդրում տալ Շնային գզվուտոցների թաղամասին: Սակայն ես
զգուշացրի նրան այլեւս աչքիս չերեւալ իր խնդրանքներով. տանել
չեմ կարող մուրացիկներին եւ չեմ կամենում խոսել պատահական
ամեն քրջոտի Հետ: Ի՞նչ է նրանց ուզածը»: Եվ նա խաղը կիսատ
թողած ոտքի ելավ ու Հեռացավ դուռը շրխկացնելով, իսկ երբ ժա-
մը ութը դարձավ, Հայտնվեց Ֆերմայում, կեր տվեց կովերին, Հրա-
Հանգեց աթար տանել պալատ, Հետո գնաց ընթերցու եւ, սովորու-
թյան Համաձայն, մի ձեռքով ափսեն բռնած - քայլում էր սենյա-
կում, ուտելով տապակած միսը, լոբու, բրնձի եւ չինարի տերեւնե-
րով սալաթը, ստուգում ամե՛ն ինչ կարգին է պալատում. Հաշվեց
բոլոր ժամապահներին, բոլոր պահակակետերը, սկսած պալատի
դարպասներից մինչեւ իր ննջասենյակի դուռը, Համոզվեց, որ պա-
Հակներն, ինչպես կարգն է, տամնչորսն են, Հետո ստուգեց՝ տե-
ղո՞ւմ են անձնական պահակախմբի մյուս անդամները եւ Համոզ-
վեց, որ տեղում են, պալատի առաջին հոնաբակում դոմինո են
չրխկացնում. Հետո նա Համոզվեց, որ բոլոր բորոտները պառկած
են սանդուղքի աստիճաններին եւ երբ ժամը ինը դարձավ, ընթեր-
քի ափսեն առաջին իսկ պատահած բաց լուսամուտի գոգին դրեց,
իսկ ինքն ընկղմվեց գարշահոտ ու թանձր խալարն ու Հայտնվեց
իր սիրուհիների բարաքը, այն մահճակալի մոտ, որի վրա քնել էին
միանգամից երեք կին՝ օրասպակաս իրենց երեխաներով. նա
խցկվեց այդ մարդակույտի, գեշ Հոտ արձակող մարմնեղեն խառ-
նախյուսի մեջ, մի կողմ Հրեց իրեն խանդարող երկու գլուխ եւ ե-

րեք գույգ ոտքեր եւ տիրացավ կանանցից մեկին, չտեսնելով նույ-
նիսկ նրա դեմքը, իսկ կինը չարթնացավ էլ, եւ ոչ մեկը չարթնա-
ցավ այդ մահճակալի վրա, միայն Հարեան մահճակալից լավեց
կանացի քնատ մի ձայն. «Մի փնչացրեք այդպես, իմ գեներալ, ե-
րեխաները կվախենան»: Հետո նա պալատ վերադարձավ, ստու-
գեց երեք լուսամուտների բոլոր քսան մղակները, մտղուկներին
քշելու Համար միջանցքում աթար վառեց - Հանդերձարանից դե-
պի բնակելի սենյակները շարժվելով, նա Հինգ մետրը մեկ աթարի
կտոր էր վառում եւ ներշնչելով ծուխը Հիշում անՀուսալիորեն Հե-
ռու իր տկոյր մանկութիւնը. բայց մի՞թե դա իր մանկութիւնն էր:
Եղած-չեղածը ակնթարթային Հիշողութիւն էր, որ ծնվում էր ա-
թարի ծուխը ներշնչելիս, Հետեւյալ պահին նա ոչինչ այլեւս չէր
Հիշում... Հետո նա շարժվում էր Հակառակ ուղղութիւն՝ դեպի
Հանդերձարան, մարելով բոլոր սենյակների լույսը, ծածկելով
թուջնավանդակները եւ Հաշվելով դրանք. «Բառասունութ Հատ
պիտի լինեն»: Այո, քառասունութ Հատ էին, բայց նա չՀանգստա-
ցավ, կրկին շրջեց ողջ պալատը՝ յամար ձեռքին, տամնչորս անգամ
տեսավ իր արտացոլանքը տամնչորս Հայելիների մեջ՝ տամնչորս
Համանման գեներալներ՝ ձեռքներին վառվող լամպ: Ժամը տասը
դարձավ: Ամեն ինչ կարգին էր: Մտավ իր վարդապետներին
ննջասենյակը, մարեց լույսը. «Բարի գիշեր, սենյորներ»: Հետո աչ-
քի անցկացրեց առաջին Հարկի բոլոր առանձնասենյակները, բոլոր
ընդունարանները, բոլոր արտաքնոցները, վարագույրների ետեւը
տնտղեց, սեղանների տակը՝ ոչ ոք չկար. եւ նա գրպանից Հանեց
բանալիների փունջը, շոշափելով գլխի ընկավ՝ որը որ փականքինն
է, փակեց բոլոր առանձնասենյակները, բարձրացավ գլխավոր
Հարկաբաժին եւ այնտեղ էլ ստուգեց բոլոր անկյունները՝ սենյակ
առ սենյակ, եւ փակելով բոլորը, վերջապես Հասավ իր ննջասե-
նյակ, թաքստոցից դուրս բերեց մեղրի պուլիկը, կուլ տվեց ամենօ-
րյա բաժին երկու գդալ մեղրը, Հասցնելով մտածել մոր՝ Բենդիսիոն
Ալվարադոյի մասին, երեւակայությամբ տեսավ նրան քնած քա-
ղաքամերձ իր մենատանը, թուրինջի թփի եւ օրեգանո խոտի Հա-
ճելի բույրերի մեջ, պարզորոշ տեսավ մոր անշարժ, անուժ ցած ըն-
կած ձեռքը, ուզածդ գորշ թուջնակին պիրոլ դարձնող ձեռքը, որը
Հիմա այնքան անկենդան էր պատկերանում, ասես քնած չէր մայ-

ըր, այլ մեռած. «Բարի գիշեր, մայր», շնչաց նա եւ լսեց քաղաքա-
մերձ իր մենատանը քնած մոր պատասխանը քնի միջից. «Բարի
գիշեր, որդիս»: Հետո նա ննջասենյակի մուտքի մոտ, կեռից կա-
խեց լամպը - լամպը վառվելու էր ողջ գիշեր, ոչ ոք մարելու իրա-
վունք չուներ, որովհետեւ այդ լամպը անհրաժեշտութիւն էր, եթե
հարկ լիներ փախչել գիշերով. տասնմեկը դարձավ, եւ նա կրկին
չըջեց ողջ պալատը, չվառելով եւ ոչ մի լույս, մթութիւն մեջ շըջում
էր Հենց այնպես, համենայնդեպս՝ ո՞վ իմանա, գուցե թե մեկն ու
մեկը համարձակվել էր ներս սողոսկել: Նա կամացուկ շարժվում էր
մի քանի ակնթարթ տեւողութեամբ կանաչ ձեգերով, փարոսի
պտտովող թիակներէ կանաչ լուսափնջերով լուսավորվող մթու-
թիւն մեջ, եւ այդ կանաչ լույսերում բոցկլտում էր նրա ոսկյա
խթանը, որն իր ետեւից թողնում էր աստղափոշու առկայծող
հետք. երկու բռնկումների արանքում նա տեսավ ոտքի վրա քնած
մի բորոտի, որը, հավանաբար, մոլորվել էր, եւ չդիպչելով նրան,
ուղեկցեց մինչեւ այգի, վարդաթփերից մեկի մոտ, ճանապարհի
խափարը լուսավորելով իր արթմնութիւն լույսով. բորոտին թփի
տակ թողնելով եւ կրկին հաչվելով պահակակետերը, նա իր ննջա-
սենյակը բարձրացավ. երկար միջանցքի լուսամուտների մոտով
անցնելիս նա յուրաքանչյուրից տեսավ ապրիլ ամսվա կարիբյան
ծովը, տեսավ քսաներեք անգամ, եւ թեեւ կանգ չէր առնում, նկա-
տեց՝ ծովը նույնն էր, ինչ լինում էր միշտ ապրիլ ամսին - նման էր
ոսկեգօծ ջրաոսպով ծածկված ճահճի. տասներկուսը դարձավ, եւ
ժամացույցի վերջին դարկի հետ նա հոգին շամփրող սարսափ
զգաց, որ գալիս էր պալատի խորքերից. այդ սարսափը սոււրցի
պես խլացրեց նրան, եւ աշխարհում այլեւս ոչ մի զգացողութիւն,
ոչ մի այլ հնչյուն չկար, եւ վախենալով իր սարսափից, նա փակ-
վեց երեք կողպեքով, երեք շղթայով, երեք սողնակով, փոքր պետ-
քը հոգաց՝ քամելով երկու կաթիլ, չորս կաթիլ, յոթը տառապալից
կաթիլներ, եւ փռվեց հատակին, ընկավ բերանքսիվայր ու ակն-
թարթորեն քնեց աներազ քնով. բայց երեքից քառորդ պակաս
արթնացավ քրտնքի մեջ կորած, սոսկալի այն զգացողութեամբ, թե
իրեն նայող կա. քանի դեռ քնած էր, առանց կողպեքներին դիպչե-
լու պատերի միջով թափանցելու ընդունակութեամբ օժտված ինչ-
որ մեկն էր. «Ո՞վ կա այտեղ», - հարցրեց նա, բայց պատասխանը

լուսթիւնն էր. նա փակեց կողերը, փորձելով քնի աշխարհ վերա-
դառնալ, բայց հանկարծ կրկին զգաց, որ իրեն նայող կա եւ սար-
սափից բացելով աչքերը, տեսավ Մանուելա Սանչեսն է քայլում
կողպեքներով ու սողնակներով փակ իր ննջասենյակում, պատերի
միջով անցած Մանուելա Սանչեսը, չարաբաստիկ գիշերվա Մա-
նուելա Սանչեսը, մուսլինե շրջագրեստով, բոցկլտացող վարդը
ձեռքին Մանուելա Սանչեսը, որի շունչը խողորձի բույր էր արձա-
կում՝ «Ասա, որ դու իրական չես, տեսիլք ես,- մրմնջաց նա,- ասա,
որ դու՝ դու չես, որ խողորձի թմրեցնող այս բույրը քո շունչը չէ»:
Բայց նա էր՝ Մանուելա Սանչեսը, եւ վարդը բոցկլտում էր նրա
ձեռքին, նրա տաք շնչառութիւնն էր, որ օդ դարձավ ննջասենյա-
կում. այտեղ ամեն ինչ դարձավ Մանուելա Սանչես, ողջ աշխար-
հը դարձավ Մանուելա Սանչես, այդ կերպ համառ ժայռն է իրեն
ենթարկում ծովի հնազարյան ուժը. «Իմ անկումների Մանուելա
Սանչես, դու չէ՞ որ չկաս իմ ափի բախտագծերում, քեզ չեն գու-
շակել սրճի մրուրում, դու չես երեւացել ջրի այն հայելում, որով
հմայում էր գուշակ-պայծառատեսը. ուրեմն, մի խլիր գիշերային
քունս, մի գրկիր ինձ սովորական օդից, ննջասենյակիս խավարից,
ուր չի մտել եւ չի մանի ոչ մի կին, հանգրու քո վարդը», - սղա-
չեց նա պատի վրա ափիւնելով անջատիչը, բայց ամենուր գտնելով
իր ցնորանքի Մանուելա Սանչեսին. «Սատանան տանի, ինչո՞ւ պի-
տի գտնեմ քեզ, եթե երեք չեմ կորցրել: Ի՞նչ ես ուզում ինձանից:
Ուզո՞ւմ ես վերցրու պալատս, վերցրու ամեն ինչ, ողջ երկիրը,
միայն թույլ տուր վառեմ լույսը, իմ գիշերվա կարիճ, իմ փոշտան-
կի Մանուելա Սանչես, ես քո մոր եղած-չեղածը»: Նա հույս ուներ
լույսը վառելով ազատվել տեսիլքից, Մանուելա Սանչեսի դուռ-
թանքից եւ բղավում էր կոկորդով մեկ. «Հեռացրեք սրան, ազա-
տեք ինձ սրա ձեռքից, խարխիսը վզից կախ ծովը չպրտեք դրան,
խեղդեք, որպեսզի ոչ ոք չտատապի դրա վարդի շողարձակումից»:
Նա բղավում էր, մթութիւն մեջ կովի թրիք տրորելով գայթում եւ
սարսափահար հարցնում ինքն իրեն. «Այս ի՞նչ կատարվեց լույս
աշխարհում: Շուտով առավոտյան ութը կլինի, իսկ այս նողկալի
տանը դեռ մրափում են բոլորը»: «Ելեք, կոտորալորներ», - բղա-
վեց նա եւ սկսեցին վառվել լամպերը, պալատի զորանոցում շեփոր
հնչեցրին, արձագանքեց նավահանգստի ամրոցը, հետո նաեւ

Սան-Խերոնիմոյի բազան. շեփորականչ հնչեցրին երկրի զորանոցներում, արթնացան բոլորը, չրխկացին զինաբուրգերից փութով վերցված հրացանները, վարդերը բացվեցին առաջին ցողից երկու ժամ առաջ, պալատի սպասուհիները, աստղային երկնքի տակ, ինչպես լուսնոտներ, թափ տվեցին ուղեգորգերը, վանդակներում քնած թռչուններին կեր տրվեց, դեռ չթառամած ծաղիկները դեն չպրտվեցին եւ փոխարենը սափորների մեջ նույն թարմությունն ունեցող նորերը գրվեցին. որմնաղիւրների մի խումբ հապտապ պատեր շարեց՝ արեւահայաց յուրաքանչյուր պատուհանին սոսնձելով ոսկեգույն ֆոլգայից մեկական արեգակ, ինչով շփոթեցրին արեւածաղիկներին, բայց ֆոլգայի արեգակներն անհրաժեշտ էին, որպեսզի ցերեկվա տպավորություն ստեղծվեր, քանզի երկնքում գիշեր էր դեռ թեւածում, օրացույցը կիրակի օրն էր ցույց տալիս, երկուշաբթի լուսաբացը դեռ չէր քափել ապրիլյան ծովին. երկնքում թեւածում էր գիշերը, իսկ ճշան չինացիները՝ լվացքատների տերերը, արթնացնում ու փողոց էին հրում առաքելներին՝ պատվիրատուներից կեղտոտ սափաններ բերելու, կույր-պայծառատեսները գուշակություններ էին սկսել, փորձառու պաշտոնյաները մի այնպիսի տեսք էին ընդունել, ասես սկսված երկուշաբթի օրվա ձվերն էին հայտնաբերում իրենց գրասեղանների դարակներում, այնինչ անցած երեկոյի ձվերն էին դրանք. ամենուր խմբվել էին շփոթված մարդիկ, այն սեղանների տակ, որոնց շուրջ արտակարգ նիստի էին հավաքվել պետական խորհրդի անդամները, իրենց հավերժական դժվարացր սկսեցին պալատական շները, իսկ նա անակնկալ այս առավոտից շացած, ուղղվեց դեպի նիստերի դահլիճ՝ շրջապատված ոչնչով չզարմացող շողաքորթներով, որոնք անվերջ անվանում էին նրան լուսաբացի արարիչ, ժամանակի տիրակալ, արեգակնային ճառագայթների պահապան. երբ գլխավոր շտաբի սպաներից մեկը համարձակվեց կանգնեցնել նրան եւ պատիվ տալով գեկուցեց, որ հիմա ոչ թե առավոտյան ժամը ութն է, այլ ընդամենը երեքն անց հինգ բուպե, նա ապտակեց անպատկառին եւ այնպես թղթվեց, որ լսելի էր ողջ աշխարհին. «Հիմա ժամը ութն է, գրողը տանի, ութը, ասացի»: Երբ կեսօրվա ժամը երեքին նա հայտնվեց մոր մոտ, Բենդիսիոն Ալվարադոն գարմացած հարցրեց. «Ի՞նչ է պատահել: Հո քեզ չի՞ խայթել մոր»

մը: Ինչո՞ւ ես բռնել սիրտդ»: Նա լռելյայն ընկղմվեց ցանցահյուս բազկաթոռի մեջ, ձեռքն ուզեց հեռացնի կրծքից եւ նույն պահին էլ մոռանալով, կրկին տեղը գրեց: Եվ այդ ժամանակ Բենդիսիոն Ալվարադոն որդու կողմը տնկելով թռչնակներին ներկող վրձինը, հարցրեց առավել զարմացած. «Դու, ինչ է, իրո՞ք, Քրիստոսի սրբապատկեր ես դարձել, որ այդպես թախծել ես աչքերդ ու ձեռքդ դրել կրծքիդ»: Նա ձեռքը հեռացրեց կրծքից, ոտքի ելավ ու դուռը չրխկացնելով հեռացավ, քթի տակ հայհոյելով մորը. վերադարձավ պալատ, սկսեց թափառել բոլոր հարկերով՝ ձեռքերը գրպանները խոթած, որպեսզի չձգվեն դեպի կուրծքը. թափառում էր ու լուսամուտներից նայում անձրեւի տաղտկալի շիթերին, ապակիներին սոսնձած փաթեթավորման ֆոլգայից կտրատված աստղերին, լուսամուտներից այն կողմ կախված լատունե լուսնյակներին, որոնք երեկոյան ժամը ութի տպավորություն պիտի ստեղծեին. լուսամուտից տեսնում էր պահակախմբի թրջված գինվորներին, տեսնում էր թախծոտ ծովն ու անձրեւը, անձրեւը, անձրեւը, որի ամեն կաթիլի մեջ Մանուելյա Սանչեսն էր, իրեն չպատկանող Մանուելյա Սանչեսը, թեեւ նա ապրում էր այս քաղաքում, որ իրեն էր պատկանում, իրեն էր ենթարկվում ամեն ինչ. նրան հետապնդում էր իր ամայությամբ սոսկալի սենյակի տեսիլքը,՝ այդ սենյակում մի սեղան կար՝ բեռնված ոտքերը վեր զցված աթոռներով,՝ եւ այս տեսիլքը վերածվեց անհույս միայնության, մթնշաղային, վաղանցիկ, էլի մեկ օրվա միայնության, առանց Մանուելյա Սանչեսի էլի մեկ գիշեր ապրելու զգացողության. «Սատանան տանի,՝ Հատաչեց նա,՝ այնպիսի մրմուռ է Հոգուսմ, ասես խլել են ինձանից մի բան, որ իմն է եղել»: Նա ամաչեց իր վիճակից, դեպի սիրտը ձգվող ձեռքը շալվարի ներսը խոթեց, դրեց անձրեւի օրորից քնած փոշտանկին,՝ նույնն էր մնացել՝ վիթխարի, ծանր եւ նախկին ցափն էր նվվում, նախկին, սովորական դարձած ցավը, բայց հիմա անտանելի թվաց, կարծես ձեռքը սեփական սիրտն էր խցկել, կարծես սիրտն առել էր ափերի մեջ՝ կենդանի, մերկ սիրտը, եւ՝ միայն այս պահերին նա հասկացավ իրավացիությունն այն պնդման, որ լսել էր տարբեր ժամանակներ, տարբեր մարդկանցից. «Սիրտը երբորդ ձուռն է, իմ գեներալ»: Սատանայի մորը հայհոյելով նա հեռացավ լուսամուտից, ետ ու առաջ արեց ընդունարա-

նում եւ տառապելով ցմահ պրեզիդենտի իր վիճակից, զգալով իրեն այնպես, ասես ձկան փուշ էր խրվել սիրտը, ուղղվեց պետական խորհրդի նիստերի դահլիճ, նստեց այնտեղ ու Հին սովորությամբ ոչինչ չսեղծով սկսեց լսել, եւ ոչինչ չհասկանալով լսածից համարյա քնեց երկրի Ֆինանսական վիճակը ներկայացնող ճանձրալի գեկուցման տակ: Եվ հանկարծ ինչ-որ բան փոխվեց նիստի մթնոլորտում, ինչ-որ բան կախվեց օդում. լսեց Ֆինանսների մինիստրը, հայացքը պրեզիդենտին հառեց, եւ բոլոր հավաքվածները հայացքները սեւեռեցին նրա վրա, զննելով նրան, ներս նայելով անթափանցիկության գրահի ճաքերից, որ բացվել էին ցավից, իսկ նա պարզորոշ տեսավ ինքն իրեն՝ անպաշտպան, անսահման մենակ, նստած ընկուզենու փայտից երկար սեղանի ծայրին դրված աթոռին, գունաստված այն մտքից, որ ցմահ պրեզիդենտին ոչ վայել խղճուկ վիճակում էր՝ սիրտը բռնած. նրա կյանքն այրվում էր առողջապահության մինիստրի՝ ոսկերիչի աչքերի նման սեւեռուն, սառցե ածուխ աչքերի առաջ. թանկագին հայրենակիցը խաղաղով գրպանի ժամացույցի ոսկյա շղթայի հետ, ասես տնտրում էր պրեզիդենտի ներսը: «Երեւի ծակոցներ ունի»,- զգուշորեն ասաց մեկը, բայց նա կրծքից արդեն հեռացրել էր ջրահարսի իր ձեռքը, որ քարացավ սեղանին, դեմքն ամենօրյա գույնը ստացավ, եւ նա, ինչպես արճճե կրակահերթ, բոլորի դեմքին թքեց կատաղի մի ճառ՝ Հաստատելով իր անառարկելի իշխանությունը. «Դուք շատ կուզեիք, որ ծակոց լինեք, կոտորավորներ: Դե, ինչո՞ւ պապանձվեցիք: Շարունակեք»: Նրանք շարունակեցին, սկսեցին, իրենք իրենց էլ չչսեղծով, եւ հասկանում էին, որ նման արտակարգ դիպված է պատահել, եթե չարացել է այսպես. սկսեցին փսփսալ, մատնացույց անել նրան. «Ինչքան է հուզված, որ սիրտն է բռնել: Ի՞նչ է պատահել: Նա բոլորովին քարուքանդ է եղել»: Պալատում լուր տարածվեց, թե պրեզիդենտը շտապ իր մոտ է կանչել առողջապահության նախարարին եւ երբ սա ներկայացել է, տեսել է պրեզիդենտին սեղանի մոտ նստած, աջ ձեռքին նայելիս, եւ այդ ձեռքն, իբր, ընկած է եղել սեղանին փքված կոճղի նման. ասում էին, թե պրեզիդենտն առողջապահության նախարարին հրամայել է անհապաղ կտրել այդ ձեռքը, անհնազանդ այդ ձեռքը, որ թունավորում է իր կյանքը. բայց առողջապահության նախարարը, ասում

էին, կտրականապես հրաժարվել է այդ գործից, հայտարարելով, որ նման հրաման չի կատարի նույնիսկ զնդակահարություն սպառնալիքի տակ. «Արդարության խնդիր է, իմ գեներալ, ես չեմ կարող անդամահատել ձեզ, որովհետեւ ոտքից գլուխ ես չարժեմ ձեր այդ մի հատիկ ձեռքը»: Այս լուրը եւ նրա վիճակին վերաբերող այլ լուրեր կրկնվում էին բոլոր նրբանցքներում ու խաչմերուկներում անճում ու ընդարձակվում էին, մինչ նա ֆերմայում շարունակում էր իր ձեռքով բաժանել գորանոցների կաթը, տեսնելով, թե ինչպես է երեքշաբթի օրվա մոխրագույն առավոտը գրավում երկինքը - Մանուելյա Սանչեսի առավոտը, որովհետեւ այսուհետ ամեն ինչ ու ամեն բան Մանուելյա Սանչես էր: Նա կարգադրեց վարդերի թփերի տակից վռնդել բոլոր բորոտներին, որպեսզի նրանց ներկայությամբ չզարչահոտեին վարդերը՝ պղծելով Մանուելյա Սանչեսի վարդի բույրը, պալատում որոնեց ամենախուկ անկյունները, որպեսզի ոչ ոք չչսեր իր երգը. «Ես պարում եմ քեզ հետ առաջին վալսը, թագուհի, որպեսզի դու չմոռանաս ինձ: Որպեսզի իմանաս, որ մահվան կղատապարտվես, եթե մոռանաս ինձ»: Այս երգը հոգում նա սուզվեց հարճերի ննջասենյակների ճահիճը, ճգնելով մի կերպ մեղմացնել տառապանքները եւ անպետք սիրեկանի իր երկար կյանքի ընթացքում առաջին անգամ շտապող աքաղաղ չեղավ. չէր շտապում նախկինի պես, հաճույք էր ստանում ու հաճույք պատճառում՝ երկար, շատ, զարմացնելով հարճերին, որոնք երջանկությունից քրքրում էին մթնոլթյան մեջ ու տաքուկ-տաքուկ շնչում. «Վատնում եք ձեզ, իմ գեներալ, այն էլ ձեր այս տարիքում»: Բայց նա շատ լավ գիտեր, որ այս ամենն ինքնախաբեություն է, անխուսափելիության հետաձգում, գիտեր, որ անդամաղբիլորեն մոտենում է այն օրը, երբ ինքը պիտի մեկնի Մանուելյա Սանչեսի սերը պաղատելու, հանուն բոլոր սրբերի նրա սերը մուրալու, պիտի մեկնի փնտրելու նրա պալատը բարբարոսական թագավորության աղբակուլտերի թավոտում՝ Շնային գզվուտոցների թաղամասի սրտում: Նա այնտեղ մեկնեց ամենաշոգ մի օր, կեսօրվա ժամը երկուսին, քաղաքացիական հանդերձով, առանց պահակախմբի, սովորական մեքենայով, որը երկար պտտվեց սիեստայի մահաբուճն ընկղմված քաղաքում, ետեւից այրված գազի հոտ բաց թողնելով. նա ետեւում թողեց առեւտրական փողոց-

ների ասիական խառնաշփոթութիւնը եւ տեսաւ իր ճգնաժամի Մանուելը Սանչեսի մեծ ծովը, տեսաւ Հորիզոնում նշմարվող միայնակ հավալուսիներ, մինչեւ Մանուելայի տունը ընթացող Հնացած տրամվայները եւ Հրամայեց փոխարինել դրանք դեղնագույն նորերով, որոնցից յուրաքանչյուրը պետք է ունենա փայլատ լուսամուտներ եւ թավիչե նստատեղ՝ Մանուելը Սանչեսի համար. տեսաւ մերկ լողափեր, որտեղ Մանուելան անց էր կացնում իր կիրակիները եւ Հրամայեց այնտեղ հանդերձարան դնել եւ եղանակի դրոշ տնկել, որպեսզի դրա գույնով իմացվեր՝ կարելի՞ է, արդո՞ք, ծովը մտնել, եւ Հրամայեց նաեւ մետաղական ցանցով չըջափակել Մանուելը Սանչեսի անձնական լողափը. ծովափին նա տեսաւ իր օգնութեամբ հարստացած տասնչորս ընտանիքների ամառանոցները՝ մարմարյա պատշգամբներով, խաղաղ լճակներով, հատկապես ուշադրութեամբ արժանացրեց բոլորից առանձնացված մի մենատան, որ ամենամեծն էր, պտտվող շատրվաններով, եւ ցանկացավ. «Ուզում եմ, որ դու ապրես այս ամառանոցում եւ այստեղ սպասես ինձ»: Եվ, իհարկե, ամառանոցն իսկույն բռնագրավվեց, հանձնվեց Մանուելը Սանչեսին. ահա այսպես նա մտքում վերակառուցում էր շրջապատող աշխարհը, անրջում աչքերը բաց, մեքենայի ետնամասում թիկնած, մինչ մեքենան սահում էր ծովափով, բայց, ի վերջո, կտրվեց առափնյա զեփյուռի շունչը, քաղաքը ետեւում մնաց եւ մեքենա խուժեց Ենային գզվուտոցների թաղամասի դիվական աղմուկը. նա հայտնվել էր թաղամասում ու չէր հավատում աչքերի առաջ փուլած տեսարանի իրողութեանը. սարսափից նա ոռնաց իր ներսում. «Մայր իմ, Բենդիսինո Ալվարադո, ապա մի տես, թե ուր եմ ընկել: Փրկիր ինձ»: Սակայն ոչ ոք այդ խենթանոցում չճանաչեց նրա թախծոտ աչքերը, բարակ շրթները, հոգնած, կրճքին դրած ուռած ձեռքը, ոչ ոք ուշք չդարձրեց սպիտակ, վուշե կոստյում հագած, հասարակ կեպի դրած գառամ ծերունու նողկալի ձայնին, ոչ մեկին չհետաքրքրեց պառաված այդ նախապապը, որը գլուխը մեքենայի լուսամուտից դուրս հանած հարցնում էր. «Որտե՞ղ է ապրում իմ խայտառակութեան Մանուելը Սանչեսը, աղքատների թագուհին, վարդը ձեռքին սենյորան»: Հարցնում էր հասցեն, իսկ ինքը հուզմունքով մտածում էր. «Ինչպե՞ս ես կարողանում ապրել այստեղ որտեղ Հրեշավոր մի կծիկ են

դարձել կատաղի կաղկանձող արյունոտ ժանիքներով արյունալի սատանայի աչքերով շները մղձավանջային այս խորխորատում որտեղ կիսաքանդութեան չափ բզկտված քած շները պոչերը ծալած ունում են եւ իրենց վերքերը լիզում այս գարշահոտ ջրափոսերի մեջ ինչպես որսալ խոլորձի քո քաղցը շունչը գինեմաներից աքացիներով դուրս վոնգված հարբեցողների այս գոռում-գոչուների մեջ ինչպես քո մորն էսպես ու էնպես ինչպես կյանքիս տառապանք ինչպես գտնեմ քեզ մարանգուանգոյի եւ բուրանդանգո գաղտըրոյի եւ մանտա-դե-բանդերայի՝ անվերջանալի պտտահողմում բազմամարդ հարայ-հրոց ճաշարաններում, որոնց գարշելի երշիկների քաչլիցի հարեւանութեամբ ընկած մետաղադրամը նույնիսկ սեւ է կտրում ինչպես գտնեմ քեզ գրողը տանի Սեւ Ադամի եւ խուանսիտո Տրուկուպեի՝՝ ցնորական այս դրախտում ինչպես գտնեմ դեղին ճաքճքված պատերով մուգ-կարմրավուն ինչպես եպիսկոպոսի փարաջա եզրագարդերով ու լուսամուտի թութակային կանաչ ապակիներով երկնագույն շրջանակներով քո տունը խղճուկ տների այս շփոթի մեջ ինչպես գտնեմ քո տունը որտեղ ձեռքիդ վարդը բացված է ինչպես վարդախեցի ինչ ժամ է ցույց տալիս այս պահին քո ժամացույցը այս դժոխքում որտեղ անարժան խուժանը չի ընդունում իմ սահմանածը հիմա կեսօրվա ժամը երեքն է եւ ոչ թե երեկվա երեկոյան ութը թեեւ նման դժոխքում կարելի է խճճել ցերեկն ու երեկոն ինչպես ճանաչեմ քեզ այս կանանց մեջ որոնք դատարկ սենյակներում օրորվում են ճոճերում թափահարելով փեշերը որպեսզի փոքր-ինչ հովացնեն ոտքերի բոցավառվող արանքը...»: Այսպես մտածելով նա նայում էր բաց լուսամուտին եւ հարցնում. «Որտե՞ղ է ապրում իմ հուսահատութեան Մանուելը Սանչեսը, նա, որի հագին աղամանդի շողերը վրան փրփուրե շրջապատ է, մաքուր ոսկուց ապարոշ, որ ուղարկել էին նրան թագադրման առաջին տարեդարձի առթիվ»: Եվ վերջապես մեկը, դիվային այդ աղմուկի մեջ լսելով նրան, ասաց. «Հը՛մ, գիտեմ, թե ում եք փնտրում: Մի հաստաքամակ, քիթը վեր ցցածի մեկն է, որ կարծում է, թե ինքը բոլոր կապիկներից ամենակապիկն է: Նա ապրում է ահա այնտեղ, սենյոր, այ, այն տանը»: Ոչնչով աչքի

* Այստեղ թվարկված են կոլումբիական ժողովրդական պարերի անունները:

** խուանսիտո Տրուկուպեյ - բանահյուսական կերպար, գլխավորան-պարոզ:

չընկնող, թերեւս՝ միայն ճշացող գույներով, ներկված մի տուն էր, շնմին շան կեղտի կույտեր. երեւում էր, որ մեկը քիչ առաջ սայթաքել էր այդ կույտը տրորելով. աղքատ այդ տունը ոչ մի կերպ չէր ներդաշնակվում տեսակցութեան ժամանակ փոխարքայական բազկաթոռին նստած Մանուելա Սանչեսի պատկերի Հետ. «Մայր իմ, Բենդիսինն Ալվարադո, ուժ տուր ինձ, որ կարողանամ ներս մտնել...»: Բայց ներս մտնելուց առաջ նա տասը անգամ պտտվեց թաղամասում, Հետո շունչը տեղը բերելով, երեք անգամ թրխակացրեց դուռը, եւ այդ երեք թակոցները Հնչեցին որպես երեք ազաչանք. նա կանգնել ու սպասում էր մուտքի շիկացած ստվերում եւ չէր հասկանում, թե որտեղից է փչում սոսկալի գարշահոտը. կամ օդն էր Հոտել շոգից, կամ Հենց ինքն էր հուզմունքից Հոտ բաց թողել: Վերջապես Մանուելա Սանչեսի մայրը նրան տարավ պաղ, ընդարձակ մի դահլիճ, որտեղ նեխած ձկան Հոտ կար, իսկ ինքը գնաց արթնացնելու դատերը, որ քնած էր սիեստայի այդ ժամին. իսկ նա նստեց ու աչքի անցկացրեց խղճուկ այդ դահլիճը, իր դժբախտութեան այդ սենյակը եւ պատերին նկատեց անձրեւահոտքի Հետքեր, տեսավ մաշված մի բազմոց, մաշված կաշվով երկու աթուակ (նույնպիսի երբորդի վրա ինքն էր նստած), տեսավ կտրատված լարերով մի դաշնամուր: Եվ ուրիշ ոչինչ չկար դահլիճում. «Ոչինչ, գրողը տանի, եւ այս Համաստարած խեղճութունը տեսնելու Համա՞ր ես այսքան տառապեցի»: Մանուելա Սանչեսի մայրը ետ եկավ ձեռագործի զամբյուղով, նստեց աթոռակներից մեկին եւ սկսեց ժանյակ գործել, քանի դեռ դուռտորը Հագնվում էր, սանրվում, փնտրում իր լավագույն կոշիկները, որպեսզի ինչպես Հարկն էր պատշաճ ներկայանա անսպասելի Հյուրին, անակնկալ Հայտնված ծերուկին, իսկ սա դեռեւս շփոթմունքի մեջ փնթփնթում էր քթի տակ. «Որտեղ ես դու իմ դժբախտութեան Մանուելա Սանչես ես եկել եմ քո տուն բայց չեմ տեսնում քեզ այս աղքատիկ տանը չեմ զգում խորորձի բույրով քո շունչը զգում եմ միայն թերմացքի գարշահոտը ուր է քո վարդը ուր է քո սերը ազատիք ինձ իմ շնային չարչարանքների բանտից»: Այսպես փնթփնթում էր նա քթի տակ, Հառաչելով եւ, աՀա, ներքին սենյակի շնմին Հայտնվեց Մանուելա Սանչեսը. ճիշտ այնպիսին էր, ինչպիսին երեւակայում էր իր անուրջներում, երազներում, բայց եւ բոլորովին ուրիշ էր, մի

երազի արտացոլանքն էր մյուսի Հայելում. էժանագին չթե շրջագեատ էր հագել, մաշված կոշիկներ, մագերը հապշտապ Հավաքել էր սանրի-տակ, բայց միեւնույն է, աշխարհի ամենագեղեցիկ ու ամենահպարտ կինն էր նա, եւ վարդը բոցավառվում էր նրա ձեռքին. մի այնպիսի շացուցիչ տեսիլք էր, որ նա իր մեջ Հաղիվ ուժ գտավ ոտքի ելնելու, գլուխ խոնարհելու, երբ Մանուելան, թագուհուն վայել բարձր պահած գլխով ողջունեց նրան. «Աստված պահապան ձեզ, ձերդ գերագանցութուն», - ողջունեց ու նստեց բազմոցին, ուր չէր կարող Հասնել Հյուրից արձակվող տոփանքի գարշահոտը, մատներով պտտեցրեց վարդը ու Համարձակ նայեց ուղիղ Հյուրի դեմքին. «Ես տեսա չղջիկի շրթեր, մեծաչղջիկի շրթեր, ջրահեղձի չթարթվող աչքեր, որ ինձ էին նայում ասես ջրի շերտերի տակից, տեսա անմագ, հողագույն, թորշոմած դեմքի մաշկը, բայց այդ մաշկը լավ խնամված ու Հարթ էր ձեռքերի վրա. աջ ձեռքը նա պահում էր ծնկին, եւ Հրաշալի երեւում էր պրեզիդենտական կնիքով մատանին. վուշե ճերմակ կոստյումը կախված էր նրանից, ինչպես Հանդերձարանի կախիչից, կոշիկները խոշոր էին - Հանգուցյալներին են նման կոշիկներ Հագցնում, սենյոր: Ես կարգում էի նրա թաքուն մտքերը, զգում էի ամենադաժան, ողջ երկրով մեկ ատերի, խղճահարութեան, կարեկցանքի կաթիլ իսկ չառաջացնող այդ գառամ ծերունու իշխանութեան անիրական ուժը, իսկ նա կեպին էր թափահարում ու տնտղում ինձ կյանքի մյուս ափից: «Աստված իմ, ինչ մռայլ մարդ է», - սարսափահար մտածեցի ես, բայց շատ սառը Հարցրի. «Ինչո՞վ կարող եմ ծառայել, ձերդ գերագանցութեանը», - ինչին նա Հանդիսավոր պատասխանեց. «Ես եկել եմ Հենց այնպես, թագուհի: Հենց այնպես»: Այս այցելութունը նրան թեթեւութուն չպարգեւեց: Սկսեց ամեն օր այցելել, ամեն օր՝ ամիսներ շարունակ, ամեն անգամ սիեստայի շոգ, մեռյալ ժամերին. նա Հատկապես այդ ժամերն էր ընտրել, որ կարողանար խաբել ազգային անվտանգութեան ծառայութեանը - թող կարծեն մոր մոտ է գնում: Բայց միայն ինքը չգլխտեր այն, ինչ Հայտնի էր ողջ աշխարհին. գեներալ Ռոդրիգո դե Ագիլարի կարաբինավորները տանիքներին պառկած ապահովում էին նրա յուրաքանչյուր քայլը, միտումնավոր խանգարում փողոցային երթեւեկութունը, առաջացնելով դիվային շփոթ, Հետո խզակոթերով մաքրում էին

փողոցը անցորդներից. զազարեցվում էին բոլոր տեսակի շարժումները այն փողոցներում, որտեղով պիտի անցնեք նա. այդ փողոցներն ամայանում էին ժամը երկուսից մինչև հինգը. կարաբինավորները հրաման էին ստացել առանց նախազգուշացման կրակել նրանց վրա, ովքեր կհամարձակվեն այդ ժամերին հայտնվել պատշգամբներում: Միայն ամենամահտաբարբրասերներն էին հաջողեցնում հետևել հասարակ մեքենայի դիմակով պրեզիդենտական լիմուզինի ընթացքին, հասցնում էին տեսնել մեքենան նստած, վուշե սպիտակ կոստյումը հագին տաքարյուն ծերունուն, տեսնում էին նրա գունատ, որբի անհամար լուսաբացներ տեսած նրա երեսը. բոլորից ծածուկ այդ ծերը վշտի արցունքներ էր թափում, եւ նրա պետքը չէր, թե ինչ կմտածեն կամ կասեն մարդիկ իր ձեռքը սրտին սեղմելու համար: Նրա ողջ տեսքը վիպյում էր, որ նա չի իշխում իր հոգուն, որ մատաղի գառան նման այս ամայի փողոցներով, շոգի այս մեռյալ ժամերին, երբ օդը դառնում է հալված ապակու նման, գնում է մատնվելու հավետ կորստյան: Եվ հետզհետե, անըմբռնելի ու տարօրինակ նրա արատների շուրջ եղած խոսակցությունները վերածվեցին ասեկոտների՝ իբր սիեստայի ժամերը նա անց է կացնում ոչ թե մոր՝ Բենդիսին Ալվարադոյի տանը, այլ Մանուելյա Սանչեսի խաղաղ լճախորշում, նրա բնակարանի սովերաշատ դահլիճում, Մանուելյայի մոր աչալուրջ հսկողությամբ տակ: Մանուելյայի մայրն առանց հոգնության իր ժանյակներն էր գործում, ոչ մի ակնթարթ չթողնելով դատերը պրեզիդենտի հետ միայնակ, բայց եւ ջանալով մնալ աննկատ - վերջիվերջո պրեզիդենտը հանուն իր դստեր էր ճանապարհին թանկարժեք խաղալիքների, հազար ու մի տեսակ խորամանկ մեքենաների վրա փող շուայում, ձգտում զբաղեցնել նրան մագնետիզմի խորհրդավորություններով, նվիրում էր լեռնային բյուրեղապակուց ճնշածան, որի բեկորում, լուսախաղի շնորհիվ, գերուհիների նման ճնարքեր էին մրրկում, նվիրում էր աստղադիտական եւ բժշկական սարքեր, մանտմետր, մետրոնոմ, գիրոսկոպ, նա գնում էր դրանք որտեղից պատահեր, դրամ էր շող տալիս ի հեծուկա մոր՝ Բենդիսին Ալվարադոյի դժգոհության. նա երջանկություն էր համարում գվարձանալը Մանուելյա Սանչեսի հետ, երբ ականջին մոտեցնում էր ծովային այն խեցին, որը ոչ թե ծովի ալեբախումների աղ-

մուկն էր հաղորդում, այլ վարչակարգի պատվին ստեղծված գինավորական քայլերգը. նա վառվող լուցկին մոտեցնում էր պատի ջերմաչափին, որպեսզի Մանուելյա Սանչեսը կարողանար տեսնել, թե ինչպես է վերուվար անում իր նվիրական խոհերի ճգմված սնդիկը. նա ոչինչ չէր խնդրում Մանուելյայից, միայն նայում էր նրան, ոչ մի արարքով չէր մատնում մտադրությունը, լռեցյալն փորձում էր ճնշել նրան խենթ ու խեղառ նվերներով, դրանց միջոցով ասել այն, ինչը չէր կարողանում արտահայտել բառերով. չէ՞ որ իր ցանկությունները վարժվել էր պարուրել սեփական ամենակարողության, մի տեսակ տեսանելի, շոշափելի, նյութականացված խորհրդանշաններով: Եվ ահա մի անգամ, Մանուելյա Սանչեսի ծննդյան օրը, նա առաջարկեց բաց անել պատուհանը, որպեսզի թագուհին հրճվի հայացքի առջև փոփոց տեսարանով. «Ես բաց արեցի, սենյոր, եւ քարացա սարսափից: Ի՞նչ էին արել նրանք իմ խեղճ, Ենային գզվուտոցների թաղամասը: Ես տեսա հապտապ կառուցված ու կրով ճերմակեցրած փայտե տներ, տեսա սիրամարդեր, սպիտակ, ինչպես սառցե պտուտահողմ ԴԴՏ-ի փոշու ամպ. պատկերացնում եք, սենյոր»: Ժամանակին ծովային հետևակի համար կառուցված թաղամասի խղճուկ պատճենավորումն էր փոխված լուսամուտից այն կողմ. ամեն ինչ կառուցվել էր գիշերով, ծածուկ, որ աղմուկ չբարձրանա, կոտորել էին բոլոր շենքերին, իսկ բնակիչներին փտելու աքսորել աղտեղությունների մի այլ աղբահոր. նոր թաղամաս էր վեր խոյացել, Մանուելյա Սանչեսի թաղամասը, որ նա պիտի տեսներ իր լուսամուտից, իր ծննդյան օրը. «Ահա, տես, թագուհի, ու երջանիկ եղիր»: Իշխանության ամենագործությունք, իշխանության հնարավորություններով աղջկան շլմեցնելու, գայթակղելու, նրա շատ նուրբ, բայց համառ անգիջողականությունը ցնցելու մի փորձ էր կատարվածը. «Խնդրում եմ չսեղմվել ինձ, ձեր գերազանցություն: Չէ՞ որ մայրս այստեղ է»: Եվ նա ստիպված էր հաշվի առնել դստեր պատվի բանալիները պահպանող մորը, եւ ցանկությունից տառապելով, ցանկություն մեջ աղտոտվելով, ինքն իր ներսում կրճում էր չարություն ոսկորը, իսկ Մանուելյա Սանչեսը գվանաբանի ծառի պտղի հյութով խառնված սառը ջուր էր մատուցում, եւ նա ծերունական

զանգաղ կուսերով խմում էր այդ ջուրը, համբերությամբ տանում երակների սառցային ցավը, միգրենի ներթափանցող խիթերը, ճգնելով ցույց չտալ տարիքի թուլությունները, վախենալով, թե Մանուելը հանկարծ իրեն կսիրի խղճահարությունից, ոչ այնպես, ինչպես ինքն է տեսնում, իսկ Մանուելյան թեև կողքին նստած, թեև մոտիկ, բայց նետել էր նրան մենություն անտանելի մի խոր-խորատ, եւ նա մեռնում էր նրան գոնե շնչով քափելու ցանկությունից, եւ այս վիճակը պահպանվում էր մինչեւ այն պահը, երբ լարովի բնական չափսերով հրեշտակը սենյակներում ճախրելով ու զանգակը խփելով ազդարարում էր, որ ավարտվել է ժամադրությունը. «Իմ մահվան ժամն ավտեց այդ հրեշտակը»: Նա երկարաձգում էր իր ներկայություն վերջին րոպեները՝ վայելելով դահլիճի օդի վերջին ուժակերը, նա ձգում էր ակնթարթը, արկղիկների մեջ խաղալիքները դասավորելով, որպեսզի խոնավ, աղով գերհագեցած այս եղանակին սարկոմայի նման ժանգը չփոշխացներ դրանց. «Մի բույս, թագուհի: Ես միայն թաքցնեմ այս ամենը»: Բայց ահա, ավարտվեց այդ բույսն եւս եւ նա պիտի հեռանա, մինչեւ նոր օրը բացվի: Մինչեւ վաղը մի ամբողջ կյանք է, մի ամբողջ հավիտենություն, իսկ սուսայժմ նրան չէր բավականացնում մի ակնթարթը, ակնթարթի մի մասը՝ որ էլի մի անգամ նայեր անհասանելի աղջկան, զանգակով հրեշտակի ճախրանքից քար կտրած աղջկան, որ թառամած վարդը փեշն առած, սպասում էր երկրպագուի հեռանալուն: Վերջապես նա գնում էր, չքվում, վերածվում իրիկնամուտի ստվերի, հեռանում խայտառակություն տառապալից վախով, հասարակություն աչքին ծիծաղելի երեւալու սարսափով. նա չգիտեր, որ վաղուց ի վեր ծիծաղում էին իր վրա, որ իր կրքից ստում-խոտում էին բոլոր խաչմերուկներում եւ նույնիսկ երգ էին հորինել եւ այդ երգը միայն ինքը չէր լսել: Ողջ երկիրը գիտեր այդ երգը, նույնիսկ կոկորդիները պատռելով թուլթակներն էին երգում ամեն հոնաբակում: «Աչքերը թաց, թախիծը կանաչ գեներալն է քայլում սիրահարված, ձեռքը կրծքին սեղմած: Մի սրան նայեք. ամեն ինչ խժոն է իր չար կրքով՝ թե արժանապատվություն եւ թե իշխանություն: Ողջ երկիրն է հայտնի՝ կառավարում է նա մեզ երազում»: Այս երգը ընտանի թուլթակներից սովորեցին նաեւ վայրիները, սրանցից էլ թուրքերն կաշաղակներն ու ծաղրահավիկները,

ըր, եւ սրանց շնորհիվ երգը դուրս ելավ մայրաքաղաքի սահմաններից, սկսեց երգվել ողջ երկրով մեկ, ամենուր, ազգային անվտանգություն աշխատակիցներից ցրած մարդկային խմբերը համերայն ճչոցով այդ երգի բառերն էին արտասանում. հետո այլ քառյակներ էլ ավելացան, ահա մեկը. «Մեր սիրելի գեներալը ողջ երկիրը մուրտառեց. այնքան լավ գործ կատարեց, որ իր զլխով տակն արեց, իսկ նորագույն օրենքը իր քամակով շարադրեց»: Նոր քառյակները բազմանում հա բազմանում էին, հորինել էին սկսել նույնիսկ թուլթակները՝ շփոթեցնելով ազգային անվտանգություն ծառայությունը, որ ճգնում էր արմատախիլ անել երգը. ոտքից դուրս գինված գինվորական պարեկները ներխուժում էին ետնաբակերն ու գնդակահարում վարչակարգի հիմքերը քանդող թուլթակներին, թառերից հանելով ողջ-ողջ գցում շների առաջ. նույնիսկ պաշարման դրություն հայտարարվեց, որ այդկերպ ոչնչացնեն ըմբոստ քառյակները, այդկերպ գրկեն մարդկանց տեսանելին տեսնելու հնարավորությունից՝ թե ինչպես է նա մթնշաղին գաղտնագողի մոտենում պալատի ետնամուտքին, ինչպես է ներս սողոսկում գիշերային թափառաչը ջիլի նման, ինչպես է անցնում խոհանոցով եւ թաքնվում այրվող աթարի ծխի մեջ, որով բնակելի սենյակներից դուրս էր վռնդում մժղուկներին. «Մինչեւ վաղը, թաղուհի: Մինչեւ վաղը»: Իսկ հաջորդ օրը, ճիշտ նույն ժամին նա կրկին ներկայանում էր Մանուելյա Սանչեսին՝ ծանրաբեռնված աներեւակային բնձանների հսկայական քանակությամբ եւ, ի վերջո, այնքան նվեր կուտակվեց, որ հարկ եղավ Մանուելյայի տունը միացնել հարեւան տներին. այս տները որպես կից շինություն միացան Մանուելյայի բնակարանի այն դահլիճին, ուր հյուրընկալվում էր պրեզիդենտը, եւ այս ամենը միասին վերցրած վերածվեց վիթխարի, խափար մի պահեստի, որի ներսում պահվում էին բոլոր ժամանակների ամենատարբեր ժամացույցներ, բոլոր տեսակների ու նմուշների գրամաֆոններ՝ սկսած ամենապարզունակից, գլանայինից, վերջացրած նորագույն, նիկելապատ մեմբրանովը, բազմաթիվ ձեռքի, ոտքի եւ էլեկտրական կարի մեքենաներ, գալվանոմետրեր, երաժշտական զարդարիչներ, օպտիկական աճաքարությունների սարքեր, չորացրած թիթեռների հավաքածոներ, ասիական բույսերի հերբարիումներ, ֆիզիոթերապեւտիկ եւ ֆիզիկա-

կան կուլտուրայի փորձասենյակների սարքավորումներ, աստղագիտական եւ Ֆիզիկայի գործիքներ, ինչպես նաեւ մարդկանց կապիկելու համար ներքին մեխանիզմ ունեցող անհամար տիկնիկներ. պահեստի շատ բաժանմունքներում մարդու ոտք չէր դիպչում, իրերը մնում էին իրենց տեղերում ու փոշոտվում, այս պահեստը նույնիսկ չէին ավյում, ոչ մեկը կապ չունեւր պահեստի հետ, առավել եւս Մանուելա Մանչեսը. աշխարհում ամեն ինչի նկատմամբ անտարբեր էր դարձել նա ու սառը, սկսած այն սեւ շաբաթ օրից, երբ իրեն թագադրեցին դիմակահանդեսում. «Այդ օրն ինձ դժբախտություն բաժին հասավ, ես դարձա գեղեցկության թագուհի: Այդ երեկո ինձ համար աշխարհի վերջը եղավ: Բոլոր իմ նախկին երկրպագուները մեկը մյուսի ետեւից մեռան՝ որը սրտի պայթյունից, որն այս կամ այն անհայտ հիվանդությունից, անհետ կորան իմ բոլոր ընկերուհիները»: Հարագատ տնից դուրս չգալով, նա հայտնվեց օտար, անծանոթ թաղամասում, որովհետեւ շուրջբոլորը վերակառուցված էր, վերածեւած, հայտնվեց ճակատագրի ծուղակում, դարձավ անսահման իշխանության տեր սիրահարի գերուհին եւ քաջությունը չէր բավականացնում, որ ասեր. «Ոչ», եւ ուժը չէր հերիքում, որ ասեր «Այո», իսկ նա անվերջ հետամտում էր ու հետամտում իր նվաստացնող սիրով, աղջկան նայելով մի տեսակ բուժ երկյուղածությամբ, սպիտակ գլխարկը թափահարելով, քրտինքից թրջված, այնքան վերացած ինքն իրենից, որ Մանուելան երբեմն այսպես էր մտածում. «Բավական է: Սա նա՞ է, արդյոք: Գուցե սա սարսափելի մի ուրվական է»: Բայց նա ուրվական չէր: Մանուելան տեսնում էր, թե ինչպես է նա քայլում, ինչպես է խմում մրգաջուրը, քիթը վեր քաշում բաժակը ձեռքին, ցանցահյուս բազկաթոռին նստած ննջելիս, իրիկնամուտի այն ժամերին, երբ ճութիկների պղնձյա ճոռոցը թանձրացնում էր դահլիճի մթնշաղը, լսում էր նրա խումփոցը եւ վեր թռչում տեղից, որսում նրա ձեռքից ընկնող ջրով բաժակը. «Ձգույշ, ձերդ գերագանցություն»: Նա տեղնուտեղը վախեցած արթնանում էր ու մրմնջում. «Ես բոլորովին էլ քնած չեի, թագուհի: Մրայն աչքերս էի փակել»: Նա անտեղյակ էր, որ Մանուելան հասցրել էր ժամանակին վերցնել իր խումփոցի միջոցին վայր ընկնող բաժակը, նա չէր նկատում աղջկա նուրբ եւ ճարպիկ հնարամտությունները, որոնցով Մա-

նուելան կարողանում էր միաժամանակ թե կողքին լինել ու խնամք հոգալ, թե խուսափել նրանից: Այսպես շարունակվեց մինչեւ աներեւակայելի այն օրը, երբ նա հայտնվեց արտակարգ հուզված եւ խոսեց բառերից խեղդվելով. «Այս գիշեր, թագուհի, ես կմատուցեմ քեզ չտեսնված ու չյաված մի նվեր, տիեզերական նվեր. այս գիշեր ժամը տասնմեկն անց վեց րոպեին հրաշք կտեսնես. երկնքով աստղ կանցնի եւ կանցնի քեզ համար, թագուհի, միայն քեզ համար»:

Գիսաստղ էր մոտենում. մեզ համար գիսաստղի անցումը մեր երկնակամարով դարձավ մեծագույն մի հիասթափություն, պատմության ամենատխուր իրադարձությունը, դարձավ խորտակված հույսերի օր, որովհետեւ երկար տարիներ լուր էր պտտվում, թե գեներալի կյանքի տեւողությունը ենթակա չէ երկրային, սովորական ժամանակի ընթացքին, պայմանավորված է գիսաստղի պտույտներով, որ նա սպրելու է մինչեւ գիսաստղի հայտնվելը, ճակատագիրն է այդպիսին եւ որքան էլ հակառակը պնդեն շողոքորթները եւ հացկատակները, միեւնույն է, նրան վիճակված չէ տեսնել գիսաստղի երկրորդ անցումը: Այնպես որ՝ մենք սպասում էինք գիսաստղին, ինչպես վերածնության ակնթարթին, ինչպես տիեզերական հրաշագործ մի իրադարձություն, որ պատահում է հարյուր տարին մեկ անգամ, նույնմեքայան գիշերով. այդ գիշերվա համար մենք պատրաստել էինք տոնական հրավառություն, ուրախ երաժշտություն էինք հորինել, հարյուր տարվա մեջ առաջին անգամ հանդիսավոր գանգերի դողանջը ոչ թե փառաբանելու էին նրան, այլ իրենց տասնմեկ գարկերով, երեկոյան ուղիղ ժամը տասնմեկին նրա անխուսափելի կործանման բոթն էին ավետելու. գիսաստղի պատմական հայտնության սպասման մեջ նա ելել էր Մանուելա Մանչեսի տան հարթ կտուրը, նստել Մանուելայի եւ նրա մոր միջեւ եւ աղմկալից փնջացնում էր, որ չսովեր վախեցած սրտի զարկը, փնջացնում էր ու նայում սարսափելի նախազգացումից անշարժացած երկնքին, մոտիկից զգալով Մանուելա Մանչեսի գիշերային, քաղցր շնչառությունը, նրա մարմնի հուզիչ բույրերը: Բայց ահա լավեցին գիսաստղը հմայող թմբուկների հեռավոր զարկերը, լավեց խուլ ողբը, ստորերկրյա հրաբխային դրդոցի նման մարդկային ամբոխների գվվոցը. մարդիկ ծնկի էին իջել աշխարհի

կործանման լրաբերի առաջ, խորհրդավոր այն էակի առաջ, ում համար ինքը փոշու հատիկ էր, իր անասճման իշխանութիւնը՝ ոչնչութիւն, ում համար իր տարիքն ակնթարթից էլ կարճ էր, քանզի Հենց նա էր իսկական հավերժութիւնը: Եվ նա առաջին անգամ զգաց ժամանակի անհունութիւնը, առաջին անգամ սարսափեց իր մահկանացու լինելուց եւ այդ պահին տեսավ Մանուէլային. «Տես, թագուհի, այդ նա է»: Գիաստողը գալիս էր տիեզերքի խորքից, դուրս լողում տիեզերական անհունից, նա ավելի հին էր, քան մեր աշխարհը, վշտահար, կրակե մի մեղուզա էր՝ կես երկնքի մեծութեան. նրա ընթացքի յուրաքանչյուր վայրկյանը մի ամբողջ միլիոն կիլոմետրերով մոտեցնում էր նրան իր հարազատ ակունքներին. շուտով բոլորը լսեցին նրա շարժման շրջունը, կարծես քամուց շրջալ սկսեցին արծաթագույն ֆոլգայից կտրատված ժապավենները. բոլորը տեսան նրա վշտայի դեմքը, արտասուքով լի աչքերը, մազերի օձանման գզուզները, որ տիեզերական մրրիկներն էին գզգզել. նա անցնում էր ետեւից աստղափոշու լուսարձակում թողնելով, ասուպների պարս, ածխացած լուսաբեկորներ, հար ու նման այն բեկորներին, որոնց անկման հարվածներից էին առաջացել օվկիանոսային խորխորատները, երբ մեր երկրի վրա դեռեւս չէր ծնվել ժամանակը. անցնում էր կրակե մեղուզան՝ գզգզված, լույս արձակող, օձանման մազերով: «Նայիր, թագուհի, լավ նայիր, նա մեկ էլ հարյուր տարի անց է հայտնվելու», Մանուէլա Սանչեսը լսեց նրա շշուկը եւ վախից խաչակնքեց. գիսաստղի ֆոտոֆորական շողարձակման տակ, աստղափոշով պատված նա գեղեցիկ էր, ինչպես երբեք. խաչակնքեց ու բռնեց նրա ձեռքը. «Մայր իմ Բենդիսիոն Ալվարադո, վերջապես կատարվեց Մանուէլա Սանչեսը բռնեց իմ ձեռքը»: Մանուէլան չզգաց էլ, թե ինչպես դա պատահեց, որովհետեւ իր գիմաց տեսնելով երախը բացող հափտենութեան անլուսողը, սոսկաց, իրենից անկախ փորձեց որեւէ հենարան գտնել եւ բնագրաբար նրա ձեռքին հենվեց, անգիտակցորեն բռնեց գիշտուչի այդ խնամված, հարթամաշկ, պրեզիդենտական կնիքը անանուն մատին հագած ձեռքը, դանդաղ բոցկտացող ածուխների վրա թխված, ներքին կրակով լեցուն այդ ձեռքը: Իսկ մեզ գրեթե չհուզեց աստվածաշնչյան հրաշքը, կրակե մեղուզան, որ խափարեցրեց համաստեղութիւնները եւ երկրի վրա

աստեղնային անձրեւ շաղեց, մենք գրեթե ուշք չզարձրեցինք այդ հրաշքի վրա, քանի որ կանված սպասում էինք դրա անհասպող հետեւանքներին. նույնիսկ ամենակասկածամիտներն էին հավատում, որ ո՛ր որ է, անհավանական մի բան է կատարվելու, մահացու մեծ աղետ, կործանվելու են քրիստոնեութեան հիմքերը եւ սկսվելու է նոր՝ երրորդ կտակարանի դարաշրջան. մեծ փոփոխութեան ապարդյուն սպասման մեջ մենք փողոցում մնացինք մինչեւ առավոտ, իսկ հետո տուն գնացինք՝ տառապած ոչ թե անքնութիւնից, այլ մեր անհամբեր սպասման լարումից. մենք մեր տները ցրվեցինք թափառելով աստղային բեկորներով լի, աստղային փոշով պատած փողոցներում, եւ հավաքարար կանայք արդեն ավլում էին գիսաստղի թողած երկնային այդ աղբը, իսկ մենք, դեռեւս, չէինք ուզում հավատալ, որ ոչինչ չպատահեց, ոչինչ չկատարվեց, որ գոհ դարձանք պատմական մեծագույն խաբուցիւթյանը. չէ՞ որ պաշտոնական օրգանները հայտարարել էին, որ գիսաստղի բարեհաջող անցումը չար ուժերի դեմ վարչակարգի հողթանակն է մատնանշելու: Կրակե մեղուզայի բարեհաջող անցումն օգտագործվեց նաեւ պրեզիդենտի տարօրինակ հիվանդութիւնների շուրջ ասեկոտները դադարեցնելու պայքարում - մի՞թե հիվանդ է այն մարդը, որը կառավարում է երկնային ճամփորդների ընթացքը: Հուշակվեց նրա հանդիսավոր ուղերձը ժողովրդին, որով նա հայտարարում էր իր վճիռը՝ մնալ պրեզիդենտական աթոռում ընդհուպ մինչեւ գիսաստղի հաջորդ հայտնութիւնը: Երաժշտութիւն էր թնդում, հրավառութիւն էր, - դրանցով մենք նրա մահը պիտի տոնեինք ու վարչակարգի անկումը, - բայց նա անտարբեր էր երաժշտութեան ու դե Արմաս հրապարակ ելած ցուցարարների նկատմամբ. մարդիկ բղավում էին ցուցատախտակներին զբաժը. «Հավերժ փառք հայրենիքի փրկչին: Թող ապրի նա դարեր ու պատմի մեր մասին սպազա սերունդներին»: Այս ամենի վրա նա ուշադրութիւն չէր դարձնում, չէր զբաղվում նույնիսկ պետական անհետաձգելի գործերով, հանձնարարելով դրանք աստիճանափորներին, որովհետեւ նրան տանջում էր Մանուէլա Սանչեսի ձեռքի այրման հիշողութիւնը. նա մեռնում էր երջանկութեան այդ ակնթարթը մեկ անգամ էլ վայելելու ցանկութիւնից. այդ պահը վերապրելու համար նա համաձայն էր նույնիսկ, որ փոխվեր իրե-

րի բնույթը, խախտվեր տիեզերքի կարգը. նա մի այնպիսի կրթով էր տենչում այդ պահը, որ, ի վերջո, խնդրեց գիտնականներին պիտոտեխնիկական գիտաստղ պատրաստել, թուչող աստղ, երկնային կրակե վիշապ, ցնցող տպավորություն գործող մի այնպիսի սարք, որ հավերժության դեմքի առաջ, գեղեցիկ, մանկամարդ կինը գլխապտույտ ունենար, սակայն միակ բանը, որ կարողացան անել գիտնականները, խոստացան, որ արեգակի լրիվ խավարում կլինի, հաջորդ շաբաթվա չորեքշաբթի օրը, կեսօրվա ժամը չորսին. ստիպված էր համաձայնել. խավարումը, իրոք, ստացվեց ինչպես հարկն էր, օրը ցերեկով խակական գիշեր սկսվեց, աստղերը հայտնվեցին, ծաղիկները քուն մտան, հավերժ թուփա նստեցին, անհանգստացան շներն ու կատուները, իսկ նա Մանուելա Սանչեսի կողքին նստած կյանում էր աղջկա շունչը, նրա իրիկնային թեթեւ շունչը, որ վերածվում էր գիշերային քաղցր շնչի, կյանում էր մթուժյունից խաբված, թառամող վարդի բույրը. «Միայն քեզ համար է սա, թագուհի, քեզ համար է այս խավարումը»: Բայց Մանուելա Սանչեսը ոչինչ չպատասխանեց, չգիպավ նրա ձեռքին, եւ նա այլեւ չէր զգում աղջկա շունչը - աղջկը նրան անիրական էր թվում: Եվ այդքամ նա մեկնեց ձեռքը, որ մթուժյան մեջ քափ նրան, բայց ձեռքը հանդիպեց դատարկության. մատների ծայրով նա շոշափեց աթոռը, որի վրա քիչ առաջ նստած էր Մանուելան, - աթոռը դեռ պահպանել էր աղջկա բույրը, - բայց նա չկար, չքվել էր, եւ նա սկսեց որոնել նրան հսկայական տան մեջ՝ ավրիելով պատերը, անկյունները, խավարին նայելով լուսնոտի աչքերով ու հուսահատ հարցնելով. «Որտեղ ես իմ դժբախտության Մանուելա Սանչես ես փնտրում ու չեմ գտնում քեզ քո խավարման գիշերում որտեղ է քո անգուլթ ձեռքը որտեղ է քո վարդը»: Անծանոթ ջրերում մոլորված ջրասուղի պես նա լողում էր խավարում, դեմ առնելով մեկ աներեւակայելի լանգուստի՝ գալվանոմետրի, մեկ անհավանական կորալների՝ երաժշտական ժամացույցների, մեկ զարմանահարաշ ծովախեցգետինների, որ անպարարության սարքերն էին, բայց ոչ մի տեղ խավարի այդ ջրերում, իր ընծաների այդ տուն-պահեստում նա չէր գտնում Մանուելա Սանչեսին, չէր զգում նույնիսկ խողորձի բույրով նրա շունչը եւ աստիճանաբար, վաղանցիկ գիշերվա ստվերների չքվելու հետ նրան էր հասնում դաժան

ճշմարտություն լույսը, պատրանքը ցրող լույսը: Եվ կեսօրվա ժամը վեցին ծագած լուսաբացի այդ ժամին նա այնպիսի անհուն տիրություն ապրեց, որ չէր ապրել երբեք, եւ զգաց իրեն աստծուց էլ տարեց, նա այնպես միայնակ էր վիթխարի ու ամալի այս տանը, ինչպես ոչ ոք աշխարհում. «Հավիտենական բացարձակ մենություն է առանց քեզ իմ թագուհի որ կորար խավարման հանելուկային գիշերում ընդմիջտ ու հավիտյանս հավիտենից»: Անվերջանալիորեն՝ երկար ձգվեցին դեռ նրա իշխանության տարիները, բայց նա այդպես էլ չգտավ Մանուելա Սանչեսին, թեեւ հաճախ էր փնտրում նրան տուն-պահեստի լաբիրինթոսում. «Որտեղ ես իմ կործանման Մանուելա Սանչես»: Մանուելան կարծես գուրջիացել էր խավարման այն գիշեր: Նրան հայտնեցին, թե տեսել են Մանուելային Պուերտո-Ռիկայի բազմամարդ պարահանդեսում, որտեղ նա, իբր, Ելենա անունն էր կրում, եւ որտեղ նա դանակահարվեց, սակայն հետո պարզվեց՝ Մանուելան չէր. ասացին, թե նա ուռնա է պարել ուռնալի կատարյալ վարպետ Պապա Մոնտերո՝ Ռուսերոյի հիշատակին նվիրված տոնակատարությանը, բայց պարզվեց՝ Մանուելան չէր. ասացին, թե տեսել են նրան Բարլովինտո կղզիներում, որտեղ քարանձափներ կան, որտեղ պարում են քարանձափների մուտքերի մոտ, թմբուկների զարկերի տակ. ասացին, թե տեսել են Արակատակայում, որտեղ նա պտտվում էր պանամական բոթոժների սրբնթաց մրրկի տակ. բայց ամեն անգամ էլ պարզվում էր, որ նա չի եղել. «Սատանան է նրան տարել, իմ դեներալ, սատանան, ուրիշ ոչ ոք» - եւ եթե նա չմեռավ այդ օրերին հուսահատությունից, ապա ոչ այն պատճառով, որ ուժ չուներ ինքնասպանության, ոչ, պարզապես գիտեր՝ մեռնելու է ոչ սիրուց, վիճակված չէր իրեն մեռնել սիրուց. գիտեր հեռավոր այն իրիկվանից, երբ իր տիրակալության հենց սկզբում դիմեց դուշակ-պայծառատեսին, որպեսզի սա ջրի վրա գուշակեր իր բախտը, որպեսզի հմայված ջուրը ցույց տար այն ամենը, ինչ գրված չէր ձեռքի ավրի, ինչը չգիտեին խաղաթուղթը, սուրճի մրուրը, միայն նախաստեղծ ջրի հայելին էր ընդունակ ցույց տալ ճակատագրի նվիրական գաղտնիքը: Եվ նախաստեղծ ջրի այդ հայելու մեջ նա այն ժամանակ տեսավ իր մահը, տեսավ, թե ինչպես է մեռնելու. տեսավ ի-

* Պապա Մոնտերո - Նիկոլաս Գիլլենի բանաստեղծության հերոս:

րեն մեռած բնական մահով, քնի մեջ, նիստերի դահլիճին կից առանձնասենյակում, բերանքսիվայր պառկած հատակին, ճիշտ նույն դիրքով, ինչպես քնում էր իր երկար կյանքի ընթացքում՝ դեմքը ավերի մեջ խրած, առանց տարբերանշանի դաշտային համազգեստով, երկարածիտ կոշիկներով՝ ձախին ոսկե խթան, անորոշ մի տարիքում, որ տարուբերվում էր հարյուր յոթի եւ երկու հարյուր երեսուներկու տարիների արանքում:

Հենց այդպես էլ մենք գտանք նրան իր աշնան նախօրյակին, այսինքն ոչ թե նրա, այլ Պատրիսիո Արագոնեսի աճյունը գտանք, եւ ահա նրա կեղծ մահից շատ տարիներ անց, մենք կրկին գտանք նրա մեռած մարմինը նույն տեղում, նույն դիրքով, նույն հագուստով, բայց այս խառը ժամանակներում ոչ ոք ոչ մի հարցում վատահոթյուն չուներ եւ չէր կարող երաշխավորել, թե այս անգամ իրոք նրա մարմինն էր, թե անդգիր բզկտած ու որպերի խժուած գառամայի դիակը իսկապես նրանն էր. քայքայումից այլանդակված նրա ձեռքը պետութայն սիրելի ղեկավարի ձեռքը չէր, դա այն ձեռքը չէր, որ սեղմվում էր նրա սրտին Մեծ Աղմուկի դարաշրջանի ամենաարտասովոր աղջկա անպատասխան սիրուց. չկար ոչինչ, որ օգներ անսխալ հաստատել նրա անձը: Այդ խնդրում, անշուշտ, զարմանալի ոչինչ չկար, չէ՞ որ ամենապատասխան ժամանակներում էլ կասկածներ էին պատվում նրա գոյություն իսկություն շուրջ. նույնիսկ պալատում ծառայողները պատկերացում չունեին նրա իրական տարիքի ու արտաքինի վերաբերյալ, որովհետեւ տարբեր տեղերում եւ տարբեր հանգամանքներում նա ամենատարբեր տեսքով էր ներկայանում. տոնավաճառում, տոմբուլային՝ մասնակցելիս, նա ութսուն տարեկան էր երեւում, ընդունելություններին վաթսուն, իսկ պաշտոնական հանդիսություններին հայտնվում էր քառասունից էլ երիտասարդ տղամարդու տեսքով: Դեռավան Պալմերտոնը, վերջին դիվանագետներից մեկը, որն իր հավատարմագրերը հանձնեց նրան, մեր երկրում արգելված հուշերում գրել է, որ դժվար է երեւակայել ավելի դառամ ծերունի, քան նա էր, նկարագրել է աննկարագրելի այն խառնաչփոթը, որ տիրում էր պրեզիդենտական պալատում. «Հարկ էր լինում շրջան-

* Տոմբուլ - տոնավաճառային փեմակախող:

ցել դեռ նետված թղթերի, կովի թրիքի, շան կղկղանքի բլուրներ: Միջանցքներում նեխում էին շան լափի մնացորդները, հենց այստեղ էլ մըրսվում էին շները: Ծառայողների սենյակներում նստածներից ոչ մեկը չկարողացավ պատասխանել իմ եւ ոչ մի հարցին, եւ ես ստիպված դիմեցի այդ ժամանակ բնակելի սենյակները զբաղեցրած բորտոներին ու կաթվածահարներին, խնդրելով ցույց տալ ինձ պետական խորհրդի դահլիճ տանող ճանապարհը: Սույն դահլիճում հավեր էին չըջում եւ փորձում կտցահարել ցորենի արտեր պատկերող գորեկենները, իսկ կովերից մեկը, ակնհայտորեն խժուելու մտադրությամբ, պատառտում էր եպիսկոպոսի դիմանկարով կտայր: Ինչ վերաբերում է պրեզիդենտին, ապա ես իսկույն գլխի ընկա, որ կոճղի նման խուլ է նա: Նա ոչ միայն հարցերիս պատասխանում էր ինչպես պատահեր, այլեւ ավստասնք հայտնեց, որ լուր եմ իր թոզնակները, այնինչ նրանք երգում էին կոկորդները ճղելով, եւ քեզ թվում էր, թե վաղ լուսաբացի ժամերին քայլում ես կուսական անտառով: Հանկարծ նա ընդհատեց հավատարմագրերն ընդունելու արարողությունը, պայծառացավ, ավեր շերեփ դարձրած մոտեցրեց ականջին եւ գլխով անելով լուսամուտի կողմը, որից այն կողմ ժամանակին ծովն էր այլքվում, իսկ հիմա փոշոտ հարթություն էր, բղավեց ամբողջ ուժով, ինձ կոչելով Ստիտսոն. «Լսո՞ւմ եք, իմ թանկագին Ստիտսոն: Ջորջների դոփյուն է: Նրանք փախչում են, որովհետեւ ծովը ես է գալիս: Լսո՞ւմ եք»: Անհավատալի էր, որ այդ զառամ ծերուկը մի ժամանակ Ֆեդերալիստների առաջնորդն է եղել, ժողովրդական կուռք, որն իր վարչակարգի առաջին տարիներին սիրում էր անակնկալ հայտնվել քաղաքներում ու գյուղերում գրեթե առանց պահակախմբի, միայն մաչետով գինված մեն-միակ գուլախիբոյի ուղեկցությամբ եւ փոքրիկ շքախմբով՝ կազմված ղեկավարներից ու սենատորներից, որոնց նա նշանակում էր մատի մի շարժումով, ստամոքսի ճայնին միայն ականջ դնելով: Այս կամ այն գյուղում հայտնվելով, նա հետաքրքրվում էր բերքատվության հետանկարով, անասունների առողջությամբ եւ յուրաքանչյուր բնակչի անձնական գործերով: Սովորաբար նա ժողովրդի հետ գրուցում էր գյուղամիջին հրապարակում, ճոճվող բազկաթոռին նստած, մանգոյի ծառերի ստվերում, շոգից թափահարելով բոլորովին էլ ոչ գեներալական,

այլ սովորական գլխարկը, ինչը մշտապես գլխին էր դնում այդ տարիներին, եւ թեեւ թվում էր՝ լսում է կես ականջով ու շոգից թուլացած ննջում, իրականում լսում ու հիշում էր բացարձակապես ամեն բան, ինչ ասում էին գեղջուկներն ու գեղջկուհիները, որոնց նա գիտեր անուն-աղբանունով - ողջ երկրի անվանական ցուցակը նա պահում էր իր գլխում, եւ հազարավոր թվեր, ազգի բոլոր չլուծված խնդիրներն էր պահում գլխում. «Մոտ արի, Խասինտա Մորալես,- կանչեց նա ինձ աչքերն էլ չբանալով:- Հապա պատմիր մեզ այն տղայի մասին, որին անցած տարի ես բանակ քշեցի, որ պեսզի ճաշակի կյանքի դառնությունը եւ մի երկու հոգնա ընդունի. ինչպե՞ս է նա»: «Ողջույն, Խուան Պրիետո,- ասաց նա ինձ,- ինչպե՞ս է զգում իրեն քո ցեղական ցուլը: Տեսա՞ր՝ ոնց օգնեցին նրան իմ աղթքները ժանտախտի օրերին, հիշո՞ւմ ես՝ ոնց բոլոր ճիճուները դուրս սողացին նրա ականջներից»: Հետո նա ինձ ասաց. «Դե, ինչո՞վ ես վարձահատույց լինելու, Մաթիլդա Պերալտո, փախստական ամուսնուղ վերադարձնելու համար: Ահա, վայելիր, մենք նրան քարշ ենք տվել պարանով եւ ես անձամբ եմ գգուշացրել նրան, որ կփախ չինական կոճղերը ոտքերին, եթե մեկ էլ փորձի փախչել օրինական կնոջից»: Կենցաղային գործերում ցուցաբերած պարզությունն ու արագությունը նա կիրառում էր եւ Հասարակական Հարցերը լուծելիս, դատ ու դատաստան տեսնելիս, մտադործին հրամայում էր հրապարակավ կտրել գող գանձապահի ձեռքը, գիտակի կեցվածքով խոսում ամեն ինչ մասին, նույնիսկ լուրիկ եւ լուրկը սնող հողի. համտես անելով որեւէ մեկի բանջարանոցի լուրկը, նա հեղինակավոր Հայտարարում էր ուղեկցող գյուղատնտեսներին. «Այս հողին թրիք է պակասում, բայց ոչ ամեն տեսակի. որձ էշի թրիք է պակասում: Եվ ոչ թե՛ էգի: Ես կկարգադրեմ՝ պետություն հաշվին կբերեն»: Եվ ծիծաղելով առաջ էր անցնում:

Գլուխն իմ լուսամուտը խոթելով նա ասաց ինձ ուրախ. «Ըհը, այդ դո՞ւ ես, Լորենսա Լոպես: Ինչպե՞ս է աշխատում կարի մեքենադ»: Մեքենան ինքն էր նվիրել ինձ քսան տարի առաջ, եւ ես ասացի, որ մեքենան վաղուց ի վեր փչել է հողին. աշխարհի կարգն է, ասացի, հավերժական ոչինչ չկա՝ ո՛չ մարդը, ո՛չ իրը: Բայց նա ասաց, որ ես ոչինչ չեմ հասկանում, որ հավերժական է աշխարհը,

եւ տուն մտավ, պտուտակահանի օգնությամբ քանդեց մեքենան, յուզեց բոլոր մասերը՝ մոտանալով փողոցում սպասող շքախմբին: Նա երկար չարչարվեց, երբեմն ծանր հոգոց էր հանում, փնջացնում ցուլի պես, լրդովեց մեքենայական յուլով, նույնիսկ գեմբը մուրտառեց, բայց երեք ժամից մեքենան աշխատեց նորի նման»: Ահա թե ինչպես էր կյանքը այն ժամանակ, երբ նա տարբերություն չէր տեսնում կենցաղային փուչ եւ պետական կարեւորություն ունեցող գործերի միջեւ, երբ անկեղծորեն հավատում էր, թե մարդկանց կարելի է երջանկություն պարգևել, իսկ մահին խաբել մարտունակությունը: Իսկ հիմա, խնդրեմ՝ զատամյալ ծերուկ: Եվ ոչ մի կերպ չես կարողանում հավատալ, որ այս ծերը նա է, որի իշխանությունն անասնաման էր, որի հարցին՝ թե ժամի քանիսն է, պատասխանում էին. «Ո՞ր ժամը կհրամայեք, իմ գեներալ»: Եվ ի՞նչ, նա օրերի հետ խաղում էր ինչպես կամենար, հրամայում էր ցեղերը գիշեր կոչել, գիշերը՝ ցերեկ, եթե այդ փոփոխությունը պետք էր իրեն եւ հարմար, օրեցօր նա հետաձգում էր պարտադիր տոները, օրացույցը կազմում էր այնպես, որ երկրի այս կամ այն շրջանում իր հայտնվելը համընկներ որեւէ տոնի, որպեսզի նույն այդ տոնը հասցներ վայելել մի այլ վայրում եւս. ամենուր նա հայտնվում էր իր սովերի, ոտաբոբիկ հնդկիկ ուղեկցությամբ, որ դինված էր մաշետեով, նրան ուղեկցում էին նաեւ թշվառ սենատորները՝ մարտական հրաշալի աքաղաղներով, որ փակված էին փայտյա վանդակներում՝ մարտի նետովելու պատրաստ ուղած դյուղի ամենակատաղի աքաղաղների դեմ, յուրաքանչյուր գյուղում պարտադիր աքլորակուխներ էին կազմակերպվում: Նա բարձրաձայն գրազ էր բռնում հանդիսատեսների հետ, խոշոր գումար դնելով այս կամ այն աքլորի վրա. նրա տարօրինակ քրքիջից դողում էր գալլերայի՝ փայտամածը, այդ քրքիջը խլացնում էր երաժշտությունը եւ հրթիռների ճայթյունները, որովհետեւ մենք բոլորս պարտավոր էինք քրքջալ նրա հետ, լուր, երբ ինքն էր լուռ, բուռն ծափահարել, երբ նրա աքլորները հաղթում էին մերոնց. մեր աքլորներն այնպես վարպետորեն էին վարժված, որ, մշտապես պարտվելով, մեզ ամոթով չէին թողնում, եթե չհաշվենք այն դեպքը, երբ Դիոնիսիո Իգուարանի հանդուգն աքաղաղը սրընթաց,

* Գալլերա - աքլորակուխի սրահ:

անդիմադրելի գրոհով մահացու կտցեց բարձրաստիճան հյուրի թխակապույտ աքլորին. բոլորը քարացան տեղերում, բայց գենե-րալը ոտքի ելավ եւ ուղղվեց դեպի Դիոնիսիոն, սեղմեց նրա ձեռքը. «Կեցցես, դու խակական տղամարդ ես»: Նա հրաշալի տրամադրություն ուներ եւ նրա համար մեծ բան էր Դիոնիսիոյին գովաբանելը, նա նույնիսկ շնորհակալ եղավ սուր զգացողություն ապրելու համար եւ հարցրեց՝ «Որքա՞ն ես պահանջում կարմիր այդ աքլորի համար», ինչին Դիոնիսիո Իգուարանը պատասխանեց երկչորեն. «Ձերն է այդ աքլորը, պարոն գեներալ, վերցրեք», ամբոխը Դիոնիսիոյին վարձատրեց ծափահարություններով, երբ նա երաժշտություն եւ ճայթուտկի պայթյունների ուղեկցությամբ տուն գնաց՝ ողջ աշխարհին ցույց տալով ցեղական գեղեցիկ վեց աքաղաղները, որ նվեր էր ստացել անհաղթելի կարմիր փոխարեն, բայց հենց նույն գիշեր Դիոնիսիո Իգուարանը փակվեց իր ննջասենյակում, մի ամբողջ շիշ շաքարեղեգի ոտմ խմեց եւ կախվեց ճոճի պարանով. խեղճը շատ լավ գիտեր, թե ինչ անհամար դժբախտություններ ու փորձանքներ են դարձնակալում բարձրագույն ողորմածությունն արժանացած մարդուն. գեներալն իրեն հաշիվ էր ևլ տալիս, որ իր յուրաքանչյուր ուրախ հայտնություն-այցելությունից հետո մարդկանց գլխին փորձանքներ էին թափվում, որ իր ետեւից ծորում էր «անցանկալի մարդկանց» սպանություն արյունալի հետքը. նա էր ևլ մտածում հավերժական անեծքի մասին, որ ճակատագիրն էր դառնում իր կողմնակիցների, որոնք կարող էին փորձանքն ընկնել, եթե նա նրանց հանկարծ չկոչեր ինչպես հարկն է, եւ այն էլ հաճոյակատար վարձկանների ներկայությամբ, ովքեր անմեղ սխալը, բերանից թուածը մեկնաբանում էին որպես հետապնդման հրաման: Նա երկրով մեկ թափառում էր արմաղիլոյի՝ տարօրինակ քայլվածքով, չսպիրված դեմքով, քրտնքի կծու հոտ արձակելով եւ անակնկալ կարող էր հայտնվել ուզածը տանը, ուզածը խոհանոցում՝ տան բնակիչներին ստիպելով արտաքուստ կարծես անմասն ճանապարհորդին տեսնելուն պես դողալ սարսափից. իսկ նա տոտունայով՝ ջուր էր վերցնում կավի գուռից, խմում-հագեցնում ծարավը եւ կամ մոտենում կաթնային ու ձեռ-

* Արմաղիլո - զրահակիր (կենդ.):

** Տոտունա - դրմի տերեւից պատրաստված շերիփ:

քով միջից մտակտոր հանում, ուտում այնպես տնավարի, այնպես հասարակ, որ նողկանք էր առաջացնում, թեեւ ինքը կասկած չուներ, որ այսուհետ եւ ընդմիշտ իր այցելություն խարանը կղաճվեր այս տան վրա. նա այդպես հասարակ էր վարվում ամենեւին էլ ոչ քաղաքական նկատառումներով, բնավ ոչ այն պատճառով, որ համըհհանուր սիրո ու ճանաչման էր տենչում, ինչպես եղավ ավելի ուշ, այլ որովհետեւ, իրոք, հասարակ մի մարդ էր եւ վարվում էր իր բնությունը համեմատ, եւ իշխանությունը դեռեւս ներծծող ճահիճ էր, ինչպես դարձավ նրա հատուն, աշխան տարիներին, այլ փոթորկուն հեղեղ, որ հենց մեր աչքերի առաջ ժայթքում էր նախնական խորքերից. իշխանությունը էլ, ինքն էր իշխում իշխանությունը, եւ բավական է մատնացույց աներ այն ծառերը, որ բերք պիտի տային, եւ նրանք բերք էին տալիս, մատնացույց էր անում կենդանիներին, որոնք պիտի ձագ ծնեին, եւ նրանք ծնում էին, հաջողության սպասող մարդկանց էր մատնացույց անում, եւ նրանք հաջողության էին հասնում, նա կարող էր դադարեցնել անձրեւն այն տեղերում, ուր բերքին էր վնասում, եւ հարկադրել թափվել պապակ հողերի վրա. «Ես դա քաջ գիտեմ, սենյոր, որովհետեւ աչքովս եմ տեսել»: Առասպելը նրա շուրջ ստեղծվեց ավելի վաղ, քան նա կհասներ բացարձակ իշխանություն եւ կհավատար, որ հասել է, ստեղծվեց դեռ այն տարիներին, երբ նա առանց որեւէ կասկածի հավատում էր գուշակություններին եւ սարսափելի երազների մեկնությունը. այդ ժամանակներում նա կարող էր ընդհատել նոր սկսած ճամփորդությունը սոսկ այն պատճառով, որ մարդարեական պիզվա թուշունը գլխավերեւից թուչելիս երգ էր ասել, նա հաջորդ օրվա հանդիպումը ժողովրդի հետ հետաձգեց, որովհետեւ մայրը՝ Բենդիսիոն Ալվարադոն հավկիթի մեջ երկու դեղնուց էր հայտնաբերել. իսկ մի անգամ նա հրաժարվեց շախմբից, ամենուր իրեն ուղեկցող սենատորներից ու դեպուտատներից, որոնք սովորաբար նրա փոխարեն ճառեր էին ասում, քանզի ինքը էր համարձակվում ճառախոսել - հրաժարվեց, որովհետեւ հերթական ուղեւորության նախօրյակին տեսավ իրեն գեշ երազի մղձավանջում, մի հսկայական ամայի տանը, ուր իրեն ամեն կողմից շրջապատել էին գորշ սյուրթուկ հագած, մսագործի դանակներով զինված, գունատ տղամարդիկ, ատամները բաց արած,

Հոհուարով, նրանք այդ դանակներով ծակծկում էին իրեն եւ որքան էլ ինքը փորձում էր խուլյա տալ, որ կողմն էլ չըջվում էր, միեւնույն է, Հանդիպում էր դեմքին զարկվելու կամ աչքերը Հանելու պատրաստ դանակի շեղբերին. գունատ, լուռ, տարօրինակորեն ժպտացող այդ մարդասպանների շրջապատում նա ծուլակն ընկած դազան էր. նրանք ոչ մի կերպ չէին կարողանում վճռել, թե իրենցից ով է հասցնելու վերջին հարվածը, ով է ավարտելու զոհարարութեան ծեսը եւ առաջինը խմելու նրա արյունը, բայց նա արդեն ոչ սարսափ էր զգում, ոչ չարութիւն, միայն թեթեւութիւն էր զգում, որը, մարմնից հեռացող կյանքի փոխարեն, Համակում էր ողջ էութիւնը. նա դարձավ անկշռելի, Հոգում այնպես խաղաղ էր ու պարզ, որ ժպտաց մարդասպաններին ու իր ճակատագրին. եւ, ահա, վերջապես մեկը, որը հրագում, իբր, որդին էր, դանակը նրա փորը խրեց, բաց թողեց վերջին օդը եւ արյուն ցայտեցրեց այդ տան ճերմակ պատերին, մղձավանջի ճերմակ պատերին. «Եվ այդժամ ես գլխիս գցեցի արյունով ներծծված պոնչոն, որպեսզի նրանք, ովքեր չճանաչեցին ինձ կյանքում, չճանաչեն նաեւ մեռած, եւ ընկա Հատակին ու մահամերձի ջղածգումները բռնեցին իմ ողջ մարմինը»: Երազն այնքան էր իրական, որ նա չզիմացավ, իսկույն պատմեց Հայրենակցին՝ առողջապահութեան նախարարին, եւ սա կրկնապատկեց նրա Հոգու մուսկուլիտները, առանց թաքցնելու ասելով, որ նման մահ արդեն նկարագրված է մարդկութեան պատմութեան մեջ. «Ճիշտ եւ ճիշտ ձեր հրազի նման, իմ գեներալ»: Եվ առողջապահութեան նախարարը ձեռքն առավ գեներալ Լաուտարո Մուլոսի Հաստիկ, խանձուտներով Հատորյակը եւ կարգաց նման մահ, նման սպանութիւն պատկերող մի դրվագ. «Ճիշտ եւ ճիշտ իմ հրազի նման մայր: Լսելով պատմութիւնը ես մտաբերեցի մոռացված բոլոր մանրամասները ինչպես այն մեկը որ երբ արթնացա տեսա թե ոնց են առանց քամու իրենք իրենց բացփում պալատի բոլոր քաներեք լուսամուտները իսկ հրազում ինձ հասցրել էին դանակի ուղիղ քսաներեք հարված: Ինչպիսի՜ ճակատագրական զուգադիպութիւն»: Սա միակ զուգադիպութիւնը չէր, հրազն իրականանում էր. նույն այդ շաբաթվա մեջ, գինվորական ուժերի անտարբեր թողութեան պայմաններում, ավագակային հարձակման ենթարկվեց սենատը եւ գերագույն դատարար.

նր. ավագակները մինչեւ Հիմքերը քարուքանդ արեցին մեր ազգային սրբութիւնը՝ սենատի շենքը, որի ներսում անկախութեան պայքարի մեր հերոսները ժամանակին Հռչակել էին մեր ազգի անկախութիւնը. հրդեհի բոցը հուրհրում էր մինչեւ ուշ գիշեր եւ հրաշալի նկատվում պրեզիդենտական պատշգամբից, սակայն պրեզիդենտին բնավ չվշտացրեց բոթը՝ թե պատմական շինութիւնից չի մնացել նույնիսկ հիմը, թե ինչ-որ մեկը ջանացել է արմատախիլ անել այդ շինութեան հիշողութիւնը նույնիսկ. մեզ խոտացան Հրապարակավ պատժել Հանցագործներին, որոնց այդպես էլ չգտան, եւ կառուցել հերոսների տան ճշգրիտ պատճենը, որի ավերակները պահպանվել են մինչեւ օրս: Ինչ վերաբերում է սենատորներին ու արդարադատութեան ծառայողներին, ապա նա միտք էլ չունեւ թաքցնել նրանցից իր հրազի չարագուշակ նշանները, ընդհակառակը, իր գործողութիւններն արդարացնելով հրազից հաղորդված նախազուշացումով, նա ուրախ էր, որ առիթ եղավ ցրելու օրենսդիրներին եւ քարուքանդ անելու Հնացած Հանրապետութեան դատաւարական Համակարգը. սենատորներին, դեպուտատներին եւ գերագույն դատաւորներին (որոնց պետքն այլեւս չունեւ, քանի որ իր իշխանութեան օրինականութեան Հաստատման հարկը չկար), նա սարգելատրեց շքանշաններով, դարձրեց նրանց ունեւոր եւ, որպես դեսպան, բարեբեր ու հեռավոր երկրներ ուղարկեց, պաշտոնում թողնելով միայն ոտաբոբիկ, լուսկյաց, մաչետով գինված Հավատարիմ Հնդկացուն. անբաժան այդ ստվերը չէր լքում նրան եւ ոչ մի ակնթարթ, առաջինն էր փորձում ջուրն ու ուտելիքը, հետեւում, որ ոչ ոք չխախտի մոտենալու սահմանված տարածութիւնը. «Այդ Հնդկացին կանգնում էր իմ դռանը, քանի դեռ պրեզիդենտը մի քանի ժամով մնում էր ինձ մոտ: Ասում էին, թե պրեզիդենտն իմ թաքուն սիրեկանն է, մինչդեռ նա ինձ այցելում էր ամիսը երկու անգամ, որպեսզի ես խաղաքարտով իր բախտը գուշակեի: Երկար տարիներ էր նա իմ հաճախորդը. քանի դեռ նա իրեն մահկանացու էր կարծում, քանի դեռ նրան տանջում էին կատակները, քանի դեռ խոստովանում էր, որ կարող է սխալվել, եւ քարտերին ավելի էր Հավատում, քան իր վայրենի բնագոյին: Սովորաբար նա ինձ մոտ էր գալիս ինչ-որ բանից վախեցած ու վախից ծերացած, այնպես, ինչպես Հայտնվել էր մոտս առաջին

անգամ եւ անխոս մեկնել կլոր, դուրշի փորի նման պիւրկ, Հարթ մաշկով ձեռքերը - նախկինում եւ Հետո էլ ես երեք չեմ տեսել նման ձեռքեր, թեեւ ճակատագիր գուշակողի երկար կյանք եմ ապրել: Նա լուռ աղոթողի եւ Հուսահատվածի արտահայտությամբ էր սեղանին դրել գույգ ձեռքը. ես զգացի, որ նրան տանջում է անորոշ մի տազնապ եւ անստահությունն է կրծում Հոգին, որ նա գրկվել է երազանքից, Հույսից, եւ ինձ այդ ժամանակ զարմացրեցին ոչ այնքան այդ ձեռքերը, որքան նրա անհուն թախիծն ու մենությունը: Ես խղճացի նրա դժբախտ, ծերունական, կատակածներից տառապող սիրտը եւ սկսեցի գուշակել, բայց նրա ճակատագիրն ինձ Համար մնաց անհասանելի, խուլ, փակ: Հնարավոր չէր որեւէ բան իմանալ նրա ձեռնափերից, գուշակման իմացածս բոլոր միջոցներն անգոր էին, որովհետեւ Հենց նա, ասեմք, կիսում էր կապուկը, քարտերը խճճվում էին, սրճի մրուրը նրա բաժակում վերածվում էր պղտոր դոնդողի: Ոչինչ Հնարավոր չէր իմանալ նրա մասին, փոխարենը շատ պարզորոշ երեւում էին մոտիկ մարդկանց ճակատագրերը: Ահա, այդպիսի ես տեսա նրա մորը՝ Բենդիսին Ալվարադոյին եւ ցույց տվեցի նրան, թե ինչպիսին է լինելու նա մոտ ապագայում, գառամյալ հասակում. աչքերը կուրանալու են, բայց շարունակելու է ներկել անհայտ ինչ-որ թուշակների, ներկելու է՝ չզանազանելով գույները, եւ նա ասաց. «Ինչ՞ դճ մայր»: Իսկ մի ուրիշ անգամ, գուշակելիս, մենք տեսանք քարուքանդ եղած մեր քաղաքը, եւ կործանողը կատաղի մի ցրկլոն էր, որի կանացի անունը Հնչում է Հրեշավոր ծաղրանքի նման: Մի օր էլ տեսանք կանաչ դիմակ Հագած, ձեռքին սուտեր բռնած մի տղամարդու, եւ պրեզիդենտը տազնապով Հարցրեց, թե որտեղ է բնակվում այդ մարդը. քարտերը պատասխանեցին, որ երեքշաբթի օրերն այդ մարդը պրեզիդենտին ավելի մոտ է լինում, քան շաբաթվա մյուս օրերին, եւ նա ասաց՝ «Ըհը», եւ Հարցրեց՝ Ի՞նչ գույնի են այդ մարդու աչքերը, եւ քարտերը պատասխանեցին, որ նրա մի աչքը գուշակույթի գույնի է, գինու գույնի, եթե լույսի տակ նայես, իսկ մյուսը մուգ է, եւ նա ասաց՝ «Ըհը», եւ Հարցրեց, թե Ի՞նչ մտադրություններ ունի այդ մարդը: Եվ ես չհամբերեցի այլեւս ու ասացի նրան ողջ ճշմարտությունը, քարտերի ցույց տված ճշմարտությունը. ես ասացի, որ կանաչ դիմակը նշանակում է դավաճանու-

թյուն ու նենգություն, իսկ նա բղավեց շատ Հանդիսավոր. «Ըհը: Ես գիտեմ թե ով է նա: Գիտեմ»: Այդ մարդը, պարզվեց, գնդապետ Նարսիս Միրավան էր, նրա մտերիմ գնդապետներից մեկը, որը երկու օր անց ատրճանակը պարպեց ականջի մեջ եւ նույնիսկ, որեւէ գրություն չթողեց խեղճը...»: Ահա այսպես, Հավատարմ քարտերի գուշակությամբ, նա վճռում էր մարդկանց ճակատագրերն ու Հայրենիքի բախտը, Հայրենիքի պատմական ընթացքը, քանի դեռ չէին Հայտնել իր տեսակի մեջ եղակի պայծառատեսի լուրը. սա գուշակում էր սովորական ջրով, կանխատեսում էր, թե ով, ինչպես եւ երբ է մեռնելու. նա բոլորից ծածուկ, մաշետեղ գինված պահապան Հրեշտակի ուղեկցությամբ մեկնեց փնտրելու այդ պայծառատեսին, եւ կտրելով լեռնային արահետներ, ձորեր, որտեղով լոկ ջորիներն էին անցնում, Հասավ սարահարթի մենավոր մի խրճիթ, ուր ապրում էր պայծառատեսն իր ծոռուհու Հետ, որն ուներ երեք երեխա, իսկ չորրորդին շուտով պիտի ծներ. այրի էր, մի ամիս առաջ էր թաղել ամուսնուն: Պայծառատեսին նա գտավ խավար սենյակի խորքում. պառավը կաթվածահար էր եւ գրեթե կույր, բայց երբ եկվորին կարգադրեց ձեռքերը պահել ջրով լի կոնքի վրա, խավարը ցրվեց. ջուրը կոնքում լուսավորվեց ներքին, պարզ ու մաքուր լույսով, եւ նա այդ ջրում տեսավ, որ պառկած է Հատակին, բերանքսիվայր, առանց տարբերանշանի դաշտային Համազգեստով, երկարաճիտ կոշիկներով, ձախին՝ ոսկյա խթան. նա Հարցրեց պառավին. թե որտե՞ղ է, Ի՞նչ տեղ է սա, ուր պառկած է ինքը, եւ պառավը պատասխանեց, որ չափսերով իր սենյակից ոչ մեծ սենյակ է տեսնում, մի գրասեղան, էլեկտրական Հովհար, տեսնում է ծովահայաց լուսամուտ, ճերմակ պատեր, որոնց վրա ձիերի նկարներ կան եւ վիշապի պատկերով դրոշ: Եվ այդքամ նա ասաց՝ «Ըհը», որովհետեւ սույն նկարագրությամբ ճանաչեց նիստերի դահլիճին կից իր առանձնասենյակը, ու Հարցրեց. «Իսկ ինչպե՞ս եմ մեռնելու: Բռնի մահո՞վ, թե՞ գեշ Հիվանդությունից», ինչին պառավը պատասխանեց, որ ոչ, չի մեռնելու բռնի-մահով կամ գեշ Հիվանդությունից, մահը լինելու է բնական եւ վրա է հասնելու քնած ժամանակ, առանց ցավ պատճառելու, եւ այդքամ նա ասաց՝ «Ըհը», եւ Հարցրեց շունչը պահած. «Իսկ ե՞րբ է պատահելու»: Պառավը պատասխանեց, որ կարող է Հանգիստ

մնայ, որովհետեւ Հասնելու է իր տարիքին՝ Հարյուր յոթ տարեկան, որից հետո ապրելու է էլի Հարյուր քսանհինգ տարի եւ հետո միայն կկատարվի կատարվելիքը: «Ըհը», - ասաց նա եւ սպանեց հիվանդ, պառավ պայծառատեսին հենց ճոճում, խեղդելով նրան իր ոսկյա խիթանի քուղով, առանց ցավ պատճառելու, վարպետ դահճի նման, թեեւ նախկինում, անձամբ, ոչ մարդ էր սպանել, ոչ անասուն՝ լինելու դա պատերազմի դաշտում, թե խաղաղ օրերին, - խեղճ պառավը միակ կենդանի արարածն էր, որին նա սպանեց անձամբ, որպեսզի աշխարհում իրենից բացի ոչ մեկը չիմանար՝ ինչպե՞ս, որտե՞ղ եւ ե՞րբ էր մեռնելու ինքը: Իր այս ստոր արարքի հիշողությունները չէին անհանգստացնում նրա հոգին աշնանային գիշերներին, չէին տանջում նրա խիղճը: Ընդհակառակը, նա սիրում էր հիշել այդ դիպվածը ինքն իրեն դովելու, ինքն իրեն քաջալերելու Համար - ահա թե ինչպիսին պիտի լինել՝ վճռական, անխնա, իսկ երբ խավարման մթության մեջ գոլորչիացավ Մանուելյան Սանչեսը, նա վերհիշեց իր նախկին դաժանությունը, որպես թույն լուծեց ներսում, որպեսզի գոնե որեւէ չափով ազատագրվի նյատուցման գագսողությունից, սրտից դուրս հանի ողջ էությունը այրող ծաղրի խայթը. եւ նա պառկում էր ճոճում, տամարինդների սովերի տակ, լսում ծառի տերեւների մեջ քամու զանգակների ծննդոցը, ատելությամբ հիշում Մանուելյան Սանչեսին, մտածում էր ու մտածում, իսկ այդ պահին գինվորական ուժերը Մանուելյանի որոնում էին ցամաքում, ծովում, օդում, անասանան ու մեռյալ անասատում, որտեղ սեյտրա էին արդյունահանում, որոնում էին, բայց հետքն էլ չէին գտնում, եւ նա դաժանորեն տանջում էր ինքն իրեն անպատասխան Հարցով. «Ո՞ր կորար դու գրող քեզ տանի որտե՞ղ թաքնվեցիր այնպես որ ձեռքս չհասնի քեզ: Օ եթե ձեռքս հասնեի քեզ դու կհասկանայիր թե ինչ բան է իշխանությունը»: Այրող ատելությունն ավելի ու ավելի էր համակում նրան, կրճքին դրված գլխարկը ոստոստում էր սրտի կատաղի Հարվածներից, նա՝ ասես չէր էլ լսում մոր՝ Բենդիսին Արվարադոյին, որը համառորեն ճգնում էր իմանալ եղելությունը. «Ինչո՞ւ ես լուր խավարման օրից ի վեր: Ինչո՞ւ ես միայն ինքդ քո ներսը նայում»: Նա լուռ ոտքի էր ելնում, մորը հայհոյելով հեռանում՝ քարշ տալով փղային իր ոտքերը, հոգում շոշափելով խայթված ինքնա-

սիրության արյունող վերքը, լեղի էր կուլ տալիս եւ տարակուսած հարցնում չգիտես թե ում. «Եվ այս ամենն ինձ հե՞տ է կատարվում: Այդ ե՞ս եմ այնքան ապուշ կտրել որ չգիտեմ անելիքս: Այդ ե՞ս եմ դադարել իմ ճակատագրի տերը լինելուց ինչպես առաջ: Եվ այս ամենը այն պատճառով որ աղջկա տուն եմ մտել մոր թուլյա տրությունը ինդրելով եւ ոչ թե այնպես ինչպես ժամանակին Սանտոս-Իգերոնեսում Յրանսիակա Լիներոյի տան պաղ լուրթյան մեջ մտա»: Յրանսիակա Լիներոյի հետ կապված դեպքը կատարվել էր Պատրիսիո Արագոնեսից առաջ, եւ նա ինքն էր մարդկանց ներկայացնում իշխանության դեմքը. «Նա ներս մտավ դռան մուրճը նույնիսկ չգարկելով, մտավ, որովհետեւ այդպես էր ցանկանում. ժամացույցի զարկերի հետ մտավ տանամեկն էր, եւ ես ետնաբակի պատշգամբից լսեցի, թե ինչպես է ժամացույցի զարկերի հետ զնգզնում նրա ոսկյա խիթանը, ճանաչեցի նրա քայլերի փղային դոփյունը, որ գալիս էր ետնաբակի աղյուսահատակ ծառուղուց եւ դեռ չտեսած նրան, պատկերացրեցի ողջ հասակով մեկ ու սարսափեցի, ավելի վաղ սարսափեցի, քան նա կհայտնվեր ներքին պատշգամբի շեմին, որտեղ ես էի. ոսկեգույն խորդենիների մեջ ճշում էր ջրցուլը, ժամացույցի պես ազդարարելով տանամեկը, երգում էր գլխիկների պտուղների բույրերից արբած պիրուլը, ծառի սաղարթից պոկոտված, կախ-կախ ճթերով բեռնված ճյուղերը ճոճվում էին պատշգամբի գլխին, օգոստոսյան չարաբաստիկ երեքշաբթի օրվա արեւի շողերը խաղում էին թարմ տերեւների, մեղրի քաղցրությունը լեցուն, մեղրի բծերով պատած պտուղների վրա, մատղաչ եղնիկի վրա, որ ամուսինս՝ Պոնսիո Դասան էր խփել լուսաբացին եւ կախել գլխիվայր, որ արնաքամ լինելու. կախել էր պատշգամբի ծածկի տակ, գլխիկների պտուղների ողկույզների մոտ: Եվ, ահա, նա ներս մտավ սարսափազուտ տեսքով ու մուսյլ,- նման տեսքով մարդիկ նույնիսկ ամենազարհուրելի հրազներում չեն հայտնվում,- ներս մտավ ցեխոտ, ճահճի լուսատիղմով սվաղված սապոզներով, խակի գույնի, քրտնքից թրջված բաճկոնակով, առանց գոտուց կախ զենքի, բայց կողքին անձայն կանգնած էր ոտաբորեկ մի Հնդկացի, ձեռքը մաշեառի կոթին սեղմած: Ես տեսա անխնա, անխուսափելիությունների խոսող նրա աչքերը, իսկ նա դանդաղ, ինչպես կիսաքնի մեջ, մեկնեց կանացի իր ձեռքը գլխ-

նևոյի պտուղներին, պոկեց մի Հատիկ, ագահորին կերավ, Հետո պոկեց ու կերավ էլի մի Հատիկ, Հետո էլի - լիբը բերանով նա ճապարակեց իր ճակատը և ասաց: Նա խժուռում էր գլխինեոյի պտուղները եւ աչքերով լափփում Փրանսիական Լինեոյի Հրաշալի մարմինը, իսկ սա չգիտեր ուր կորչեր ամոթից, որովհետեւ շատ էր երիտասարդ, վերջերս էր ամուսնացել, եւ նման Հայացքները խորապես հուզում էին նրան, բայց նա հասկանում էր, որ գեներալը եկել էր բավարարելու իր ցանկութունը, գիտակցում էր կատարվելիք անխուսափելիութունը, եթե, իհարկե, գեներալն ինքը միայն էր չկանգնեւ որոշումից. «Ես Հաղիվ լսեցի սարսափից կծկված ամուսնուս շնչառութունը, նա նստեց կողքիս եւ մենք քարացանք՝ ձեռք ձեռքի տված, սրաներս էլ միացած, ինչպես ազախները բացիկների վրա, եւ մեր այդ միացած սրտերը, թարթում էին վախեցած, մի սիրտ դառած, իսկ Հրեշափոր ծերուկը կանգնել էր մեզանից երկու քայլի վրա եւ խժուռում, Հա խժուռում էր գլխինեոյի պտուղները, ուսի վրայից գեն շարտում մնացորդները, անթարթ, Համառորեն նայում ինձ: Իսկ երբ խժուռեց ճյուղի բոլոր պտուղները, մաքրագրագած ճյուղը թողեց իր տեղում, եղնիկի կողքին, նշան արեց ոտաբոբիկ իր Հնդկացուն եւ ասաց ամուսնուս՝ Պոնսիո Դասին. «Դուք եկ բարեկամիս Հետ, նա քեզ ստելիք ունի»: Իսկ ես, թեեւ մեռնում էի սարսափից, գիտակցում էի, որ կյանքս փրկելու միակ միջոցը թույլ տալն է, որ նա անի ինձ Հետ, մարմնիս Հետ այն ամենը, ինչ ցանկանում է անել՝ Հենց այստեղ, ճաշասեղանի վրա, եւ ես ինքս օգնեցի նրան մերկացնել ինձ, թե չէ խճճվում էր ժանյակների մեջ. ես շնչահեղձ էի լինում նրա դարչահատութունից, իսկ նա թաթի մի Հարվածով պատուտոտեց վրայիս սպիտակեղենը եւ սկսեց առանց հմտության արվիել մարմնիս, իսկ ես մեքենայաբար մտածում էի. «Սուրբ երրորդութուն, ես ինքս էլ, ախր, չեմ լվացվել այսօր, ի՞նչ խայտառակութուն, ժամանակ չեղավ այդ եղնիկի պատճառով»: Եվ, ահա, վերջապես նա ստացավ ցանկացածը, բայց իր գործն արեց այնպես Հապտապ ու վատ, ինչպես կաներ երևի տարիքով ավելի մեծը, կամ կաթնասիրի մեկը: Նա այնպես ընկճվեց, որ դարձավ անճանաչելի, նա լաց էր լինում մեզի չափ տաք արցունքներով եւ այնպիսի թախիժ կար դեմքին, այնքան տխրութուն աչքերում, որբի այնպիսի միայնութուն, որ

եւ խղճացի նրան եւ աշխարհի բոլոր տղամարդկանց, սկսեցի մատնելու ծայրով շոյել նրա գլուխը, մխիթարել. «Հերիք է, մի հուզվեք այդպես, իմ գեներալ, պետք չէ: Կյանքը դեռ առջեւում է»: Իսկ այդ նույն պահին մահտեով գինված ոտաբոբիկ Հնդկացին այգու խորքն էր Հասցրել Պոնսիո Դասին եւ սպանել, որովհետեւ գեներալն այլապես երգվյալ թշնամի ձեռք կբերեր. սպանել էր ու մարմինը կտրատել խոզերին Հարմար մանր մասերի, այնպես որ խեղճ Պոնսիոյի մարմինը թաղելուց առաջ ՀՀաջողվեց էլ մի կարգին ի մի բերել - ահա թե ինչպիսին էր նա, ահա թե ինչ Հիշողութուններ էին Հառնում անցյալից՝ կրկնապատկելով նրա հոգու մոռացվածքները, նրա չարութունը, որովհետեւ թվում էր, թե ջրիկացել էր իր իշխանության թանձր նստվածքը, այդ իշխանութունը չէ՞ որ անզոր եղավ ոչնչացնել մի ինչ-որ խաղաղման կախարհական Հմայանքը: Սեւ լեղի էր լցվել նրա ներսը, երբ նստեց խաղասեղանի մոտ, սառնարյուն ու անվրդով գեներալ Ռոզբիգո դե Ագիլարի դիմաց, իր թանկագին ընկերոջ, որին վատահում էր, Հավատում, որը միակ մտերիմն էր դարձել այն օրից, երբ Հողախոր վերջնականապես շղթայեց մահտեով գինված ոտաբոբիկ պահապան-Հրեշտակի Հողերը, նա նայեց իր թանկագին ընկերոջը եւ մտածեց, որ գլխին թափվող դժբախտությունները գուցե թե ծագում են ընկերոջը չափազանց վատահելուց, գուցե չափից ավելի՞ է նրան արտոնություններ շնորհել. «Իմ թանկագին ընկերը չէ՞ր որ փորձում էր ինձ եզ դարձնել այդ նա չէ՞ր փորձում գրկել ինձ կառուղիքոյի նշաններից պարզապես սափրել վրայիցս բոլոր այդ նշանները այդ նա չէ՞ր ջանում դարձնել ինձ պալատական Հաշմանդամ որի Հրամանները կարելի էր եւ չկատարել այդ նա չէ՞ր Հորինել նմանակի վնասակար պատմութունը Հարկադրելով ինձ թաքնվել ինչ որ մեկի թիկունքում ստիպելով վախենալ անձամբ ժողովրդին ներկայանալուց նույնիսկ թիկնապահների բանակով շրջապատված այնինչ նախկինում մի ոտաբոբիկ Հնդկացի էր ամբողջների մեջ իր մահտեի Հարվածներով ճանապարհս բաց անում բղավում էր մի կողմ քաշվեք կոտոշավորներ տիրակալն է գալիս եւ ոչինչ չէր պատահում թեեւ մենք մարդկային այդ անտառում ուր ծափահարությունների փոթորիկն էր մոնչում դեռեւս չէինք տեսնում թե որտեղ են իսկական Հայրենասերները եւ որտեղ նենգ դա-

վաճանները ու ավագակները այդ Հիմա մենք գիտենք որ առավել նենգերը բոլորից բարձր են բղավում կեցցե իսկական տղամարդը կեցցե գեներալը ստոր վիժվածքներ մի Հնդկացին գլուխ էր հանում հսկայական ամբոխներից իսկ Հիմա իմ թանկագին բարեկամին բանակներն էլ չեն բավականացնում որ գտնի այդ քնձոտ թագուհուն»։ Եվ Հիշելով, թե ինչպես դուրս պրծավ, չհասկանալով, թե ոնց կարողացավ սպրդել ծերունական իր տուփանքի խուլ պարսպից, նա հանկարծ շարտեց դոմինոյի խաղաքարերը հատակին, ընդհատեց խաղը ամենաթեթ պահին ու հեռացավ, հայհոյելով ամեն ինչ ու ամեն բան. ահա այսկերպ մի անգամ ընդհատելով խաղը, նա խոր ընկճվածության ու թմրության մեջ ընկավ եւ մտածեց հանկարծ, որ այս աշխարհում ամեն ինչ վաղ թե ուշ իր տեղն է ընկնում, միայն ինքն է մնացել անհանգրվան. նա արտասովոր շոգ զգաց, զարմացավ, որ շապիկը քրտնքից ամբողջովին թրջվեց այն ժամին, երբ շոգը, սովորաբար, նվազում էր. ծովային գոլորշիներից նա լեշի հոտ առավ, նրա փոշտանկը նվազում էր խոնավ տոթից եւ սուլում շիփի պես, իսկ նա չէր հասկանում, թե ինչ է պատահել, ու ասաց ինքն իրեն. «Պարզապես տոթ է»։ Բայց ասաց մի տեսակ անվստահ եւ անորոշ, անհայտ մի ուժ շարունակում էր ճմլել նրան, երբ լուսամուտի մոտ կանգնած փորձում էր գուշակել, թե ինչ տարօրինակ լույս է երևում հեռվում, ինչու է քաղաքը մեռած, դատարկ, ասես ողջ էին մնացել միայն անգղերը, սրանք էլ վախեցած լքում էին աղքատաց հիվանդանոցի քիվերը, որտեղ նստոտած ննջում էին սովորաբար. եւ էլի մի կենդանի արարած կար քաղաքում՝ կույրն էր, որ կանգնել էր դե Արմաս հրապարակում եւ կարծես զգալով լուսամուտից դուրս նայող ծերունու մշուշոտ անհանգստությունը, հապճեպ ու տագնապալի նշաններ էր անում ձեռնափայտով եւ անհասկանալի բղավում. նա այդ բղավոցը մեկնաբանեց որպես մի ավելորդ կանխանշան, որ ահա ահա իրեն ճնշող զգացում պատճառող էլի ինչ-որ անհասկանալի բան կկատարվի, բայց կրկին ասաց ինքն իրեն. «Պարզապես տոթ է»։ Պառկեց քնելու եւ իսկույն քնեց, ապակիները կամացուկ ճանկոտղ, մանր թափվող անձրեւի օրորի տակ, բայց քունը խոր չէր, քնի մշուշոտ գտիչների միջից նրա գիտակցությունը ինչ-ինչ բաներ էին հասնում, եւ նա արթնացավ վախեցած ու բղավեց.

«Ո՞վ կա». սրտի թակոցն էր. վախեցած այն տարօրինակությունը, որ լուսաբացի այդ ժամին աքլորները չէին երգում, նա հասկացավ մինչ քնած էր, խաղաղության ու հանգստության նավը լքել էր իրեն, թաքնվել անհայտ ծովախորշում. կատաղի ետում էր մշուշապատ ծովը, աստժոց ցամաքային, թեւավոր բոլոր արարածները, որ օծտված էին մահը կանխազգալու ունակությունը, մարդկային ամենախոր գիտությունից ավելի անսխալ մեծ աղետի գալուստը կանխազգալու ընդունակությունը, համբացան սարսափից. շնչելու օդ չկար, ժամանակը կանգ առավ, եւ այդքամ նա ոտքի ելավ ու զգաց, որ սիրտը փքվել է, զգաց, որ ամեն քայլի հետ սիրտը փքվում է էլ ավելի, սկանջներում պայթում են թմբկաթաղանթները, եւ եկող մի ինչ-որ նյութ է ժայթքում քթից, եւ նայելով ինքն իրեն, արյունոտված բաճկոնակին, մտածեց. «Սա մահն է», սակայն նրան առարկեցին. «Ոչ, իմ գեներալ, սա ցիկլոն է»։ Եվ այդքամ նրա գիտակցության մեջ թափանցեց ցիկլոնի իրողությունը։ Կարիբյան ամբողջական թագավորությունն առանձին կղզիների վերածած բազմաթիվ ցիկլոններից ամենակործանիչն էր դա, խորհրդավոր մի աղետ, որի մոտեցումը նախաստեղծ իր բնազդով նա զգաց ավելի վաղ, քան կղզային խուճապի մատնված շներն ու հավերը. մարդկանց համար ցիկլոնը վրա հասավ այնպես հանկարծակի, որ խառնաշփոթի մեջ հազիվ հասցրեցին դրան կանացի անունով կնքել. ցնցված սպաները սարսափած զեկուցեցին. «Սա վերջն է, իմ գեներալ։ Ողջ երկիրը դժոխքի բաժին է դառնում»։ Եվ այդքամ նա հրամայեց ամուր փակել լուսամուտներն ու դռները, պահակամբին հրահանգեց կապիկավել միջանցքում, հենց պահակակետերում, հրամայեց կովերին ու հավերին փակել առաջին հարկի սենյակներում, իրենց տեղերում մեխել բոլոր իրերը, եւ ամբողջ երկիրը, սկսած դե Արմաս հրապարակից մինչեւ սարսափով համակված վշտի այս թագավորության ամենահեռավոր անկյունը, վերածվեց փոթորկի դեմ դիմաց ամուր խարիսխ գցած մի նավի. խուճապի առաջին իսկ նշանի դեպքում հրամայված էր կրակել, սկզբում երկու անգամ երկինք, զգուշացման համար, հետո արդեն ուղիղ կրճքին, եթե զգուշացումը չօգնեք. սակայն ցիկլոնին դիմադրելն անհնար էր. մոլեգին պտտվող նրա քամաղացները զարհուրելի մի հարվածով պատառտեցին գլխավոր դարպասի պող-

պատե գրա՛ւը, քանդեցին գլխավոր մուտքը, կո՛վերին երկինք Հա-
նեցին. առաջին այս Հարվածից ցնցված, նա այլեւս չէր Հասկա-
նում, թե ինչ է կատարվում. նրա վրա թափվեց ոռնացող հորդ
անձրեւ, որի շիթերը երկնքից չէին ընկնում, այլ սլանում էին հո-
րիզոնական ուղղութեամբ. հրաբխային ուռնքերի նման որոտալով
վար էին թափվում պատշգամբի բեկորները, չրմփոցով գետնին
էին զարկվում ստորջրյա ջունգլիներից քամու դուրս Հանած ար-
տասովոր գազանիկները, բայց նրան զբաղեցնողը աղետի զարհու-
րելի չափերը չէին, ջրհեղեղի քառում նա ըմբոշանում էր հիշաչա-
րութեան ու չարախնդութեան քաղցրահամը. «Որտե՞ղ ես իմ ա-
նեծքի Մանուելյա Սանչես որտեղ ես սատանան քեզ հետ թաքնվել
որտե՞ղ ես հիմա փրկվում իմ վրեժխնդրութեան տարերքից»։ Իսկ
երբ ցրկոնի կատաղութեամբ փոխարինեց անվրդով խաղաղու-
թյունը, պետական խորհրդի նիստերի դահլիճից դուրս լողաց
թիավարող մի տապան, որի մեջ ինքն էր՝ մտերիմ օգնականների
հետ, եւ լողաց ավերվածութեան պղտոր ապուրի միջով. տապանն
անցավ կառարա՛հը եւ խուսանավելով արմալների կատարների
ու դե Արմաս հրապարակի ծումված լապտերների գլխիկների մի-
ջեւ, մտավ տաճարի մեռյալ ջրերը. այս անշարժ ջրերում, տաճարի
գմբեթի տակի այս լճակում էլ հենց մեր գեներալի գլխում լույսի
պես միտք բռնկվեց, նա Հանկարծ գիտակցեց, որ ինքը երբեք չի ե-
ղել ու երբեք չի լինի ամենազոր, որ կա իր իշխանութեանից դուրս
մի մեծ ուժ, եւ այս միտքը խորապես խայթեց նրան. նա զգաց այդ
մտքի դառնութեանը, քանի դեռ տապանը զարկվում էր տաճարի
տարբեր անկյուններին՝ մեկ կորչելով թանձր խավարում, մեկ որ-
սալով ապակենկարների շողարձակումները, մեկ լուսավորվելով
գահասեղանի գմբեթատների ու ոսկյա քանդակների շողերից. լույս
էին արձակում ողջ-ողջ թաղված փոխարքաների գերեզմանասա-
լիկները, հիասթափութեանից վախճանված արքեպիսկոպոստների
չիբմաքարերը, առկայծում էր Մեծ ծովակալի դատարկ Հանգստա-
րանի գրանիտը.՝ երբեւէ կարավելաների պատկերը վրան. դաջված
սարկոֆագի գրանիտն էր դա,՝ Հանգստարանը կառուցվել էր Հա-
մենայն դեպս, եթե Մեծ ծովակալը բարեհաճեր մեր հողին Հանձ-
նել իր ոսկորները. զոհասեղանի հտեւում առաջացած ջրանցքով
տապանը դուրս եկավ տաճարի ներքնաբակ, որ կարծես լուսավոր

ակվարիում լիներ, որի հախճաղյուսե հատակով սուրում էին ծո-
վային մոխարա ձկների վտաններ ու խժուում արեւածաղիկների
ջրասույզ եղած ցողունները. հետո տապանը ուղղվեց դեպի ճգնա-
վորների մենաստան, դեպի կուսանոցի կամարները, եւ այնտեղ,
տապանում նստածները տեսան ջրով ողողված դատարկ խցեր,
կլավիկորդների խաղաղ սահքը՝ ավագան դարձած երաժշտական
դահլիճի կենտրոնում, իսկ ճաշարանում, անշարժ ջրերի շերտե-
րում նրանք տեսան բարեպաշտ բոլոր կույսերին, կուսանոցի բոլոր
միանձնուհիներին, որոնցից յուրաքանչյուրը խեղդվել էր իր տե-
ղում, երկար ճաշասեղանի մոտ նստած. իսկ երբ տապանը պատշ-
գամբի դռնից դուրս լողաց կուսանոցից, բոլորը տեսան, որ այն-
տեղ, որտեղ քաղաքն էր, հիմա հսկայական լիճ էր՝ լազուր երկնքի
տակ. «Ուրեմն սա համաշխարհային ջրհեղեղ է որ պայթեց ինձ ա-
զատագրելու համար Մանուելյա Սանչես կոչվող հոգեկան տառա-
պանքից գրողը տանի ինչ բարբարոսական են տեր աստծո միջոց-
ները մերի նման չեն»։ Նա մեծ բավարարվածութեամբ էր նայում
քաղաքն իր տակն արած պղտոր լճին, ջրերի անսահման, սատկած
հավերով պատված տարածութեանը, որի պղտորութեանից վեր
հառնում էին միայն տաճարի գմբեթները, փարոսի լապտերը, փո-
խարքայական պալատների արեւոտ, քարաչեն պատշգամբները.
Հին նավահանգստի շրջանում, ուր ժամանակին ձկան առեւտուր
էր եռում, նշմարվում էին ցաքուցրիվ կղզյակներ, որոնց վրա ցրկ-
լոնից փրկված մարդկանց խմբեր էին կուտակվել. անվստահու-
թեամբ էին նայում այդ մարդիկ իրենց կողքով դանդաղ անցնող
տապանին, որի սահքը սատկած հավերի Համատարած դանդախածի
միջով թվում էր նույնն է, ինչ լողը Սարգսայան ծովի կարմրագորշ
ջրիմուռների միջով. բայց մարդիկ, ահա, տեսան, թե ով է ազգա-
յին գրոշի գույնով ներկված տապանում, տեսան ծանոթ, թախծոտ
աչքերը, անարյուն չրթները, տեսան ծանոթ ձեռքը, որ հանդիսա-
վորութեամբ խաչակնքում էր շուրջբոլորը՝ որպեսզի մաքրվեր եր-
կինքը եւ լուսավորեր արեւը. «Եվ նա կյանքի կոչեց խեղդված Հա-
վերին, ջրերին հրամայեց իջնել եւ նրանք իջան»։ Ջանգերի ուրախ
դողանջի տակ, տոնական հրավառութեան ճայթոցների մեջ, այն
մարդկանց աղմուկ-աղաղակի մեջ, որ դե Արմաս հրապարակ էին
ելել հանդիսավորութեամբ նշելու վերակառուցման ստալին քարը

դնելու ծեսը, երգերով փառաբանելու նրան, ով փախուստի մատ-
նեց փոթորկի դեւին, ինչ-որ մեկը բռնեց նրա թեւից եւ պատշգամբ
դուրս բերեց. «Ժողովուրդը Հիմա առանձնապես ծարավի է ձեր ո-
գեհնչող խոսքին»: Եվ չկարողանալով խույս տալ, նա հայտնվեց
պատշգամբում եւ լսեց ժողովրդի ձայնը. «Կեցցե իսկական տղա-
մարդը», եւ այդ ձայնը փոթորկաբեր քամու նման թափանցեց
նրա հոգու խորքերը. վարչակարգի առաջին իսկ օրերից նրան ծա-
նոթ էր ողջ քաղաքի դեմ-հանդիման կանգնելու անպաշտպանու-
թյան իր զգացումը, եւ նրա գլխում կայծակի պես փայլատակեց
դաժան ու պարզ այն միտքը, որ ինքը երբեք չի խիզախել ու երբեք
չի խիզախի ողջ հասակով մեկ կանգնել այն անդունդի առջեւ, ո-
րին ժողովուրդ են կոչում. եւ մենք, ներքեւում, դե Արմաս հրա-
պարակում կանգնածներս տեսանք գրեթե անիրական մի բան, տե-
սանք լուսապսակով ծերի վաղանցուկ պատկերը. հազին ճերմակ,
քաթանե շորեր, պատշգամբի բարձունքից ծերը լռեցայն օրհնեց
ամենքին եւ իսկույն էլ չքվեց, բայց մեզ բավական էր եւ այդ ակն-
թարթային տեսիլքը. նա այնտեղ է, իր տեղում, նա պահպանում է
մեզ օր ու գիշեր, նա միշտ մեզ հետ է: Իսկ նա, պատմական տա-
մարինդների տակ, որ աճում էին մոր մենատան հտնաբակում,
ճոճ-բազկաթոռին նստած, ձեռքին դեռ համը չտեսած լիսոնադով
բաժակը, ինչ-որ բան էր մտածում, քանի դեռ մայրը՝ Բենդիսինոն
Ալվարադոն մախ էր քամհարում դրումի կճեպից սարքված ափ-
սեի մեջ, աչքերը փակ նա լսում էր հատիկների շրշույնը. ցերեկվա
ժամը երեքին, երբ շոգը պատրանք է ծնում, նա նույն դիրքով դեռ
նստած էր ճոճ-բազկաթոռին, մորը նայելով շոգի շղարշի միջից,
իսկ Բենդիսինոն Ալվարադոն որսաց ոտքերի տակ հորանջող հա-
վին, թեւատակն առավ եւ գրեթե քնքշորեն ոլորեց գլուխը, միա-
ժամանակ որդուն համոզելով չչտապել այսօր. «Դու թոքախտա-
վոր կդառնաս, որովհետեւ շատ ես մտածում ու ոչինչ չես ու-
տում»: Նա թախանձեց որդուն մնալ մինչեւ երեկո, որ մի կարգին
ընթրի, գայթակղեց թեւատակին վերջին ջղաձգումներից թպրտա-
ցող հավով, եւ նա համաձայնեց. «Դե, լավ, մայր, մնում եմ», եւ
մնաց նստած ճոճ-բազկաթոռում, ներշնչելով կաթսայում քլթ-
քլթացող հավի նուրբ հոտը եւ կանխորոշելով մեր ճակատագրերը:
Նա երկրային մեր գոյություն միակ երաշխիքն էր, կյանքն անհե-

թեթ էր թվում առանց այն համոզմունքի, որ նա կա, ապրում է
այնտեղ, իր պարատում՝ ժանտախտից, ցրկյունից վեր, արհամարհե-
լով Մանուելա Մանչեսի ծաղրը, նույնիսկ ժամանակից էր նա վեր -
նա առաքելութուն էր՝ ընկղմված մեր բարօրության, մեր եր-
ջանկության հոգսերի մեջ. մենք գիտեինք, որ նա մեզ վնասակար
ոչ մի բան չի մտածի, նա չէ՞ որ ճակատագրի հարվածներն իր վրա
առավ հենց այն պատճառով, որ գիտեր, թե ինչ է մեզ անհրաժեշտ,
հավասարվեց մեզ եւ բոլորովին ոչ արիությունը կամ արտակարգ
խելամուռությունը զորավիզ եղան նրան դիմանալու. այո, նա գի-
տեր, թե ինչ է մեզ անհրաժեշտ, ինչ է մեզ հարմար ու ինչը՝ ան-
հարմար, գիտեր մեր բոլորի փոխարեն եւ մեզանից լավ. այդ իմա-
ցությունը նրա մեջ առավել ամրացավ այն բանից հետո, երբ մի
անգամ ղժվարագույն արշավի ելավ դեպի երկրի արեւելյան սահ-
մանները, դեպի այն վայրը, որտեղ զոհված ամենավերջին գինվո-
րի անունը, ծննդյան-մահվան տարեթիվերը կրող պատմական
քարն էր գրված. «Ես հասա այդ սահմանին, մայր»: Հանգստանա-
լու համար նա նստեց այդ պատմական քարին եւ սկսեց տնտղել
սահմանից այն կողմ ընկած հողերը, հարեւան պետության տարա-
ծությունները, մուսյլ այն քաղաքը, որի գլխին մշտապես պաղ
անձրեւ էր մաղում եւ մրից սեւացած մշուշ կախվում. նա նայեց
մուսյլ այդ քաղաքին եւ տեսավ փողոցներով վազվզող տրամվայ-
ներ, տրամվայներում՝ ընտիր հագնված մարդկանց, տեսավ ինչ-որ
մեկի հուզարկավորությունը, նշանավոր մեկի, որովհետեւ դիա-
կառքի հտեւից շարժվում էր փետրափնջի գլուխներով, ճերմակ
բեռնաձիերով լծված կառքերի երկար մի շարան, տեսավ տաճարի
գավիթում քնած, լրագրերով ծածկված երեսանների եւ զարմացավ
տեսնելով այս ամենը. «Գրողը սրանց տանի, ինչ սքանչելի մարդիկ
են այստեղ ապրում. բանաստեղծներ են, ինչ է»: Բայց մեկը հու-
շեց նրան. «Նրանք բանաստեղծներ չեն, իմ գեներալ, գողոներ՝ են,
նրանք են կառավարում այս երկիրը»: Եվ նա ետ դարձավ այդ ու-
ղեւորությունից բարձր տրամադրություններ, ուրախությամբ բա-
ցահայտած իր համար, որ ոչինչ չի կարող համեմատվել նեխող
գուլայվոյի՝ սրտամուտ բույրի, հարագատ քաղաքների ու գյուղերի

* Գորը - արխատոկրատների ծաղրական անունը:

** Գուլայիո - համանուն ծառի սրտուղ:

շուկայական իրարանցման աղմուկի հետ, որ ոչնչով չես փոխարինի հոգին թափանցող թախծի այն զգացողությունը, որ ծնվում է արեւամուտի ժամին, այստեղ, աղքատ այս երկրում, որի սահմաններից դուրս ինքը երբեք ոտք չի գցի, եւ ոչ թե այն պատճառով, որ վախենում է աթոռը լքելուց, ինչպես պնդում են հակառակորդները, «Այլ որովհետեւ մայր մարդը ծառ է իր անտառում որովհետեւ մարդն անտառի գազան է եւ դուրս է գալիս իր որջից միայն կեր գտնելու համար»: Նա իր համար պնդում էր այս միտքը մահամերձ-խոստովանողի անկեղծությունը, մտածում անվերջ, մոռացմանը տրվելով միայն սիեստայի կարճ, տազնապալի քնի ժամերին, հիշում հեռու հեռավոր այն տարին, անցած-դնացած օգոստոսյան այն իրիկունը, երբ ստիպված եղավ խոստովանել, որ իր իշխելափրկությունը սահման ունի, որ ինքը բոլորովին էլ հավանություն չունի ավելի շատին, քան երկրի կառավարումն է, միայն այսքանը. այս միտքն արտահայտեց ազատության համար պայքարող օտարերկրացի այն երիտասարդի հետ զրուցելիս, որին ընդունել էր այդ երեկո իր առանձնասենյակի հեղձուկ կիսախավարում. ամաչկոտ երիտասարդ էր, համակված փառասիրական մտահղացումներով եւ դատապարտված միայնություն - կան նման մարդիկ, որոնք ծնված օրից մենություն խարան են կրում. երիտասարդն անշարժ կանգնել էր դռան բացվածքի մեջ, չէր համարձակվում առաջ գալ, քանի դեռ աչքերը չէին վարժվել կիսախավարին, որի մեջ, այս շուգ ժամերին, առանձնահատուկ ուժով էր բուրում թիթեռնածաղկի բոցը, եւ քանի դեռ չէր նշմարվել բազկաթողին նստած ծերունին: Մերունու ձախ ձեռքի բուռնցքն ընկած էր մերկ սեղանին, ծերունու տեսքն այնպես առօրեական էր ու անզույն, որ համեմատության եզր իսկ չունեի պրեզիդենտի պաշտոնական դիմանկարների հետ, առանձնասենյակում ժամապահներ չկային, ծերունին անզեն էր, քրտնքից թրջված վերնաշապկով, մի սովորական մահկանացու էր, որ քունքերին գլխացավը հանող շալֆեյի տերեւներ էր կպցրել. «Ես դժվարություններ էի գիտակցում, որ մինչեւ ուղնուծուծը ժանգոտած այդ ծերն է պատանությունս կուտըր, լուսավոր դազափարների կենդանի մարմնացումը»: Վերջապես երիտասարդը մոտեցավ սեղանին եւ ներկայացավ Հնչեղ, կտրուկ, գործնական մարդու ձայնով, եւ նա սեղմեց նրա ձեռքը իր վավա-

շուտ, բայց եւ ճյուղած ձեռքով, եպիսկոպոսական ձեռքով, եւ զարմացած լսեց երիտասարդ օտարերկրացու հուզումնալից խոսքը, որ վերաբերում էր համընդհանուր երջանկությանը եւ խնդրանք էր՝ քաղաքական ու ռազմական օժանդակություն. անխնա պատերազմով հարկավոր էր մեկընդմիջ տապալել պահպանողական բոլոր վարչակարգերը՝ Այլասկայից մինչեւ Պատագոնիա. նրան հուզեց երիտասարդի խանդավառությունը եւ նա հարցրեց. «Քիթդ ինչո՞ւ ես այդ գործի մեջ խոթում, գրողը քեզ տանի: Հանուն ինչի՞ ես ուզում մեռնել», ինչին երիտասարդը պատասխանեց առանց ուշացման. «Ի փառս իմ հայրենիքի, ձերդ գերազանցություն: Հանուն հայրենիքի: Մոռնել հայրենիքի համար՝ գերագույն երջանկություն է»: Եվ նա խղճաց երիտասարդին ու ժպտաց տխուր, ասաց. «Հիմարություններ ես ասում, տղաս, կյանքն է հենց հայրենիքը»: Եվ բաց անելով բուռնցքը, երիտասարդին ցույց տվեց ափամիջի ասպակյա գնդիկը. «Տեսնո՞ւմ ես այս գնդիկը: Սա կամ լինում է կամ չի լինում, եւ միայն նա ունի, ով ունի, տղաս: Նույնն է եւ կյանքի, հայրենիքի հարցում»: Նա այս խոսքերն ասաց երիտասարդին առանձնասենյակից դուրս ուղեկցելիս, տղայի ուսը թիթեփացնելով - այդպես էլ ճամփու գրեց՝ չխոստանալով ոչինչ եւ ասաց երիտասարդից հետո դուռը փակող համահարգին. «Այդ տղային ձեռք չտաք, պա՞րզ է: Եվ նույնիսկ չհետեւեք, իզուր ժամանակ մի կորցրեք, նա փտանգավոր չէ, ոչ մի բանի ընդունակ չէ: Պարզապես ջահել աբլորի պես վիզն է վեր տնկել»: Նույն միտքը նա արտահայտեց տարիներ անց, ցիկլոնից հետո, երբ քաղաքական բանտարկյալներին ներում էր շնորհում եւ վտարանդիներին թույլատրում հայրենիք վերադառնալ - բոլորին, բացի մտավորականներից, անշուշտ. «Դրանց ես երբեք թույլ չեմ տա տուն վերադառնալ, դրանք նոր փետրակալող ցեղական աբլորների նման մշտական եռք են զգում փետրատակերում. դրանք ոչ մի բանի պիտանի չեն. դրանք քաղաքագետներից էլ վատ են, քահանաներից էլ, հավատացեք ինձ: Իսկ մնացածները թող վերադառնան, բոլորը, առանց մորթու գույնի խորականություն, երկրի վերականգնման գործը պետք է միավորի բոլորին»: Առաջվա պես իշխանությունն ամբողջովին նրա ձեռքումն էր, զինվորական ուժերն անվերապահորեն նրան էին ենթարկվում, հատկապես այն բանից հե-

տո, երբ նա գերագույն հրամանատարութեանը բաժին հատկացրեց գեղամիջոցներից, միջերքներից, ինչպես նաև միջոցներ՝ սոցիալական ապահովության ֆոնդերից - այն ամենից, ինչ ստացվում էր արտասահմանից՝ տարերային աղետից տուժածներին օգնելու նպատակով. նրա նախարարները հնազանդ էին, ինչպես երբեք, որովհետև իրենց ընտանիքների հետ կիրակի օրերը անց էին կացնում ծովափերում, Կարմիր խաչի բաց արած հոսպիտալներում, որովհետև արտաքին առևտրի նախարարութիւնը, ասինք, առողջապահութեան նախարարութեանն էր վաճառում արտասահմանից ձրի ստացված արջան պլազման եւ տոնաններով կաթնափոշի, իսկ առողջապահութեան նախարարութիւնն այս ամենը վերավաճառում էր աղքատաց հիվանդանոցներին. գլխավոր շտաբի սպաներն իրենց փառասիրութիւնը հագեցնում էին հասարակական կառույցներում ներդրվող իրենց կապալներով՝ երկրի վերականգնման ծրագրերի սահմաններում, որ իրագործվում էր գեսպան Ուորենի տրամադրած արտակարգ փոխառութեան միջոցներով, փոխարենը մեր ջրերում անսահմանափակ ձկնորսութեան արտոնութիւն էր ձեռք բերել: «Սատանան դրանց բոլորին տանի,- ասում էր նա ինքն իրեն, հիշում գրույցն այն երիտասարդի հետ, որի մասին այլևս ոչ ոք եւ երբեք ոչինչ չլսեց, հիշեց թե ինչպես ցույց տվեց ափամիջի գունավոր, ապակյա գնդիկը, կանիկան, ինչպես կոչում են մանկական համանուն խաղում,- միայն նա ունի, ով ունի»: Նա շատ էր ոգեւորված վերականգնման աշխատանքներով, անձամբ էր զբաղվում բոլոր հարցերով, խորամուկ լինելով նույնիսկ, ամենաչնչին մանրամասնութիւնների մեջ, բացարձակապես ինքն էր վճռողը, ճիշտ այնպես, ինչպես իշխանութիւնն իր ձեռքը վերցնելու առաջին տարիներին. գլխարկը գլխին եւ ճահճի սապոզները հագած նա հայտնվում էր ետջրհեղեղյան ցեխաջրերով պատված փողոցներում, հետևում, որ քաղաքը վերականգնեն իր մտահղացումներին համապատասխան, որպեսզի քաղաքը լինի այնպիսին, ինչպիսին տեսել էր մինավոր ջրահեղձի իր երազում. իր փառքը մեծարող քաղաք: Նա հրամայեց շինարարներին. «Տեղափոխեք այս տներն այնտեղ, դրանք խանգարում են ինձ», եւ տներն իսկույն տեղափոխվեցին, հրամայեց. «Քարձրացրեք այս աշտարակը երկու մետրով, որպեսզի գագաթից երե-

ւան օվկիանոսային նավերը», եւ աշտարակը իսկույն բարձրացրին, հրամայեց. «Շուռ տվեք այս գետի հունը», եւ դա էլ արվեց անարտոնջ. նա մոռացել էր տխրութիւնը, թախիծը, գլխովին խրվել շինարարութեան հոգսերի մեջ, ապրում էր կառուցումների տենդագին թափով եւ այնքան հեռացավ պետական այլ գործերից, որ մի անգամ, ճակատով ասես, պատին դիպավ, երբ ինչ-ինչ երեխաների վերաբերող խնդիրը լսեց. «Ինչպե՞ս վարվել երեխաների հետ»,- իր ցրվածութեան պատճառով հարցրեց համհարզը, որն այդ հարցը տալու իրավունքը չուներ: Բայց հարցը արված էր, եւ գններալը, վազքի մեջ ասես, ճակատը պատին խփելով հարցրեց այնպես, կարծես երկնքից հենց նոր գետին ընկավ. «Ի՞նչ երեխաներ, գրողը ձեզ տանի»: Եվ նա տեղեկացավ այն եղելութեանը, որ երկար տարիներ թաքցնում էին իրենից. բոլորից ծածուկ բանակը փակի տակ էր պահում վիճակախաղի խաղարկումներին պարկերից տոմսակների համարները հանող երեխաներին: Որովհետև վախենում էին, որ նրանք կպատմեն գաղտնիքը այն հրաշքի, թե ինչպես է միշտ շահում պրեզիդենտը. «Մտադները փորձում են պարզել երեխաների թաքստոցի վայրը, մեղադրում են մեզ, որ փակի տակ ենք պահում նրանց: Ամեն անգամ մենք պատասխանում ենք, որ զբաղաւորում են մեզ, ընդ-դիմութեան չարամիտ հորինվածքներն են կրկնում, սակայն ծնողները չեն հանդատանում: Եղավ մի պահ, երբ նրանք ապստամբեցին, ցանկացան զորանոցներից մեկը խուժել, այնպես որ՝ հարկ եղավ ականանետային համազարկով ետ քշել նրանց: Միջադեպն արյունալի էր, իմ գններալ, իսկական կոտորած ստացվեց, բայց մենք չէինք ուզում անհանգստացնել ձեզ՝ նման մանրուքով: Երեխաներն, իրոք, նստած էին բերդի զնդաններում: Իհարկե, հրաշալի պայմաններ են ստեղծված նրանց համար, բոլորն էլ ողջ-առողջ են, բայց հարցն այն է, որ արդեն մոտ երկու հազար երեխա է կուտակվել, եւ մենք այլևս չգիտենք, թե ինչպես վարվենք այսուհետ, իմ գններալ»:

Անվերապահորեն շահող խաղարկութեան եղանակը հայտնագործվեց ինքն իրեն, վերին ներշնչանքով, բիլիարդի համարակալած գնդերին նայելիս: Մտահղացումը հանճարեղութեան աստիճան պարզ էր, այնքան պարզ, որ չտրժեր հետաձգել դրա իրագործումը. համազգային վիճակախաղ հայտարարվեց: Չնայած այրող

արեւին, զե Արմաս հրապարակում մինչեւ կեսօր ոտքի վրա կանգնած, բախտները փորձել ցանկացող մարդկանց ամբոխները փառաբանում էին վիճակախաղի ազնվագույն կազմակերպչին. երաժիշտներ հայտնվեցին, լաբախաղացներ, բացվեցին կրպակներ, ամբոխի մեջ ետ ու առաջ էին վազվզում տաքդեղով ու դոմի հետ տապակած լոլիկ վաճառողները, անդրժրհեղեղյան պտուտախաղ էին խաղում եւ այն վիճակախաղը, որի ժամանակ քո փոխարեն տոմսակը դուրս է հանում մագաթափ որեւէ գազանիկ. ժամանակավրեպ բոլոր այս պարագաներն անհետացող աշխարհի բեկորներ էին, մեծ բախտի անիվի առաջ փշրանքներով հարստանալու, նրա պատրանքներից պատառներ փախցնելու մի փորձ: Եվ ահա, ցերեկվա ժամը երեքին փայտամած կլան յոթ տարին էլ չբոլորած երեք երեխա, որոնց ընտրել էր ամբոխը, որ ոչ մի կասկած չհարուցվեր, եւ յուրաքանչյուր երեխային տրվեց բլիխարզի գնդերով մեկական պարկ - ոչ մեծ այդ պարկերը տարբեր գույնի էին, յուրաքանչյուրի մեջ տասական՝ զրոյից մինչեւ ինը համարակալուծով բլիխարզի գնդեր. նախօրոք, Հատուկ վկաների միջոցով ստուգվիլ էր նաեւ համարակալման ճշտությունը: Եվ ուշադրություն, տիկնայք ու պարոնայք. կապված աչքերով երեխաներից ամեն մեկը պարկերից հանում էր մեկական գուճուղ: Սկզբում կապույտ պարկ ունեցողը, հետո նա, ում պարկը կարմիր էր, իսկ վերջում՝ դեղնագույն պարկ ունեցողն էր հանում: Երեքն էլ, մեկը մյուսի հոտեւից, ձեռքները պարկերն էին խոթում, շոշափում կլոր ողորկությունները եւ հանում ամենից սառը գուճուղը. նրանց այդպես էին հրահանգել: Իսկ պարկերում միակ սառը գուճուղը սառն էր, որովհետեւ նախորդող մի քանի օրը պահում էին սառցով լի դուլլի մեջ: Եվ այսպես, երեխաները պարկերից հանում էին մեկական գուճուղ, ցույց տալիս ժողովրդին, հայտարարելով համարը, եւ հայտարարված երեք համարներն էլ երջանիկ գուճաղբալուծյամբ համընկնում էին պրեզիդենտի տոմսակի հոանիչ համարին. «Մեր մտքով, սակայն, չէր անցնում, իմ գեներալ, որ երեխաները որեւէ մեկին կպատմեն գաղտնիքը: Իսկ երբ հասկացանք, որ նման փտանգը առկա է, այլեւս այլ ելք չկար, պիտի բանտարկեինք նրանց: Սկզբում երեքին, հետո չորսին, հինգին, հետո նրանց թիվը քսանի հասավ... եւ այսպես շարունակ, իմ գեներալ»: Զգե՛րով

թեղի մի ծայրից, նա կծկեց ամբողջը եւ ինքն իրեն խոստովանեց, որ վիճակախաղի խարդախություն մեջ ոտից գլուխ խառնված են բանակի, նախատորմիղի բարձրաստիճան բոլոր սպաները, իմացավ, որ փայտամած բարձրացած առաջին երեխաները ծնողների համաձայնությունով էին բարձրացել, որ ծնողներն իրենք էլ են օգնել վիճակախաղի կազմակերպչներին, հուշել երեխաներին, թե որ գուճուղն է հարկավոր ընտրել: Բայց հետագա խաղարկություններին արդեն ուժով են հարկադրել երեխաներին փայտամած բարձրանալ եւ սպառնալիքով ստիպել անել այն, ինչ պետք է: Այստեղ արդեն ծնողների համաձայնությունը չկար, որովհետեւ լուրեր էին պտտվում, թե մեկ անգամ փայտամած բարձրացած երեխան այլեւս ցած չի իջնում: Բանակի հատուկ զբոհային խմբերը գիշերներով սններ էին մտնում գտնելու հերթական խաղարկությունն անհրաժեշտ երեխաների, բայց ծնողները թաքցնում էին նրանց՝ ով ինչպես կարող էր: Հատուկ նշանակությունը զորքերը հարկադրված էին չբժափակել զե Արմաս հրապարակը ոչ թե հասարակական հուզումները կարգավորելու համար, ինչպես գեկուցում էին պրեզիդենտին, այլ մահվան սպառնալիքի տակ գտպելու նախրի պես փախչող մարդկային ամբոխները: Այն գիվանագետները, ովքեր տեսակցություն էին խնդրում առաջացած ընդհարումները հարթելու առաքելություններ, կստավարական պաշտոնյաներից բացին վայրիվերտ բացատրություններ՝ թե ինչու պրեզիդենտը չի կարող ընդունել իրենց: Երջանառություն մեջ շարավեցին նրա տարօրինակ հիվանդությունների հինավուրց առասպելները: Պաշտոնյաների մի մասն ասում էր, թե նա չի կարող տեսակցել, որովհետեւ տառապում է փորացավից, նրա փորում, իբր, գորտեր են հայտնվել, մյուսները պնդում էին, որ նա տանջվում է անքնությունից, որովհետեւ ստիպված է քնել ոտքի վրա, քանզի ողնաշարին ելուստ է բուսել, ճիշտ այնպիսին, ինչպիսին ունի իգուճանը: Պաշտոնյաները նրան ցույց չտվեցին բողոքի եւ ոչ մի հեռադիր, երեխաներին ազատելու եւ ոչ մի ազերսագիր, իսկ նման հեռազրերն ու ազերսադրերը ստացվում էին աշխարհի բոլոր ծայրերից: Նրանից թաքցրել էին նույնիսկ Հոմի պապի հեռադիրը, որով նա առաքելական իր վիշտն էր արտահայտում անմեղ հոգիների դառը ճակատագրերի կապակցությունը: Բանտերը լեփ-լե-

ցուն էին ապտամբած ծնողներով, անհնար էր որեւէ երեխա գտնել վիճակախաղի հերթական խաղարկման համար. «Գրողը տանի, անելանելի վիճակ է, իմ գեներալ»։ Բայց ոտքերի առաջ բացված անդունդի ողջ խորությունը նա ըմբռնեց այն ժամանակ միայն, երբ բերդի ներքնաբակում տեսավ դժբախտ, սպանդանոց քշվող նախրի նման երեխաների խումբը, երբ տեսավ խենթացած այծիկների նման գետնի տակից դուրս պրծնող մանուկներին, որոնք այսուայն կողմ էին վազվզում՝ հրկար ամիսների սարսափելի խավարից հետո, պայծառ արեւից շացած։ Նրանք մոլորվում էին լույսի մեջ, այնքան շատ էին նրանք եւ միեւնույն ժամանակ մի այնպիսի ամբողջականություն էին ներկայացնում, որ նա չընկալից նրանց ստանձին-ստանձին, ընկալից ոչ թե որպես երկու հազար տարբեր երեխաներ, այլ որպես հսկայական, անձեւ, բազմադեմ մի կենդանի - այդ կենդանուց խանձված բրդի հոտ էր փչում, այդ կենդանին աղմկում էր ստորերկրյա ջրերի պես։ Այդ կենդանու բազմադիմությունը փրկեց իրեն անհապաղ ոչնչացումից, քանի որ անհնար էր մեկեն վերջ տալ կյանքի այդ հորձանուտն այնպես, որ սարսափը չցնցեր ողջ աշխարհը. «Ոչինչ անել չես կարող, գրողը տանի»։ Սակայն պետք էր որեւէ բան ձեռնարկել, եւ նա իր մոտ հրավիրեց գլխավոր հրամանատարությունը։ Նրա առաջ ներկայացան արտաքինից անվախ եւ ահեղ տասնչորս հրամանատարներ, անվախ ու ահեղ հատկապես այն պատճառով, որ ինչպես երբեք, վախեցած էին ու դողում էին ամեն մեկն իր կաշվի համար։ Նա սեւեռուն նայեց յուրաքանչյուրի աչքերին եւ համոզվեց, որ ինքը մենակ է բոլորի դեմ։ Եվ այդժամ նա կոչ արեց միասնություն, հատկապես հիմա, երբ խոսքը գինված ուժերի բարի անվանը եւ պատվին է վերաբերում։ Նա հաստատական հայտարարեց, որ չի կասկածում իր զորահրամանատարների անմեղությունը, եւ սեղմած բռունցքը սեղանին դնելով թաքցրեց կասկածի դողը։ Նա բոլորին հրամայեց մնալ իրենց պաշտոնատեղերում, կատարել պարտականությունները նախկին ջանադրությունքով, չտազնապելով հեղինակազրկումից. «Ոչինչ չի պատահել, սենյորներ, նիստն ավարտվեց, ամեն ինչի համար ես եմ պատասխանատու»։ Նիստից հետո երեխաներին դուրս բերեցին բերդից, բռնեցին ծածկասայլերը եւ գիշերվա մթության մեջ ուղարկեցին երկրի հեռավոր ու

անմարդաբնակ մի շրջան, իսկ առավոտյան նա հանդես եկավ հանդիսավոր ու պաշտոնական հայտարարությունքով, ըստ որի, բանակի կողմից, իբր, երեխաների բանտարկման լուրը լիտի կեղծիք է, որ կառնվարությունը փակի տակ չի պահում եւ ոչ մի երեխայի, ոչ էլ որեւէ մեկին, որ երկրում, առհասարակ, չկան ոչ մի կարգի բանտարկյալներ, բանտերը դատարկ են, զանգվածային բանտարկությունների առասպելները հորինում են ստոր դավաճանները, որոնք ջանում են պղտորել ժողովրդի հայրենասիրական հոգին. «Մեր երկրի դռները բաց են բոլոր նրանց առաջ, ովքեր ուզում են իմանալ ճշմարտությունը. ճշմարտության համար մեզ մոտ եկեք»։ Ի պատասխան այս հայտարարության, ժամանեց Ազգերի Համագործակցության Հանձնաժողովը, աչքի անցկացրեց բոլոր ծակոձուկները, քիթը բոլոր թաքստոցները խոթեց, կրքոտ ու մանրազնին հարցաքննեց նրանց, ում ցանկացավ, այդ թվում նաեւ Բենդիսիոն Արվարդոյին, որը զարմացել էր. «Ովքե՞ր էին հոգեհարցուկի հագուստներով այդ ճարպիկ մարդիկ։ Տուես մտան ու սկսեցին երկու հազար երեխա փնտրել մահճակալիս տակ, ձեռագործիս դամբյուղում եւ նույնիսկ վրձիններիս ամանում»։ Վերջիվերջո, հանձնաժողովը հրապարակավ հաստատեց, որ երկրի բանտերը փակված են, որ ամենուր կարգուկանոն է տիրում, որ չկա ոչ մի ապացույց, թե երկրում խախտվել կամ խախտվում են, կամա թե ակամա, գործունեությունքով, թե անգործունեությամբ, մարդու իրավունքները, կամ մարդասիրական սկզբունքները. «Քնեք հանգիստ, իմ գեներալ։ Ցտեսություն»։ Լուսամուտի մոտ կանգնած նա նայում էր, թե ինչպես է լողում հանձնաժողովին տանող նավը եւ, որպես հրաժեշտի նշան, թափահարեց ասեղնագործած թաշկինակը. «Ցտեսություն, սպուշներ, ձեզ խաղաղ ծով եմ մաղթում եւ երջանիկ նավարկություն»։ Եվ թեթեւացած շունչ քաշեց. «Վերջ, վերջացավ այս շխաշխոթը»։ Սակայն գեներալ Ռոդրիգո դե Ագիլարը հիշեցրեց, որ ոչ, չի վերջացել շխաշխոթը. «Երեխաները չէ՞ որ մնացին, իմ գեներալ»։ Եվ այդժամ նա խփեց իր ճակատին. «Գրողը տանի, մոռացել էի, բոլորովին մոռացել էի։ Իրոք, ի՞նչ անենք զրանց»։ Որպեսզի մի կերպ ազատվեն ձանձրալի այդ հարցից, նա առայժմ հետաձգելով վերջնական որոշումը, հրամայեց երեխաներին անտատային թավուտներից, ուր թաքցրել

էին, տեղափոխել այն գավառները, որտեղ մշտապես անձրեւներ են թափվում, որտեղ չեն փչում փոփոխակի քամիներ,- երեխաների ձայնը մարդկանց ականջներին չհասնելու համար,- հրամայեց տեղափոխել նրանց այնպիսի վայրեր, որտեղ նույնիսկ բառերն են բորբոսնում խոնավությունից եւ որտեղ լարծուն ութոտնիկները ծառից ծառ են սողում. նա հրամայեց նրանց Անդեր, տամուկ անձափները տանել, որ լեցուն են մշուշներով, որպեսզի ոչ ոք չզուլալի, ոչ մեկի մտքով չանցներ, թե որտեղ կարող են լինել նրանք. նա հրամայեց անվերջ տեղից տեղ տանել նրանց՝ ցածրադիր վայրերի փողոցներին, որպեսզի սարահարթի չիկացած փետրվարը, նրանց համար նա խինին ուղարկեց եւ տաք վերմակներ, երբ իմացավ, որ հիվանդացել են ջերմաստով - մի քանի օր նրանք մինչեւ կոկորդները կանգնած են եղել բրնձարտերի ջրերում, որպեսզի թաքնվեն Կարմիր խաչի սավառնակներից: Նա հրամայեց կարմիր լույսով մթնեցնել արեւի պայծառ փայլը եւ աստղերի լուսարձակումը, որպեսզի չկախվային երեխաների աչքերը, երբ նրանք հիվանդացան քուժելով. նա հրամայեց փոշեցան անել օդից ինսուլ տիցիդներով, որպեսզի չխժուր նրանց սոսիս պուրակների աքցանը. նրանց վրա թափում էին քաղցրավենիքի անձրեւ եւ կաթնասերով պաղպաղակի ձյուն, սավառնակները պարաշյուտներով ցած էին նետում նոր տարվա ընծաներ - նա անում էր ամեն ինչ, որպեսզի երեխաները դո՛ւ լինեն եւ սպահով, մինչեւ վերջնական որոշման կհանգր նրանց ճակատագրի կապակցությունը: Իր այս բարեգործություններով նա հետզհետե հանգստացրեց իր խիղճը եւ չարանեղ հարցը՝ «Ինչպե՞ս վարվենք նրանց հետ», դադարեց տանջել. նա մոռացավ երեխաներին, ընկղմվեց ձանձրալի, անբուն գիշերների ու անհաշիվ, համանման ցերեկների միօրինակ ճահիճը, ոչինչ այլեւս նրան չէր հուզում, մինչեւ հասավ այն երեկոն...

Երեքշաբթի էր, ժամացույցը դարկեց ինն անգամ, եւ նա լսելով ժամանակի մետաղային զնգոցը, պալատի լուսամուտի գոգերից վունդեց թառած հավերին, իրենց ընթրք քեց, հետո, երբ նրանք նստոտեցին իրենց թառերին, սովորության համաձայն սկսեց հաշիվ դրանց. եւ այդ պահին ներս մտավ հերթապահ թուշնապահը՝ մուլատուհին, հավաքելու այդ օրվա ածած ձվերը, իսկ նա հանկարծ չփստնված կրակ զգաց ներսում, կրծկալի շրջու-

նը հուզեց նրան, եւ նա մոտեցավ կնոջը: «Ձգույ՛, գեներալ,- շնջույ՛ կինը, ամբողջ մարմնով դողալով,- ձվերը կջարգվեն...», - «Սատանան դրանց հետ,- մրթմրթաց նա,- թող ջարգվեն...»: Եվ թաթի մի հարվածով, ասես, ադատագրվելու ձգտումով այն կանխազգացումից, որ ինչ-որ բան է կատարվելու արժանահիշատակ այդ երեքշաբթի օրը, նա մուլատուհուն շարտեց քնած հավերի կանաչ ծերտով մուլատուլած հատակին, սայթաքեց, գլխապտույտ ունեցավ եւ թռավ անուրջների անդունդը, սուտ փրկության ցնորական խորխորատը, քրտնքի հեղձուկ ալիքների, ուժեղ կնոջ շնչառության ալիքների մեջ, մոռացման խոստովանների վիհը,- նա թռչում էր, ետեւից ընկնող աստղի պարաբոլային ծիրի նման թողնելով ոսկյա խթանի զնգացող, լույս արձակող հետքը, տարածությունը լցնելով գարշահոտ փնջոցներով, շան պես ատամներն իրար դարկելով, թռչում էր՝ համակված գոյի քաղցր սարսափով, կուրացուցիչ բռնկումների եւ աներեւակայելի ակնթարթային մահվան կայծակների անձայն որոտների միջով, բայց անդունդի հատակին, խորխորատի հատակին նույն այս հավանոցի գետինն էր՝ հավի կանաչ ծերտ, հավերի անբուն բուն, դողացող մուլատուհին՝ շրջագետնը լողված ջարգված ձվերի դեղնուցով. «Ահա, տեսաք, ասում էի, չէ՞, գեներալ: Բոլոր ձվերը ջարգվեցին»: Եվ նա, բավարարություն չստացած, էլի մի անսեր սիրո չարությունը դապելով ասաց. «Հաշիվը ու գրի առ, թե քանիսն են: Ես դուրս կգրեմ դրանց արժեքը քո աշխատավարձից»: Եվ դնաց: Ժամացույցը տասն էր ցույց տալիս: Նա ֆերմա մտավ, տնտեսից բոլոր կովերի ընդերը: Անցնելով հարձերի շինության մոտով, լուսամուտից տեսավ հատակին պառկած ծննդկանին. տատմոր ձեռքերում հենց նոր ծնված երեխան էր. «Տղա է ծնվել, իմ գեներալ: Ի՞նչ անուն տանք»- «Ինչպես կուզեք», - պատասխանեց նա: Ժամը տասնմեկը դարձավ: Սովորականի պես նա հաշիվեց ժամապահներին, ստուգեց փականները, ծածկեց թուշնապահները եւ ամենուր մարեց լույսերը: Կեսգիշերն էր մոտենում: Երկիրը խաղաղ էր, աշխարհը՝ քնած: Խափարի մեջ նա ուղղվեց դեպի իր ննջասենյակ, անցավ պտտով փարոսի արարած ակնթարթային լուսաբացներով, մուլթ միջանցքներով: Հասնելով ննջասենյակին, դռան մոտ կախեց լամպը, որ նախատեսված էր հնարավոր փախուստի հա-

մար, փակվեց երեք կողպեքով, երեք սողնակով, դռան վրա ձգեց երեք շղթաները եւ, նստելով փոքրիկ աթոռակին. օրոր ասաց իր անխիղճ զավակին, Հրեշափոր իր փոշտանկին, մինչեւ քնեցրեց ափի մեջ, մինչեւ ցավը մեղմացավ: Բայց իսկույն էլ ցավը ետ եկավ, շամփրեց Հանկարծական սարսափի կայծակով. ճիշտ նույն պահին, երբ լուսամուտից ներս խուժեց սեյխտրա արդյունահանող Հեռավոր անապատից եկած քամին, որ ավազահատիկների նման ննջասենյակը լցրեց հրգող անհամար ձայներով: Նրա սրտից փտարված, մուսյլ անապատներով թափառող երեխաների հրգը Հարցմունք էր պատերազմ մեկնած ասպետի մասին. «Ո՞ւր է ասպետը: Ո՞ւր է նա: Օ՛, վիշտ, թախիժ... Բարձրացիր աշտարակը, որ տեսնես նրա վերադարձը, եւ դու կտեսնես, որ նա արդեն վերադարձել է թավապատ դադաղով: Օ՛, վիշտ, օ՛, տխրություն»։ Հեռավոր ձայների խմբերգը կարելի էր աստղերի ձայնի տեղ ընկալել, բայց նա կատաղորեն վեր թռավ տեղից ու բռնվեց. «Հերիք է, գրողը տանի: Կամ նրանք, կամ ես»: Իհարկե, վիճակն իր օգտին ընկավ: Լուսաբացից առաջ նա Հրաման արձակեց երեխաներին ցեմենտով բեռնված նավը լցնել եւ երգերի Հետ ուղարկել Ջրային մեր սահմաններից այն կողմ, որտեղ բեռնանավը պայթեցվեց ուժանակի լիցքով, իսկ երեխաները, ոչինչ չհասցնելով Հասկանալ, քարի նման Հատակը սուզվեցին: Երբ երեք սպա ներկայացան նրան ու զեկուցեցին Հրամանը ի կատար ածելու մասին, նա նախ բարձրացրեց նրանց կոչումները միանգամից երկու աստիճանով եւ պարզեւատրեց Հավատարիմ ծառայության Համար մեղալով, Հետո Հրամայեց գնդակահարել՝ որպես սովորական քրեականներին. «Որովհետեւ Հրամաններ կան, որ կարելի է արձակել, իսկ իրազործելը Հանցագործություն է, գրողը տանի: Խեղճ երեխաներ»:

Նման դաժան փորձությունները մի ավելորդ անգամ Հաստատեցին նրա վաղեմի այն Համոզվածությունը, որ ամենավտանգավոր թշնամին վարչակարգի ներսում է՝ օժտված վատահույժամբ, պետության ղեկավարի սիրտը գրաված. մի ավելորդ անգամ նա Համոզվեց, որ ամենամոլորվածները, ում հրեւէ մեծարել էր եւ որոնք, ըստ էության, իր Հենարանը պիտի դառնային, վաղ թե ուշ փորձել են արհամարհել իրենց կերակրող ձեռքը. նա այդպիսին-

րին ոչնչացնում էր թաթի մի Հարվածով, դրանց փոխարեն անէությունից դուրս բերում այլոց, առաջ քաշելով բարձր պաշտոնների, զինվորակաճ կոչումներ շնորհելով ըստ ներշնչման, մատի մի շարժումով. «Դու կապիտան ես, դու՛ մայոր, դու՛ գնդապետ, դու՛ գեներալ, իսկ մնացածները՝ լեյտենանտ: Էլ ի՞նչ է ձեզ պետք»: Սկզբում նա Հետեւում էր, թե ինչպես են սրանք գիրանում, ինչպես են լայնանում Համագրեհտների մեջ այն աստիճան, որ տրաքտորաբում էին կարերը, իսկ Հետո կորցնում էր նրանց տեսադաշտից, ենթադրելով, թե նրանք ծառայում են Հավատարմորեն, եւ միայն այս անակնկալը, երկու Հագար երեխաների Հետ կապված պատմությունը թույլ տվեց նրան բացահայտել, որ իրեն անհարմար վիճակի մեջ է գցել ոչ թե մեկը, այլ զինվորական ուժերի ողջ Հրամանատարությունը. «Միայն կաթի ծախան ավելացնելու պահանջ ներկայացնել գիտեն, իսկ փորձության ժամին կարող են վախից այն ափսեների վրա նստել, որոնցից քիչ առաջ ճաշ էին խոսում, իսկ չէ՞ որ ինքս եմ ձեզ ծնել, արարել իմ իսկ կողոսկրից, Հաց ու պատվի արժանացրել»։ Դա այդպես էր, բայց նա մի բոպե Հանգիստ չունեի, ստիպված էր ամեն կերպ սիրաշահել նրանց, Հաշվի առնել յուրաքանչյուրի Հավակնություններն ու պատվասիրությունը: Ամենավտանգավորներին նա իր կողքին էր պահում, որպեսզի Հեշտությամբ Հետեւեր, մյուսներին ծառայելու էր ուղարկում սահմանապահ ուղեկալներ, բայց այս միջոցառումները չէին ազատում նրան կասկածներից: Ժամանակին, Հանուն այդ սպանների, նա Համաձայնեց գրինգոնների ծովային Հետեւակին տեղ տալ մեր ծովափում եւ ոչ թե դեղին տենդախտի դեմ Համատեղ պայքարի Համար, ինչպես պաշտոնական Հաղորդադրությամբ Հայտարարեց ղեսպան Թոմպսոնը, եւ բոլորովին էլ ոչ այն պատճառով, թե իբր, ժողովրդական Հուզումներից վախեցավ, ինչպես պնդում էին քաղաքական փտարանդիները. «Ես ուզում էի որ մեր սպաններին կրթեն կարգին մարդ դարձնեն: Եվ նրանք կրթվեցին բայց ի՞նչ դուրս եկավ: Նրանց կոչիկ Հագնել սովորեցրին զուգարանի թղթեր ու ասպահովիչներ օգտագործել եւ էլի շատ գիտություններ իսկ ինձ Հուշեցին զինվորական տարբեր խմբավորումներում տարածայնություններ բորբոքելու ձեւերը որպեսզի շեղեն ինձ Հետ մրցակցելու մտադրությունները գրինգոններն ինձ Համար

Հորինեցին ազգային անվտանգութեան վարչութիւն Հետաքննութեան գլխավոր գործակալութիւն Հասարակական կարգի ազգային դեպարտամենտ եւ նման կարգի այնքան Հիմարութիւններ որ ես չեմ էլ հիշում բոլորի անվանումները»: Ճիշտն ասած, դրանք բոլորն էլ, միեւնույն, ազգային անվտանգութեան վարչութեան տարբեր բաժանմունքներն էին, բայց նրան ձեռնուտ էր ցույց տալ, թե տարբեր օրգաններ են, տարբեր ծառայութիւններ, որպէսզի Հնարավորութիւն ունենար խառը ժամանակներում խուսանալի խփփութիւններից՝ ազգային անվտանգութեան մարդկանց ներշնչելով, թե ձեզ Հետամուտ են Հետաքննութեան գլխավոր գործակալութեան աշխատակիցները, իսկ սրանց եւ մյուսներին՝ Հասարակական կարգի պահպանման դեպարտամենտը: Նա ճակատ ճակատի էր բախում սպաններին, գաղտնի Հրահանգում ծովի ավազ խառնել վառողին եւ մատակարարել անվտանգութեան գործակալներին, մեկին այս էր ասում, մյուսին՝ այն, լրիվ հակառակը, խճճում էր ամենքին եւ ամեն ինչ այնպես, որ ոչ ոք չհասկանար իր իսկական մտազրուցութիւնը: Եվ, այսուհանդերձ, նրանք ապատամբում էին: «Ապատամբել է այսինչ գործնոցը, իմ գեներալ»: Եվ նա այդ գործնոցն էր խոսում կատաղութեան փրփուրը շրթներին, վայրենի բղավոցով. «Ճանապարհ տվեք, կոտորակներ, իշխանութիւնը ինձ է պատկանում»: Առանց դադարի նա անցնում էր շփոթված սպանների կողքով, որոնք քիչ առաջ վարժական կրակոցներ էին արձակում նրա դիմանկարների վրա, եւ հրամայում. «Զինաթափվել»: Այնքան ինքնավստահութիւն կար նրա տիրական ձայնում, որ սպաններն իրենք էին վար թափում գեներալը: «Հանել Համագեատը. հրամայում էր նա: Համագեատին արժանի են միայն իսկական տղամարդիկ»: Եվ սպանները Հանում էին Համագեատները. «Խուսովութիւն է բարձրացրել Սան-Խերոնիմա բազան, իմ գեներալ»: Եվ նա բազա մտավ գլխավոր մուտքից, ծերունավարի քարշ տալով խոշոր, հիվանդ ոտքերը, անցավ ապտամբած գվարդիականների գույգ շարքի միջով եւ գվարդիականները զինվորական պատիվ տվեցին իրենց գերագույն Հրամանատարին, եւ Հայտնվելով ապտամբների շտաբում՝ մենակ, առանց գեներալի, տիրական բղավեց. «Մուտքները Հատակին, վիժվածքներ: Պառկել, բճեր»: Եվ գլխավոր շտաբի տասնինը սպաններ Հնազանդ պառկե-

ցին Հատակին բերանքսիվայր, իսկ շատ շուտով նրանց արդեն տանում էին ծովափնյա գյուղերով ու ստիպում Հող ուտել, որպէսզի բոլորը տեսնեին, թե ինչ արժե Համագեատից զրկված զինվորականը: «Շան որդիներ, բղավում էին հուզված գործնոցների զինվորները եւ կրկնում պրեզիդենտի պահանջը՝ արճճե կրակահերթ բաց թողնել խոտովութիւնը Հրահրողների թիկունքներին, ինչը իրագործվեց, որից Հետո դիերը ոտքերից կախեցին կիզիչ արեւի տակ, յոթ քամիների դեմ-դիմաց, որպէսզի բոլորն իմանան, թե ինչ է սպասում նրան, ով Համարձակվում է թքել աստծո երեսին. «Ահա, այսպես, ավազակներ»: Արյունալի այս մաքրումները, սպիւն, Հանգստութիւն չպարգեւեցին: Այն վարակը, որ թվում էր արմատախիլ արեց, կրկին թափ առավ, տարածվեց, դավադրութեան հրեշք վերստին պարզեց իր շոշափուկները, ցանց Հյուսեց իշխանութեան միջանցքների տանիքի տակ, ուժ ստանալով առավել վճռական սպանների արտոնյալ վիճակից - նա իր լիազորութիւնների փշրանքներից չէր կարող բաժին չհանել նրանց, չէր կարող վստահութեան չարժանացնել՝ Հաճախ նաեւ սկամա, քանի որ անհնար էր առանց նրանց աթոռին մնալը, բայց խնդիրն էլ Հենց այն էր, որ զոյակցելը նույնպես անհնար էր, անհնար էր շնչել նրանց Հետ նույն օդը, նրան խեղդում էր այդ օդը, բայց որովհետեւ դատապարտված էր Հավերժական կյանքին, ստիպված էր Համբերել. «Գրողը տանի, անարդարացի է այս ամենը»: Կյանքն անտանելի էր դարձել իր թանկագին բարեկամ գեներալ Ռոզերիգո դե Ազիլարի նկրտումների նկատմամբ ունեցած չփարատվող ու սարսափելի կասկածներից, նրան տառապանք էր պատճառում իր իսկ անվտանգութիւնը, բայց. «Նա իմ առանձնասենյակ մտավ գունատ, ինչպես մեռել եւ Հարցրեց, թե ինչ եղան այն երկու Հարցար երեխաները: Արդոք ճիշտ են խոսում ողջ աշխարհում, թե մենք խեղդել ենք նրանց ծովում»: Չղոպացող ձայնով նա պատասխանեց գեներալ Ռոզերիգո դե Ազիլարին, որ այդ լուրերը դավաճանական հերյուրանքներ են, որ երեխաները, բարեկամա, ողջառողջ կենում են աստծո սպասով գրկում. «Ես ամեն գիշեր լսում եմ նրանց երգը»: Եվ նա անորոշ ուղղութեամբ ու սահուն շարժեց ձեռքը: Իսկ Հաջորդ օրը նա ցրեց դեսպան էվոնսի կասկածը, անվրդով ասելով. «Ես գլխի չեմ ընկնում, թե ինչ երեխաների մասին

եք Հարցնում: Չէ՞ որ ձեր երկրի ներկայացուցիչը Ազգերի Համագործակցության Հավաքում հրապարակավ Հայտարարեց, որ երեսնաները ողջ-առողջ են ու դպրոց են գնում: Էլ ի՞նչ եք ուզում: Վերջ: Վերջացրինք այս շիրաչփոթը»: Բայց շիրաչփոթն էլի չվերջացավ, նա անգոր էր վերջ տալուն, եւ մի անգամ, կեսգիշերին նրան արթնացրին. «Իմ գեներալ, խուսովոթյուն է սկսվել երկու խոշոր գորանոցներում, միաժամանակ ապստամբել են, ինչպես ձեզ Հայտնի է, ընդամենը երկու թաղամաս Հեռավորության վրա գտնվող Կոնդերի գորանոցները: Ապստամբությունը գլխավորում է գեներալ Բոնիվենտո Բարբոսը: Տեսա՞ք, թե ինչպես նա Հզորացավ: Նրա տրամադրության տակ են լավ գինված Հազար Հինգ Հարյուր մարտիկ: Ձեռքն ու ռազմամթերքը ստացել են մաքսանենգային ճանապարհով, մեր Հակառակորդների կողմն անցած որոշ գեսպանատների օժանդակությամբ: Այնպես որ, գրությունը լուրջ է, իմ գեներալ: Վտանգը մեծ է, մեկ էլ տեսար՝ գրողի ծոցը գլորվեցինք»:

Անցած ժամանակներում քաղաքական Հրաբխի նման պայթյունը, նրա ներսում պայքարի կրակ կրորբոքեր, խելահեղության դիմելու ձգտում, բայց Հիմա... Չէ՞ որ նա քաջ գիտեր իր տարիքի ողջ ծանրությունը: Կամքի գրեթե ողջ պաշարը, ախր նա ծախսել էր օրգանիզմի ներսում կատարվող աննկատ քայքայումներին դիմազրավելու վրա, ձմռան գիշերներին, ախր, անհնար էր քնել առանց չփելու, առանց նանիկ ասելու իր անխիղճ, շամփրոզ, ցավող իր երեխային, գեշ եղանակից փքվող փոշտանկին՝ «Բնիբ, իմ պարզ երկինք», ախր անտանելի տատապանքը վերածվել էր աթոռակին անարդյունք նստելու գործողությունը, երբ բորբոսով խցանված գոտիչներից անցնող արյունը Հենց Հոգին էր լցվում: Իսկ ամենակարեւորն այն էր, որ նա գլխի չէր ընկնում, թե ով ով է, ում վրա կարելի է Հենվել անխուսափելի ճակատագրի անպատեհ ժամին, այս ճղճիմ պայտատում, այս ողորմելի տանը, որն ինքը վաղուց ի վեր Հաճույքով կփոխանակեր Հեռավոր, Հեղկական, քնձոռտ մի գյուղակի որեւէ խրճիթով, որպեսզի ոչ ոք չըջպատում Հիմանար, որ երկար, անհիշելի երկար տարիների ընթացքում ինքն է եղել այս երկրի անփոխարինելի պրեզիդենտը: Եվ, այսուհանդերձ, երբ խելամիտ փոխպիլման Հասնելու ցանկությունը նրա մոտ եկավ գե-

ներալ Ռոդրիգո դե Ազիլարը եւ առաջարկեց իր միջնորդությունը պրեզիդենտի ու ապստամբների միջեւ, իր առջեւ տեսավ ոչ թե ընդունելություններին քնող, խելքը թուրքած ծերունուն, այլ նախկին օրերի, խիզախ բեղունի նման մարդուն եւ այդ մարդը առանց վայրկյան իսկ մտածելու Հայտարարեց. «Բան դուրս չի գա, ես Հեռացողը չեմ»: Իսկ երբ գեներալ Ռոդրիգո դե Ազիլարն ասաց, որ խնդիրը Հեռանալ-Հեռանալը չէ, այլ այն, որ «բոլորը հակառակ են ձեզ, իմ գեներալ, նույնիսկ եկեղեցին», նա առարկեց. «Բնավ այդպես չէ, եկեղեցին նրա Հետ է, ում ձեռքին է իշխանությունը»: Իսկ երբ Ռոդրիգո դե Ազիլարը ասաց, որ միջնորդությունն անհրաժեշտ է, քանի որ գլխավոր Հրամանատարները խորհրդակցում են արդեն քառասունութ ժամ եւ ոչ մի Համաձայնություն չեն գալիս, նա պատասխանեց. «Կարելու է, թող դատարկ-դատարկ դուրս տան, դու դեռ կտեսնես, թե ինչ որոշման կհանգեն, եթե իմանան՝ ով է ավելին վճարելու» - «Բայց քաղաքացիական ընդդիմության առաջնորդները դեռ են նստել դիմակներն ու ցույցեր են անում Հենց փողոցներում», - բացականչեց Ռոդրիգո դե Ազիլարը, իսկ նա պատասխանեց. «Ավելի լավ, Հրամայիր կախել դրանց մեկիկ-մեկիկ դե Արմաս հրապարակի լսարաններից, թող ամենքը տեսնեն, թե ում ձեռքին է ուժը» - «Դա անհնար է, - առարկեց գեներալ Ռոդրիգո դե Ազիլարը, - ժողովուրդը նրանց կողմն է անցել» - «Սուտ է, - ասաց նա, - ժողովուրդն իմ կողմն է, այնպես որ՝ այստեղից դուրս կբերվի իմ գիպը միայն»: Եվ նա բուռնցքով Հարվածեց սեղանին, ինչպես անում էր միշտ, վերջնական որոշում կայացնելիս, որից Հետո քնելու դնաց եւ քնեց մինչեւ կովկիթի ժամը: Նա ելավ կովկիթի ժամին եւ տեսավ, որ պետական խորհրդի նիստերի դահլիճը լցվել է ապակու փշրանքներով ու քարերով. Կոնդե գորանոցի ապստամբներն էին կատապուլտներով քար ներս նետել լուսամուտներից: Ջարդոտված լուսամուտներից նրանք ներս էին գցել նաեւ այրվող օդապարիկներ. «Մենք Հագիվ ենք ոտքի վրա մնում, իմ գեներալ, չենք քնել ողջ գիշերը, ջրով լի դուլլերով ու վերմակներով այս ու այն կողմ էինք վազվզում, որ Հանգցնենք կրակը, իսկ կրակը բռնկվում էր ամենասանապասելի տեղերում, իմ գեներալ»: Ձեկույցը նա լսեց կես սկանջով եւ մեռելի քայլերով քառքստացրեց մոխրածածկ միջանցքներում, գորգերի, քենջերի,

մոխրացած գորելիներեքի վրա. «Ես ձեզ ասացի՝ ուշադրութիւն մի դարձրեք» - «Բայց նրանք չեն դադարեցնում,- ասացին նրան,- նրանք Հայանեցին, որ կրակե օդապարիկները սոսկ զգուշացում են, որ շուտով արկեր են բաց թողնելու, իմ գեներալ» - «Ուշադրութիւն մի դարձրեք, գրողը տանի», - կրկնեց նա եւ այգի դուրս եկալով, քայլեց ծառուղով, ոչ մեկին ուշք չդարձնելով, լուսաբացի լուսթյան մեջ լսելով նորածին վարդերի բացման շրջունը, զգալով, թե ինչպէս է ծովի գեփյուռն իր մեջ աքլորային ցանկութիւն ծնում:

«Այնուամենայնիւ ի՞նչ անենք, գեներալ» - «Ուշադրութիւն մի դարձրեք, գրողը տանի, քանի անգամ կրկնեմ նույնը»:

Ինչպէս միշտ այդ ժամերին, նա գնաց Ֆերմա՝ կովերի կաթն ընդունելու, եւ ինչպէս միշտ, ամեն առաւոտովս նման, շուտով Կոնդե գորանոցների մոտ կանգ առաւ ջորիներով լծված, վեց տակառ կաթով բեռնված սայլը. նստելատեղին բազմած ամենօրյա սայլապանը ապստամբներին Հազորդեց պրեզիդենտի խոսքերը, թե ինքը սովորականի պես գինվորներին է ուղարկում իր Ֆերմայի կաթը. «Կարգադրված է ձեզ Հանձնել կաթը, պարոն գեներալ, թեեւ դուք կծել եք ձեզ կերակրող ձեռքը»: Սայլապանն այս խոսքերը բղավեց մի այնպիսի ուղղամտութեամբ, որ գեներալ Բոնիվենտո Բարբոսը Հրամայեց ընդունել կաթը, բայց պայմանով, որ առաջինը Համտես անի սայլապանը, որպեսզի բոլորը Համոզվեն, որ կաթը թունավորված չէ: Եվ ահա, բացվեցին երկաթյա դարպասները եւ Հազոր Հինգ Հարյուր ապստամբներ ներքին պատշգամբներից տեսան, թե ինչպէս սայլը մտաւ գետաքարերով սալարկված Կոնդե գորանոցի վարժահրապարակ եւ կանգ առաւ Հրապարակի կենտրոնում, տեսան, թե ինչպէս սայլի վրա ելալ գեներալ Բարբոսի սպայակիր՝ ձեռքին կուժ եւ շերտի, որ վերցնի Համտեսի կաթը, տեսան, թե ինչպէս նա բաց արեց առաջին տակառը եւ թե ինչպէս նա վեր ճախրեց կուրացուցիչ բռնկման վաղանցիկ ալիքի Հետ. եւ այլեւս ոչինչ չտեսան նրանք եւ չեն տեսնի դար ու դարեր, մոխրացած, ինչպէս Հրաբխի խառնարան, այդ մտայլ, դեղին շենքում, որի բեկորները վեց տակառ ուժանակի Հրեշավոր պայթյունից Հետո մի պահ միայն կախվեցին օդում,- նույնիսկ մի ծաղիկ չաճեց այդ տեղում պայթյունից Հետո: «Ահա եւ

վերջ»:- շունչ քաշեց նա իր պալատում, ցնցվելով պայթյունի ալիքից, որը Կոնդեի գորանոցներից բացի ավերեց մոտերքի էլի չորս շինութիւն: Եւ ջարդուխշուր արեց քաղաքի բոլոր տների պահարաններում շարված Հարսանեկան ընծա սպասքները, ընդհուպ մինչեւ արվարձանների. «Ահա եւ վերջ»:- շունչ քաշեց նա, երբ նավահանգստի բերդից ազբաստար սայլերով դուրս բերեցին տասնութ սպաների դիերը. փամփուշտ խնայելու նպատակով նրանց գնդակահարել էին երկու շարք կանգնեցրած, մի գնդակով երկուսին. «Ահա եւ վերջ»:- շունչ քաշեց նա, երբ Ռոդրիգո գե Ագիլարը ձգվեց նրա դիմաց լարի պես եւ գեկուցեց. «Քաղաքական բոլոր Հանցադրոծները ձերբակալված են, իմ գեներալ: Բանտերում այլեւս տեղ չկա», - «Ահա եւ վերջ»:- շնչեց նա լիաթոք, երբ ուրախ զողանջեցին զանգերը, աղմկեցին տոնական Հրավառութիւնները, Հնչեցին իրեն փառաբանող Հիմների Հանդիսավոր մեղիները՝ ավտելով ապագա Հարյուր խաղաղ տարիների սկիզբը: «Ահա եւ վերջ, գրողը տանի,- ասաց նա,- վերջապէս ավարտվեց շիլաշիթը»: Նա այնքան ինքնապատահ դարձաւ, որ չափից սովի թիթեւամիտ ու անփութ սկսեց վերաբերվել իր անձնական ապահովութեանը. այնպէս բթացաւ նրա զգուշավորութիւնը, որ երբ մի առաւոտ պալատ էր վերադառնում կովկիթից, միանգամից չնկատեց վարդի թփի տակից դուրս ցատկող, դեպի իրեն նետվող բորոտին: Նա սթափվեց այն պահին միայն, երբ բորոտն արդեն փակել էր ճանապարհը, երբ Հոկտեմբերյան թխակապույտ, մանր անձրեւի տակ փայլեց ատրճանակի արջնած պողպատը, երբ դողացող մատն արդեն փորձում էր սեղմել շնիկը: Նա ցցեց կուրծքը, լայն տարածեց ձեռքերը ու բղավեց. «Համարձակ, կոտորավոր, Համարձակ»: Միեւնույն ժամանակ նա զարմացած էր, որ մահաժամը Հասել էր բոլորովին էլ ոչ այնպէս, ինչպէս կանխատեսել էր գուշակ-պայծառատեսը, ինչպէս երեւացել էր նախատեսող մաքուր ջրերի Հայելում, եւ նա կատաղի բղավեց. «Դե, կրակիր, եթե տղամարդ ես»: Բայց բորոտը Հապաղում էր, տատանվում. աչքերը խնամարեցին, շրթների անկյուններն անկամ կախ ընկան, եւ Հաշորդ պահին նրան խլացրեց կուան-բուռնցքը. նա փութեց գետնին եւ ծնոտին ստացաւ ոտքի սոսկալի մի Հարված, իսկ նա, ում վրա մահափորձ էր ձեռնարկվել, իր գլխավերելում տեսաւ աղոտ ու

մենավոր մի աստղ եւ ասես անդրաշխարհից լսեց իր ճիշի վրա վա-
զող պահակախմբի դուխուհը. «Խ՜նչ է պատահել, իմ գեներալ»:
Եվ Հինգ կրակոց ճայթեց, Հինգ կապույտ բռնկում լուսավորեցին
այգին. բորտան էր փորի մեջ պարպել ողջ պահուսակը՝ չցանկանա-
լով ողջ-ողջ ընկնել պրեզիդենտական գվարդիայի դահլիճների ձեռ-
քը: Իսկ նա լսք անելով արյան լճակում կծկված բորտաի մարմնի
վրայով, իր կտկորդի ճողոցով խեղդելով պալատի խուճապահար
բնակիչների ճիշերը, Հրամայեց կտրատեն, ապխտեն մեռածի մար-
մինը, գլուխը աղեն, բոլորին ի տես տնկեն դե Արմաս Հրապարա-
կում, աջ ոտքը ցուցադրեն Սանտա-Մարիա-դել Ալտարի արեւե-
լյան ծայրամասում, իսկ ձախը՝ արեւմուտքում, անապատում, որ-
տեղ սեյիտրա են արդյունահանում, մի ձեռքը ցույց տան սարա-
հարթի բնակիչներին, մյուսը՝ անտառային շրջանների մարդկանց,
ճարպով տապակած նրա լեշի կտորտանքը կախել արեւի տակ, յոթ
քամիների դեմ-դիմաց, կեղտոտ այս բողանոցի բոլոր լայնություն-
ներում, որպեսզի ոչ մեկը կասկած չունենա, որ սա է վերջը նրա,
ով կհամարձակվի ձեռք բարձրացնել իր Հոր վրա: Արձակելով
սուլյն Հրամանը, նա դեռ կատաղությունից կանաչած, մտով վար-
դաթիների մեջ, տեսնելու, թե ինչպես է պահակախումբը որսում
բորտաներին, ինչպես է նրանց խոցոտում ավիաներով՝ որպես սովո-
րական միջատներ. «Բաց արեք ձեր դեմքերը, ավազակներ»:
Ար-
դեն պալատում, սանդուղքով բարձրանալիս, նա քացի տալով
արթնացնում էր կաթվածահարներին, ցանկանալով իմանալ՝
Հայտնի՞ է արդյոք, նրանց, թե ով է իրենց այս աշխարհ բերել, ով
է Հղիացրել իրենց մայրերին. «Գիտե՞ք այդ բանը, շան որդիներ»:
Նա քայլում էր միջանցքներով ու բղավում. «Ճանապարհ բացեք,
գրողը տանի, իշխանությունն է գալիս» - քայլում էր վախեցած
պաշտոնյաների ու անդրովելի, իրեն անմահ կոչող շողաբորթների
ուղեկցությամբ, ետեւից, որպես լավայի հոսք, թողնելով իր շիվա-
ցած փնչոցը. թափառուն կայծակի պես նա անցավ պետական
խորհրդի նիստերի դահլիճով եւ չքից իր ննջասենյակում, փակ-
վեց երեք կողպեքով, երեք սողնակով, երեք շլթալով եւ մատների
ծայրերով վրայից Հանեց աղտոտված շալվարը: Եվ այս պահից
սկսած նա կրկին մի բոպե Հանդիստ չունեք, անվերջ Հոտոտում էր՝
պալատականներից ո՞վ է գենք տվել բորտին, անվերջ Հարցնում

էր՝ ո՞վ է գաղտնի այդ թշնամին: Նա զգում էր, որ թշնամին մո-
տերքում է, բոլորովին մոտիկ մի տեղ եւ մտերիմներից մեկն է ան-
պայման, որը գիտե նույնիսկ մեղրամանների թաքստոցների տեղը,
որի աչքերը հետեւում են իրեն բոլոր դռների բանալիների անցքե-
րից, որի ականջները թաքնված են բոլոր պատերի մեջ, որին կա-
րելի է Հանդիպել պալատում ուզածդ ժամանակ եւ ուզածդ ան-
կյունում. «Ինչպես իմ սեփական դիմանկարները, գրողը տանի»:
Թշնամին ամենագո էր, նրա ներկայությունը զգացվում էր հուճ-
վարյան պաստոներում, նա թաքնվում էր շոգ գիշերվա Համիկ-
ների բույրերում, նա անքնություն մղձավանջ էր, նա սարսափազ-
դու, անտեսանելի ուրվականի ոտքերով քստքստացնում էր խա-
վարում, անցնում պալատի ամենածածուկ անկյունները, մինչեւ
որ մի անգամ նյութականացավ իրիկնային դոմինո խաղի ժամա-
նակ: Այդ նրա ձեռքը քիչ դանդաղելով ավարտեց խաղը՝ դնելով
գույլ Հինգի քարը, եւ ներքին ձայնը հուշեց խաղընկերոջը՝ Հենց
այդ ձեռքն է գավաճանի ձեռքը. «Դա նա է, գրողը տանի, նա է»:
Խաղընկերը գուրս պրծավ շփոթմունքից, աչքերը բարձրացրեց եւ
սեղանի կենտրոնի վրա կախված լամպի վառ լույսի տակ Հանդի-
պեց իր Հնազույն բարեկամի, իր Հավատարիմ գեներալ Ռոզբիգո
դե Ագիլարի գեղեցիկ, արտահայտիչ աչքերով Հայացքին: «Անե-
րեակայելի է,- մտածեց նա,- Ռոզբիգո դե Ագիլարը չէ՞ որ իմ աջ
ձեռքն է, մենք կապված ենք բարեկամության սրբազան կապերով,
նա ինձ նեցուկ է եղել ամեն Հարցում»: Բայց ճշմարտությունից
թաքնվին այլեւ անհնար էր, նա Հանկարծ շատ բաներ տեսավ
նոր լույսի տակ, տեսավ բոլոր այն նենգ խորամանկությունները,
որոնց միջոցով իրենից թաքցնում էին ճշմարտությունը, որոնց
ցանցի մեջ խճճում էին իրեն երկար տարիներ շարունակ: Երկար
տարիներ շարունակ նա չգիտեր, որ իր թանկագին բարեկամը,
ըստ էության՝ Հարազատը, ծառայում է ճարպիկ, Հաջողակ քաղա-
քագետներին: Բայց մի՞թե ինքը չէր, որ թեկուզեւ անձնական շա-
հերից ելնելով, ամենախույճ ծակերից դուրս բերեց այդ քաղաքա-
գետներին, ի՞նքը չէր դրանց առաջ քաշողը, Ֆեդերացիայի Համար
կոմիտեից հետո դրանց ոսկեգոծողը, աներեւակայելի արտոնու-
թյուններ պարզեւողը: Նա թույլ էր տալիս, որ նրանք իշխանու-
թյան ու Հարստություն մի այնպիսի բարձրություն Հասնեն, ինչի

մասին չէր էլ երազել լիբերական շարժման անդիմադրելի քամուց ջնջված արիստոկրատիան. «Նրանք ավելին էին ուզում գրողը տանի նրանք աչք էին գցել աստծո օծյալ իմ տեղին վիժվածքներ եւ որոշել էին օգտագործել նրան ում ամենից շատ էի վստահում ով ամենամոտն էր ինձ ով ինձ ստորագրելու էր բերում փաստաթղթերը»: Ոչ մեկն իրավունք չունեի ստորագրելու թղթեր բերելու, բացի Ռոզրիգո դե Ազիլարից, քանզի Ռոզրիգո դե Ազիլարն էր ձեւակերպում նրա բոլոր հրամանները, սահմանվող օրենքները՝ նախ բանավոր, հետո՝ բարձրագույնի շտկումներով նաեւ գրավոր, եւ այնուհետեւ հանձնում ստորագրութեան, իսկ նա բխամատն էր դեմ անում թղթին (դա էլ հենց ստորագրութեանն էր), եւ հաստատում ստորագրութեանը պետական կնիքով. կնիքով մատանին այն օրերին պահվում էր չհրկիզվող պահարանում, որի գաղտնահամարը գրեթե միայն ինքը: «Ամեն ինչ կարգին-սարքին է, բարեկամս,- ասում էր նա Ռոզրիգո դե Ազիլարին, վերադարձնելով ստորագրված թղթերը, եւ կատակում.- Այժմ դուք դատարկ ձեռքով չեք գնա զուգարան»: Եվ, ահա, օգտվելով անսահման վստահությունից, պենրայ Ռոզրիգո դե Ազիլարը հաջողեցրել էր սահմանել սեփական իշխանություն կարգը, պետություն ներսում բավականին ընդարձակ ու եկամտաբեր իր պետությունն էր ստեղծել: «Բայց դա էլ քիչ էր նրա համար եւ նա գաղտնաբար Կոնդե գործանոցների խռովությունն էր նախապատրաստում իսկ այդ գործում նրան աջակից էր մի այլ բարեկամ սուսերամարտություն ուսուցիչը գեսպան Նորտոնը որի հետ նրանք պոռնիկների մոտ էին գնում հենց այդ Նորտոնն էր մաքսանենգային ճանապարհով խռովարարներին գինամթերք հասցրել հոլանդական տառեխի տակառներով էին բերել օգտվելով դիվանագետին արտոնված մաքսատան ստուգմանը չենթարկվելու օրենքից իսկ դամինո խաղալիս խնկարկում էր ինձ եւ հավաստիացնում որ չգիտեի ավելի օրինապահ մի այլ կառավարություն ավելի բարեկամական ու արդարամիտ քան իմն է: Այդ նրանք էին ստորճանակը տվել կեղծ բորտի ձեռքը եւ հանձնել նրան հիտուն հաղար պետ նախապես կորատելով արժեթղթերը երկու հավասար մասերի արժեթղթերի մի կեսը գտան բորտի տունը խուզարկելիս եւ պարզվեց որ երկբորդ մասը մարդասպանին իմ մահից հետո պիտի հանձնել թան-

կազին բարեկամս գեներալ Ռոզրիգո դե Ազիլարը դու կարո՞ղ ես երեւակայել մայր մի՞թե հեշտ է նման բան իմանալը: Երբ մահափորձը ձախողվեց նրանք չհաշտվեցին իրողություն հետ եւ սկսեցին մտածել թե ինչպես առանց արյուն թափելու կործանեն ինձ գեներալ Ռոզրիգո դե Ազիլարը սկսում է վիճաների ցուցմունքներ հավաքել թե ես չեմ քնում գիշերները եւ խոսում եմ սափորների խավարում նաեւ հերոսների ու արքեպիսկոպոսների դիմանկարների հետ թե ես ջերմաչափ եմ տալիս կովերին եւ ստիպում նրանց ջերմութեանն իջեցնող հաբեր ծամել կարգադրել եմ իբր հանգստարան կառուցել Մեծ ծովակալի համար որն իբր գոյություն ունի միայն իմ հիվանդ երեւակայություն մեջ այնինչ ես սեփական աչքերովս եմ տեսել լուսամուտիս տակ խարխալ գցած երեք կարավանները: Նրանք ապացույցներ էին հավաքել թե ես վստանել եմ պետական միջոցները հազար ու մի տեսակ խելոք սարքեր գնելու վրա թե փորձել եմ հարկադրել աստղագետներին խախտել արեգակնային համակարգության օրենքները միայն թե գրավեմ գեոցիկություն թաղուհուն որն իբր նույնպես գառանցանք է թե ծերունական խելացնորությունը հրամայել եմ ցեմենտով բեռնված նայլը լցնել երկու հազար երեխաների եւ բաց ծովում հատակը սուզել դու երեւակայո՞ւմ ես թե ինչ սրկաններ են դրանք մայր ինչ շան որդիներ»: Այնինչ անհրաժեշտ ապացույցները հավաքելով, գեներալ Ռոզրիգո դե Ազիլարը ծածուկ պայմանավորվածության մեջ էր մտել պրեզիդենտական գվարդիայի շտաբի բոլոր սպաների հետ եւ որոշվել էր պրեզիդենտին ուղարկել ակնաւոր ծերերի ապաստարան, ուր բնակվում էին նախկին բռնակալները, եւ վճույք էր այդ գործը իրականացնել սույն տարվա մարտի մեկի գիշերը. պրեզիդենտին գահընկեց էին անելու Սուրբ Հրեշտակ Պահապանի՝ թիկնապահների պատրոնի պատվին կայանալիք ամենամյա ավանդական ընթրիքի ժամանակ. «Այսինքն, երեք օր հետո, իմ գեներալ»: Նա դավադրությունն անտեղյակ ձեւանալով, կասկած չհարուցելով, թե որեւէ բան դիտի, նշանակված ժամին ընդունեց բոլոր հյուրերին՝ իր անձնական գվարդիայի բարձրաստիճան սպաներին, նստեցրեց նրանց խնջույքի սեղանի շուրջը եւ ապերիտիվ առաջարկեց. «Մի-մի գավաթ խմեք, մինչեւ կգա գեներալ Ռոզրիգո դե Ազիլարը եւ կառաջարկենք գլխավոր կենացը»: Նա

խաղաղ գրուցում էր Հյուրերի հետ, կատակում, իսկ սպաները մեկը մյուսի ետեւից, կարծես պատահաբար, ժամացույցներին էին նայում, մոտեցնում ականջներին, լարում, ուղղում: արդեն տասներկուսից հինգ էր պակաս, բայց գեներալ Ռոդրիգո դե Ագիլարը չէր հայտնվում: Եող էր արդեն ու հեղձուկ, ինչպես նալի հնուցում, բայց բուրումնավետ էր տոթը՝ զլաղիտումների եւ վարդահակաչների հոտ էր գալիս, թարմ վարդերի, թեեւ շնչելու օդը չէր հերիքում, եւ մեկը բաց արեց լուսամուտը: «Եվ մենք բոլորս շունչ քաշեցինք ու կրկին նայեցինք ժամացույցներին, իսկ բաց լուսամուտից ջրի մանր ցփոններ էին ներս լցվում եւ տոնական ուտեստների նուրբ բույրեր»: Բոլորը քրտնեցին, բացի նրանից, եւ բոլորը հանկարծ անհարմար գգացին, ամաչում էին նայել այդ կենդանու լայն չւված, թարթվող աչքերին: Այդ կենդանին ներկաներից ասես անջատված էր վաղուց ի վեր անցած տարիներով, այդ կենդանին ծիկրակում էր իր ինչ-որ տարածությունից, ժամանակից դուրս իր աշխարհից: «Ձեր կենացը,- ասաց նա, ինչպես քնքուշ շուշան բարձրացնելով բաժակը,- ձեր կենացը»: Ողջ երեկոն նա չխկացնում էր այդ բաժակով, չխմելով եւ ոչ մի կում: Եվ ահա, ինչպես ճակատագրական անդունդից, լուսթյան միջից լավեցին ժամացույցի մեխանիզմի ընդերքային հնչյունները՝ տասներկուսն էր զարկում: Գեներալ Ռոդրիգո դե Ագիլարը դեռ չկար: Ինչ-որ մեկը փորձեց ոտքի ելնել ու հրաժեշտ տալ, բայց գամվեց աթոռին, քար կտրեց ոչնչացնող հայացքից ու խնդրանքից: «Մի հեռացեք, խնդրում եմ»: Բոլորը հասկացան, որ չի կարելի շարժվել, շնչել, կենդանություն նշան ցույց տալ, քանի դեռ չեն հնչել բոլոր տասներկու զարկերը: Եվ երբ մարեց վերջին զարկը, ես քաշվեց դռան վարագույրը եւ բոլորը տեսան ականավոր գործիչ, դիվիդիայի գեներալ Ռոդրիգո դե Ագիլարին՝ ողջ հասակով, արծաթյա սկուտեղի վրա, ամեն կողմից զարդարված ծաղկակաղամբի սալաթով, համեմված դամիսու տերեւներով եւ այլ համեմունքներով, տապակված փոխ շոգում, շքերթային համազգեստով, ոսկյա, նշաձեւ հինգ հատիկներով, թեւքին արիություն համար ասեղնակար նշան, կրճիկն տասնչորս ֆունտ մեղալ եւ մաղաղանոսի ոստիկը բերանում: Սկուտեղը դրվեց խնջույքի սեղանին, եւ հաճոյակատար մատուցողները սկսեցին կտրատել արված կերակրատեսակը,

ուչք չդարձնելով սարսափից քարացած Հյուրերի վրա, եւ երբ յուրաքանչյուրի ափսեում ընկույզով ու բուրումնավետ կանաչիներով համեմված պաշտպանություն մինիստրի մարմնից մի-մի խոչոր պատտա հայտնվեց, կարգադրվեց սկսել ընթրիքը: «Բարի ախորժակ, սենյորներ»:

Նա ճակատագրի այնքան սահանքներ էր անցել, այնքան կրկրաշարժեր ու խավարումներ տեսել, անմնաս մնացել երկնային կրակե այնքան գնդերի հարվածներից, որ մեր օրերում այլեւս ոչ ոք չէր հավատում, թե երբեւիցե կկատարվի պայծառաստես-գուշակի կանխատեսումը, եւ նա կմեռնի: Անհնար էր հավատալ, եւ այդ միտքը չէր տեղավորվում մարդու գիտակցություն մեջ, եւ մինչ ձեռակերպվում էր հայտնաբերված դեպքը կարգի բերելու ու թաղելու թույլատրությունը, մեղանից նույնիսկ ամենաանհավատները իրենք իրենց էլ չհաստատվանելով, սպասում էին, որ եթե դա իրոք նրա մարմինն է, ահա-ահա կկատարվեն Հինավուրց այն արժանությունների կանխատեսումները, թե նրա մահվան օրը ճահ-ճաստիգմի հոսքերը գետերը կլցվեն, արյունոտ անձրեւ կտեղա, հավերժ հնգանկյուն ձվեր կածեն, աշխարհում կտիրի լուսթյուն ու խավար, քանզի նրա մահվան օրը աշխարհի կործանման օրն է լինելու: Անհնար էր հավատալ նրա մահվանը նաեւ այն պատճառով, որ վարչակարգի օրոք դեռեւս լույս տեսնող փոքրաթիվ լրագրերը առաջվա պես նրա անմահությունն էին ազդարարում եւ ուսեցնում պատմական ծառայությունները՝ արխիվային նյութերով համեմելով իրենց հողվածները: Նրա դիմանկարներն ամեն օր տպագրվում էին առաջին էջերում՝ ստեղծելով քարացած ժամանակի տպավորություն: ամեն օր լրագրերում մենք տեսնում էինք նույն դեմքը, փառքի հինգ արեգակները ուսադիրներին նույն համազգեստը, ամեն օր մենք տեսնում էինք արժանապատվությամբ լիցուն, գործնական եւ փթթուն առողջությամբ,- թեեւ վաղուց կորցրել էինք նրա տարիների հաշիվը,- մարդու պատկերը: Լրագրերն անվերջ տպագրում էին միեւնույն լուսանկարները, որոնցում նա բաց էր անում վաղուց ի վեր բացված հուշարձաններ, իրականում գոյություն չունեցող կոմունալ նշանակություն ձեռնարկություններ, նախագահում, իբր, երեկվա հանդիսավոր նիս-